T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AHMED B. HANBEL'İN KİTÂBÜ'Z-ZÜHD'Ü BAĞLAMINDA ZÜHD HADİSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Sabri YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2009

T.C.
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

AHMED B. HANBEL'İN KİTÂBÜ'Z-ZÜHD'Ü BAĞLAMINDA ZÜHD HADİSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Sabri YILMAZ

Danışman : Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA-2009

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ
(Danışman)

Üye: Doç. Dr. Asım YAPICI

Üye: Yrd. Doç. Dr. Hayri KAPLAN

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
…/…/2009

Prof. Dr. Azmi YALÇIN
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

AHMED B. HANBEL'İN KİTÂBÜ'Z-ZÜHD'Ü BAĞLAMINDA ZÜHD HADİSLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mustafa Sabri YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ
Ekim 2009, 108 Sayfa

Dinî anlayışımızın şekillenmesine etki eden önemli unsurlardan biri de sünnetler, hadislerdir. Özellikle dünyaya bakışımızı belirlemede zühd ve zühde değer atfeden hadislerin önemli bir yeri vardır. Zühdle ilgili rivâyetlerin büyük çoğunluğu Hadis Edebiyatında zühd literatürü içerisinde bulunmaktadır. Bu literatürün tanınması zühd konusundaki hadislerin bilinmesi açısından önemlidir. Ayrıca belirtilen konuda birçok mevcut problemin kaynağının hadisler olduğu bilinmektedir. O halde hadislerin sıhhat durumlarının tespitinin birçok problemin çözümüne katkı sağlayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bundan başka hadislerde geçtiği biçimde zühd anlayışının tespiti, dinin doğru anlaşılmasına ve çalışma hayatımıza katkı sağlayacağı şüphesizdir. Bu tez bu amaca yönelik bir adımdır.

Bu çalışmada Hadis Literatüründe zühd konusu gibi proplemli konulara dayanak teşkil eden rivâyetler Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd'ü bağlamında incelenmiştir.

Amacımız Kur'an, sahih Hadisler ve tarihi gerçeklerle uyuşmayan bazı rivâyetleri, aklın ve ilmin prensiplerini esas alarak, Hadis metodolojisi çerçevesinde objektif bir yaklaşımla incelemektir.

Çalışmamızda konuyla ilgili Kur'an âyetlerine, hadislere yer verilmiş ve bu konuda yazılmış diğer kitaplardan faydalanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sünnet, Hadis, Peygamber, Zühd, Rivâyet, Hadis Edebiyatı, Zühd Literatürü.

ABSTRACT

THE EXAMINATION OF ASCETIC HADITS ACCORDING TO KITABU'Z-ZOHD WRITTEN BY AHMAD B. HANBAL

Mustafa Sabri YILMAZ

Master Thesis, Basic lslamic Sciences
Supervisor: Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ
October 2009, 108 Pages

Sunnah (Hadith) is one of the most important elements affected on the formation of our religious understanding. Especially, the Hadiths with a pious and ascetic content play very significant role in determining our world view. Majority of the narratives related to piety can be found in the piety chapters of the Hadith Literature. To know this literature is very crucial for the understanding of piety Hadiths. Moreover, it is known very well that the sources of many current problems derive from this kind of Hadiths. Therefore, determining the authenticity of this kind of Hadiths will make a very valuable contribution to the solution of many problems. It is also no doubt that determining the understanding of piety from the Hadiths will pay the way for the right understanding of religion and for our work life. Therefore, this Thesis can be considered as a first step in this direction.

In this work, The Ascetic Sources in the Hadith Literature and the Survey of Tradition Related with Ascetism according to Kitâbu'z-Zohd written by Ahmad b. Hanbal.

Our aim is examine objectly approache in according to reason, science prenciple and hadith's method. This kind of rumours that is confilict with Qur'an and tuth rumours and history.

Keywords: Sunnah, Hadith, Prophet, Ascetic, Rumour, Hadith Literature, Ascetic Sources,

ÖNSÖZ

Zühd, Allah'a ve âhirete yönelmek amacıyla dünyayı ve ona ait şeyleri kıymetsiz addedip hepsinden yüz çevirmek anlamı ifade eder. Bu mânâsıyla zühd; kişinin dünyaya, eşyaya veya en kısa ifadesiyle Allah dışındaki şeylere (mâsivâ) karşı takındığı tavrı yansıtır. Kendine has bir tarzı ve düşünce sistemi olan İslâmî zühd hayatının kaynağı Müslüman âlimlere göre, öncelikle Kur'ân ve hadislerdir. Zira bu hayat tarzının temel basamakları olan dünya hayatının geçiciliği düşüncesi, tevbe, sabır, riyâzet, tefekkür, Allah sevgisi ve korkusu, tevekkül ve teslimiyet, zikir Allahu Teâlâ ve Hz. Peygamber'in ısrârla vurguladıkları kavramlardır. Hicrî I. dönemlerde "zühd hareketi" olarak görülen bu yaşam anlayışı hicrî II. asrın sonlarına doğru tasavvuf haline geldi. İleriki dönemlerde diğer İslâmi ilimlerin gelişimine paralel olarak ayrı bir ekol olarak ortaya çıkmış ve kendine has dünya görüşü, hatta evren anlayışı oluşturan ilmi bir disiplin haline gelmiştir.

Fakat bu alandaki temel eserlerin tasavvufî hayat tarzının meşrulaştırılmasına dayanak olarak alınan rivâyetlerden bazılarının sağlam rivâyetler olmamasıdır. Nitekim gerek sened gerekse metin açısından uydurma olduğu ilim adamlarımız tarafından ortaya konulan hadislerin bir kısmının, Tasavvuf'un dayandığı temel hadislerden olması bunu doğrulamaktadır. Bu durumda Tasavvuf'un dayandığı hadislerin ve diğer rivâyetlerin kapsamlı bir araştırma ve incelemeye tabi tutulması gerekmektedir. Tasavvuf literatüründe önemli bir yere sahip olan Zühd Edebiyat'ında en temel kaynaklardan birisi de Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Bağdâdî'nin şahıs isimlerine göre müstakil olarak kaleme alınan Kitâbü'z-Zühd adlı eseridir. Biz de bu çalışmamızda Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd'ünde geçen hadisleri ele alarak tahric yapmaya değerlendirmeye çalıştık.

Tezimiz giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Girişde, tezin konusu, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, zühd kavramının sözlük ve ıstılahî anlamı açıklanarak, Hz. Muhammed (sav), ashâb-ı kirâm ve sûfîlerin zühd hayatı açıklanmış ve örnekler verilmiştir. İkinci bölümde, Ahmed b. Hanbel'in hayatı ve ilmî kişiliği ve eseri Kitâbü'z-Zühd'ünün zühd kitapları arasındaki yerinden bahsedilmektedir. Üçüncü bölümde, eserdeki Hz.Peygamber'in aile hayatı ile ilgili rivâyetler ele alınmaktadır. Dördüncü bölümde, zühdle ilgili bazı dînî konularla ilgili

rivâyetler işlenmiştir. Beşinci bölümde, dünya-âhiret, zenginlik-fakirlik mukayesesi yapan rivayetlere yer verilerek değerlendirilmiştir.

Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Fonu'ndan İF2008YL4 no'lu proje ile desteklenmiştir. Katkılarından dolayı teşekkür ederim. Tez çalışmam boyunca bana zaman ayırarak, çalışmamın ortaya çıkmasında her türlü desteği sağlayan hocam Prof. Dr. Ali Osman ATEŞ'e, bana kitap ve doküman desteği sağlayan Doç. Dr. Muhammet YILMAZ'a samimiyetle şükranlarımı sunarım.

Mustafa Sabri YILMAZ

2009-ADANA

İÇİNDEKİLER

ÖZET…….. i
ABSTRACT…… ii
ÖNSÖZ…….. iii
KISALTMALAR LİSTESİ…….....viii

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi……1
1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı…….....1
1.1.2. Tezin Amacı…….....1
1.1.3. Tezin Yöntemi……. 2

İKİNCİ BÖLÜM

ZÜHD KAVRAMI

2.1. Zühd Kavramının Lügat ve Istılâh Anlamı…….....3
2.1.1. Zühd Kavramının Lügat Anlamı…….....3
2.1.2. Zühd Kavramının Istılâh Anlamı…….....3
2.2. Kur'anda Dünya Hayatı ve Zühd……..... 4
2.3. Hz. Muhammed'in Zühd Hayatı……5
2.4. Ashâb-ı Kirâm'ın Zühd Hayatı……7
2.5. Sûfîlerin Zühd Tanımları……... 8
2.6. İlk Dönem Sûfîlerinin Benimsediği Zühd Hayatı…… 13

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHMED B. HANBEL'İN HAYATI VE ESERİ

3.1. Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve İlmî kişiliği……..... 20
3.2. Kitâbü'z-Zühd'ler ve Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd'ü……23
3.2.1. H. I. Asırda Yazılan Eserler…….....25
3.2.2. H. II. Asırda Yazılan Eserler……25
3.2.3. H. III. Asırda Yazılan Eserler…….. 26
3.2.4. H. IV. Asırda Yazılan Eserler…….....32
3.2.5. H. V. Asırda Yazılan Eserler……..... 33
3.2.6. H. VI. Asırda Yazılan Eserler ……34

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN GÜNLÜK HAYATI İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

4.1. Hz. Peygamber'in Hayatı ile İlgili Rivâyetlerin İncelenmesi……36
4.2. Hz.Peygamberin Hanımlarına Karşı Tutumu ve Aile Hayatı ile İlgili Rivâyetler.36
4.3. Yemek Âdâbı ve Yiyecekleri ile İlgili Rivâyetler……..... 39
4.4. Elbiseleri ve Giyimi ile İlgili Rivâyetler……44
4.5. Ticaret Hayatı ile İlgili Rivâyetler……46

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZÜHDLE İLGİLİ DİĞER RİVÂYETLER

5.1. Namaz ile İlgili Rivâyetler……57
5.2. Sabır, Hoşgörü ve Tevekkül ile İlgili Rivâyetler……..……..... 63
5.3. Merhamet ile İlgili Rivâyetler……....64
5.4. Hasta Ziyareti ve Yardımlaşma ile İlgili Rivâyetler……..... 65
5.5. Sağlık ile İlgili Rivâyetler……..65
5.6. Günahları Küçümsememek ile İlgili Rivâyetler…… 65
5.7. Dile Sahip Olmak ile İlgili Rivâyetler…….. 67

4.8. Az Gülmek ile İlgili Rivâyetler……..67
5.9. Zikir, Tevbe ve İstiğfar ile İlgili Rivâyetler…….....68
5.10. Âhiret Hayatına Hazırlık ve Ölüm ile İlgili Rivâyetler…….. 68
5.11. Cennet ve Cehennem Ehli ile İlgili Rivâyetler…….……... 73
5.12. Dünyanın Değeri ve Mahiyeti, Dünyaya Karşı Tavır Almayı ve Dünya-Âhiret Mukâyesesi Yapan Rivâyetler…… 78
5.13. Zenginlik-Fakirlik Mukâyesesi Yapan Rivâyetler…….. 89
SONUÇ…….....99
KAYNAKÇA……...…….....102
ÖZGEÇMİŞ…….108

KISALTMALAR LİSTESİ

a. : Aleyhisselâm.
a.g.e. : Adı geçen eser.
a.y. : Aynı yer.
b. : Bin.
Bsk. : Baskı.
Bkz. : Bakınız.
c. : Cilt.
Çev. : Çeviren.
DiB. : Diyânet İşleri Başkanlığı.
h. : Hicrî
Haz. : Hazırlayan.
Hz. : Hazreti.
İFD. : İlâhiyat Fakültesi Dergisi.
İSAV. : İslâmi Araştırmalar Vakfı.
İÜİF. : İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi
Nr. : Numara.
nşr. : Neşreden.
r.a. : Radıyallâhu Anh.
s. : Sayfa.
Sad. : Sadeleştiren.
Sav. : Sallallâhu Aleyhi Vesellem
Şrh. : Şerh eden.
T.D.V. : Türkiye Diyânet Vakfı.
T.D.V.İ.A. : Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
Ter. : Tercüme eden.
Thk. : Tahkik eden.
Tsz. : Tarihsiz.
v. : Vefâtı.
vr. : Varak.
v.s. : Ve sâir.
Yay. : Yayınları
Ysz. : Baskı yeri yok.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu, Amacı ve Yöntemi

1.1.1. Tezin Konusu ve Kapsamı

Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühdü Bağlamında Zühd Hadisleri eserin yapılmış olan baskıları esas alınarak araştırılacaktır. H. I. asırda hadis, siyer-tarih alanında şifahi olarak gerçekleştirilen nakil sistemi, ikinci asrın başlarında yazılı hale getirilmeye başlamıştır. H. II. siyasî, hukukî ve coğrafî şartların etkisiyle yazının yaygınlaşması, tedvîn ve tasnif hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Ele alacağımız kitâbü'z-zühdler de tasavvuf'un gâyesi; Hakk'ın rızasını kazanmak için nefisleri temizlemekten, güzel ahlâk sahibi olmaya çalışmaktan Allâh ve Resûlu'nün ahlakı ile ahlâklanmaktan ibaret olduğu için tasavvufi eserlerde hadislere büyük yer verilir.

Araştırmamızda bu bağlamda sahâbe, tâbiîn ve tebei-tâbiîn yolunu izleyen, nefeslerini Allâh'ı anmakla geçiren, kalb temizliğini her şeyin üzerinde tutan bunun için kalblerini gafletten koruyan dünyadan el etek çekip zâhirî âleme aldırış etmeden iç kuvvetlerini, ruhî kabiliyetlerini geliştirmeye çalışan zâhidlerin H. I. dönemlerde "zühd hareketi" olarak ortaya çıkan anlayışlarıdır. Buna temel teşkil eden hadislerin toplandığı kitaplardan olan Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z -Zühd'ünde geçen hadisleri ele alacağız. Bu hadislerin ana kaynaklardaki yerini tespit edeceğiz.

1.1.2. Tezin Amacı

İslâm dininin ana kaynaklarından biri olan hadis (sünnet), hiç kuşkusuz İslâmî hayatın oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki, tarih boyunca azalmaksızın devam etmiştir. İslâm'ın ulaştırıldığı her kültür ve coğrafyaya hadisler de ulaşmış, İslâmî hayatın şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle hadisler aynı zamanda Nebevî bir sünnetin taşıyıcısı formunda anlaşıldığından, rivayet edilen hadislerin müslümanların hayatlarındaki etkisi iyice artmıştır. İslâmî hayatın bir parçası görülen zühdün de, hadislerde nasıl yer aldığı hususu dinî hayatın şekillenmesi bakımından ayrı bir önem arz etmektedir. Ayrıca zühdün yer aldığı hadislerin sıhhatide önemlidir. Sûfî ve zâhidler hadisleri muhaddisler gibi hıfz ve rivâyet açısından titizlikle öğrenip nakletmeyip, hadisleri bir irşad vesilesi ve ahlâkî öğüt şeklinde değerlendirmişlerdir;

hadisleri mânâ ile rivâyet etmişler ve hadis rivâyetinde özellikle sened konusu üzerinde pek fazla durmamışlardır. İslamın öngördüğü Zühd hayatını ortaya çıkarmayı amaçlamaktayız. Yaptığımız ön araştırmalardan elde ettiğimiz bilgilere göre, Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd adlı eseri üzerine özellikle hadis ilmi açısından tez kapsamında bir çalışma yapılmamıştır. Bu tez çalışmamızda ele aldığımız eseri tanıtarak bu alandaki bir boşluğu doldurmak, hem de eserde bulunan hadisleri tahric ve değerlendirmeye tâbi tutarak, ilim dünyasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

1.1.3. Tezin Yöntemi

Bilimsel bir çalışmada ilmî sonuçlara ulaşabilmek için iki temel süreç söz konusudur. Bunlar:

1. Bilimsel güvenilirlik ve geçerlilik ölçülerine uygun olarak verilerin toplanması,
2. Verilerin yine aynı kriterlere uygun olan metod ve teknikler vasıtasıyla yorumlanmasıdır.

Bu araştırmamızda Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd adlı eserini temel aldığımız için, öncelikle eseri ve yazarını tanıtmayı uygun bulduk. Ayrıca eserin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için zühd kavramınıda açıkladık.

Tezimizi hazırlarken Kur'ân-ı Kerîm ve Kütüb-i Sitte olmak üzere muteber hadis kaynaklarına başvurduk.

Hadisleri değerlendirirken klasik Hadis Metedolojisiyle birlikte sosyal bilimlerin metot ve tekniklerinden faydalanarak, bilgilerin daha geniş bir kitle için anlamlı olmasına gayret gösterdik.

İKİNCİ BÖLÜM

ZÜHD KAVRAMI

2.1. Zühd Kavramının Lügat ve Istılâh Anlamı

2.1.1. Zühd Kavramının Lügat Anlamı

Zühd, Arapça z h d fiilinin mastarı olup, lügatte bir şeye meyletmemek, rağbet etmemek, yüz çevirmek, ilgisiz davranmak ve terk etmek manalarına gelir[1]. Bu terk etme işi, o şeyi küçümsemekten, günah saymaktan veya azlığından dolayıdır[2]. Arap dilcileri zühd kökünden türeyen bütün kelimelerde azlık ve azla yetinme mânalarının esas olduğu hususunda ittifak halindedir. Nitekim Araplar malı az olan için "müzhid", az yemek yiyen için de "zâhid" tabirini kullanırlar.[3] Kısaca zühd, isteksizlik, rağbetsizlik, önemsizlik, terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya buğzetmek ve mâsivâyı terk anlamlarına gelmektedir.

2.1.2. Zühd Kavramının Istılâh Anlamı

Tasavvufî ıstılah olarak, dünyadan yüz çevirmek, nefsi mâsivâya olan meyil ve sevgiden alıkoymak[4], hırslı, ihtiraslı, çıkarcı, menfaatperest, bencil, tûl-i emel sahibi, muhteris olmamak, günâha, harama, insanı Hakk'tan uzaklaştırmaya vesile olacak her şeye rağbetsizliktir.[5] Ebû Osman el-Hîrî (ö.298/910) Zühd'ü, "dünyayı terk, kimin eline geçerse geçsin ona aldırmamak", şeklinde tarif eder.[6] Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909) ise "elde bulunmayan şeyin gönülde de bulunmamasıdır" der.[7] Seriyyu's-Sakatî (ö.257/870), kalpte dünya ve menfaat sevgisi (hubb-i dünya) taşımamaya, maddenin ve menfaatin kalbe soğuk gelmesine dikkat çekmektedir[8]. Bu noktada İmâm-ı Gazzâlî (ö.505/1111), herhangi bir şeyden vazgeçmenin zühd olmadığını, asıl hünerin onun yerine daha iyi ve daha güzelini koymak olduğunu vurgulamaktadır[9]. Buna göre zühd,

---

[1] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 196–197; Kâşânî, *Mu'cemu Istılâhâti's-Sûfiyye*, s. 216.
[2] Zebidî, *Tâcu'l-Arûs*, "zhd" maddesi, II, 369–370.
[3] Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, "zühd" maddesi, I, 1155–1156; *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Zühd, s. 625.
[4] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116.
[5] İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 85–89; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116.
[6] Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 110; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116.
[7] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116.
[8] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116.
[9] Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 80.

kasr-ı emel sahibi olmak[10], manevî değerlerin maddî değerlerden üstün ve önemli bulunduğuna inanmak demektir. Nefsin safında insana tahakküm eden maddeyi, ruhunun tasarrufuna geçirme ameliyesi, gönül hânesini ağyârdan temizleyip, Allah sevgisi ile dolmasını sağlayan bir kalp aktivitesidir.

2.2. Kur'ân'da Dünya Hayatı ve Zühd

Zâhid kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de terim olarak, "rağbet etmemek" mânâsında, sadece bir yerde geçmektedir.[11] Bu âyette, Hz.Yusuf' un kardeşleri tarafından kuyuya atılması, bir kervan tarafından bulunup satılması hikâye edilirken zikredilmektedir. Mahiyet açısından ise, dünyadan nasibini unutmamakla[12] birlikte Allah Teâlâ'yı hatırdan çıkarmamak[13], ticaret ve alış-verişin, O'nu anmaktan, namazı kılmaktan ve zekâtı vermekten alıkoymaması[14] şeklinde dile getirilmektedir. Kur'ân'da dünya ve mâsivâya tavır koyup, onlardan yüz çevirmek, Allah'a yönelmek "tebettül" olarak ifade edilmiştir[15]. Dünya ile âhiret arasında bir tercih yapma mecburiyeti ortaya çıktığı zaman hiç tereddüt etmeden âhiret hayatının tercih edilmesi istenmiş, aksi davranışta bulunanlar şiddetle kınanmıştır.[16] Zira, Kur'ân-ı Kerim'in tasvirine göre, dünya hayatı; insanı aldatan bir metâ'[17], âhiret hayatına oranla önemsiz[18], faydası, âhiretin yanında pek az[19], oyun, oyalanma ve eğlenceden ibaret[20], geçimden ibaret[21] tir. Kadın, oğul, yığın yığın birikmiş altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinlerden gelen zevklere aşırı düşkünlük, dünya hayatının süs ve metâıdır.[22]

---

[10] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 115; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 95.
[11] Yusuf, 12/20: "Onu (Yusuf'u Mısır'a varınca) düşük bir fiyata, birkaç dirheme sattılar, onun hakkında rağbetsiz (zâhid) idiler".
[12] Kasas, 28/77: "Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) âhiret yurdunu iste; ama dünyadan da nasibini unutma. Allah sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez".
[13] Kehf, 18/24: "Ancak, Allah dilerse (yapacağım de). Unuttuğun zaman Allah'ı an ve 'Umarım Rabbim beni, doğruya daha yakın olana eriştirir', de".
[14] Nûr, 24/37: "Onlar, ne ticaret ne de alış-verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır. Onlar, kalplerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar".
[15] Müzzemmil, 73/8: "Her şeyden kesilip tam anlamıyla Allah'a yönel!".
[16] İbrahim, 14/3; Naziat, 79/37–39.
[17] Âl-i İmrân, 3/185; Kasas, 28/60; Muhammed, 47/36; Hadîd, 57/20.
[18] Nisâ, 4/77.
[19] Tevbe, 9/38; Ra'd, 13/26.
[20] En'âm, 6/32; Kasas, 28/60; Ankebut, 29/64; Lokman, 31/33; Fâtır, 35/5; Mü'min, 40/39.
[21] Râ'd, 13/26.
[22] Âl-i İmrân, 3/14.

Dünya hayatı Kur'ân'da genellikle âhiret hayatı ile birlikte anılmış, bazen ikisi arasında karşılaştırma yapılarak âhiret hayatının üstün olduğu belirtilmiştir. Kur'ân'a göre, âhiret için amelleri engellemeyen ve aksatmayan dünya hayatı meşrû bir nimet, hatta saâdettir. Dünya mutluluğu ile âhiret mutluluğu birbirine zıt değildir. Âhiret mutluluğunu kazanmak için dünyadan vazgeçmek gerekmez. Dünyada refah içerisinde yaşayarak âhiret mutluluğu elde edilebilir. Âhiretlerini kaybedenler dünyada da mutlu olamazlar. İki cihanda yüzü ak olanlara karşılık yüzü kara olanlar da vardır. Nitekim müslümanların "Rabbimiz! Bize dünyada da âhirette de iyilik ver"[23] diye dua etmeleri öğütlenmiştir. Sûfîler, zühdünde sadık olana dünyanın boyun eğerek geldiğini, gökten bir taç düşse, onun, mutlaka, istemeyenin kafasına isabet edeceğini söylemektedirler[24].

Kur'ân, verâ ve takvayı teşvik etmekte, dünyadan ve onun süsünden insanı uzaklaştırmaya çalışmakta, ibadete, Allah'a yönelmeye (tebettül), oruç tutmaya ve zühdün özüyle alâkalı diğer şeylere dâvet etmekte, dünya ile âhiret arasında bir tercih yapma mecburiyeti ortaya çıktığı zaman, hiç tereddüt etmeden âhiret hayatının tercih edilmesini istemekte, aksi davranışta bulunanlar şiddetle kınanmaktadır.[25] Kur'ân, ibadet, ihlâs, namaz, zekât, oruç, takva, verâ ve zikir gibi zühdün özünü teşkil eder. Bu uygulamalara sürekli vurgu yapmakta ve inananları bu konuda teşvik etmektedir.

2.3. Hz. Muhammed (sav)'in Zühd Hayatı

Hz. Peygamber (sav), bütün ömrü boyunca zâhidâne bir hayat yaşamıştır. Yünlü, pamuklu, yamalı, yamasız, giysiler giydi. Ne varsa onu yedi. İbn Abbas'ın rivâyet ettiğine göre, Hz. Peygamber peşpeşe birkaç gece aç sabahlar, hane halkı da çoğu zaman akşamları yiyecek bir şey bulamazdı. Zâten ekmekleri arpa ekmeğiydi[26]. Hasır ya da kilim üzerinde uyudu. Üzerinde uyuduğu yatağı, kimi zaman, içi hurma lifleriyle dolu bir deri parçasından ibâretti.

Hz. Aişe'nin anlattığına göre: Ensardan bir kadın yanıma gelmişti. Resulullah (sav)'ın yatağının katlanmış bir şilteden ibaret olduğunu görünce, doğru çıkıp evine gitti ve içi yün doldurulmuş bir yatak alıp getirdi. Resulukllah (sav) (eve) geldiği vakit "Bu nedir?" diye sordu. Ben de 'Ensardan falanca kadın gelmişti. Senin yatağını gördü vebunun üzerine bunu gönderdi' dedim. Resulullah (sav) bana: "O yatağı geri yolla"

---

[23] Bakara, 2/201; A'râf, 7/156; Yunus, 10/64; Nahl, 16/122.
[24] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116.
[25] İbrahim, 14/3; Naziât, 79/37–39.
[26] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 400; Azzâm, *Resul-i Ekrem'in Örnek Ahlâkı*, s. 36.

dedi. Ben ise yollamadım, çünkü böyle bir yatağın evimde bulunması hoşuma gidiyordu. Resulullah (sav) ısrarla bana, üç sefer onu geri vermemi istedi ve "Ey Aişe! Allah'a yemin ederim ki, şâyet isteseydim Allah, altın ve gümüşten dağları benimle yürütürdü" buyurdu. Bunun üzerine ben de yatağı geri gönderdim".[27]

Zengin fakir herkesle görüşür, el sıkışırdı. Kendi hayvanını sağar, merkebe binerdi. günlerce hanesinde ocağın yanmadığı, sofrasında sıcak bir yemeğin bulunmadığı olurdu[28].

Hz. Peygamber'in zâhidâne yaşantısı yokluktan değil, kendi irâdesinin tezâhürüydü. Zira o, "Ben melik peygamber veya kul peygamber olma hususunda muhayyer bırakıldım. Cebrâil bana tevâzu göstermemi işaret etti. Ben de kul peygamber olayım, bir gün doyar, bir gün aç kalırım" dedim"[29], demektedir. Nitekim Arabistan yarımadasının tamamına yakın kısmının tek hâkimi hâline geldiği, gücünün zirvesine ulaştığı, devlet hazinesinin dolup taştığı zamanlarda bile, onun yaşantısında bir değişiklik olmadı, aslâ mal biriktirmedi, sade yaşantısından vazgeçmedi, eline ganîmet, ya da başka sûretle geçen malları, hemen sahiplerine ve fukaraya dağıtmaya büyük bir özen gösterdi. Ashâbını, özellikle suffe ashâbını, bu anlayışla yetiştirdi[30]. Onun bu hayatına dayanamayıp, düzelen ekonomik durumdan yararlanarak, kendisinden dünyalık ve ziynet eşyası talebinde bulunan hanımlarını, ya dünyayı, ya da Allah ve Resulünü seçmeleri konusunda serbest bıraktı[31], onların bu tutumlarından rahatsızlık duydu ve yirmi dokuz gün süreyle onları boykot etti (i'lâ). Hz.Peygamber'in eşleri, Allah'ı ve Resulü'nü tercih ederek, dünyalık talebinden vazgeçtiler, onun sade hayatını benimsediler.

Dünya ve dünya nimetlerine karşı herkesin kendisi gibi davranamayacağını da düşünmekteydi. Bu noktada, "Şu dünya caziptir; göz alıcı ve gönül çekicidir, tatlıdır", buyurmaktadır[32]. İslâm'ın zenginlik ve servet konusuna getirdiği ölçülere uymak

---

[27] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 30. Ayrıca Bkz. Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, XI, 102.
[28] Yardım, *Peygamberimizin Şemâili*, s. 214.
[29] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 231. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, IX, 192; Hamidullah, "*Abd*", TDVİA., I, 57.
[30] Davetin ilk yıllarında, amcası aracılığı ile müşriklerin, davasından vazgeçmesi şartıyla; "İsterse onu başımıza kral yapâlim, mal istiyorsa en zenginimiz o olsun" şeklinde yaptıkları teklifi geri çevirdi. Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, II, 225; Köksal, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve islâmiyet (Mekke Devri)*, III, 126.
[31] Ahzâb, 33/28–29: "Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır".
[32] Buhârî, *Cihad*, 37; Tirmizî, *Fiten*, 26, *Zühd*, 41.

şartıyla zenginliği öven sözler söylemiş, zenginliği reddetmemiştir. Dürüst ve emin bir tüccarın nebiler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacağını dile getirmiştir[33].

2.4. Ashâb-ı Kirâm'ın Zühd Hayatı

Hz. Peygamber ashâbını, dünyanın terkine değil, "kendilerinden verdiğimiz rızktan infak ederler"[34] âyet-i gereğince, mallarının bir kısmını hayra sarf etmeleri yolunda Ashâbına tavsiyede bulunurdu.

Sûfîler Allah Resulü ve Ashâbını kendileri için yegâne örnek telâkkî etmekteydiler. Ashâb-ı Kirâm da Peygamber (sav) gibi, kılık-kıyafete, yeme-içmeye önem vermemekte, ibadet ve tefekkür için tenha yerleri tercih etmekte, tam bir teslimiyet ve tevekkül yaşantısı sürmekte, Hz.Peygamber'in sohbet meclislerinde o konuşurken, başlarını önlerine eğmekte, derin bir huşu' ve sükuta dalmakta, kendilerinden geçmekte, gözleri yaşarmakta, kalpleri titremekte, sanki başlarına konan kuşu uçurmamanın hareketsizliği içinde bulunmakta, Hz.Peygamber'in huzurundan ayrıldıkları zaman, aynı rûhî hâli sürdüremedikleri için üzülmekte, bundan dolayı kendilerinin münafik olduğunu zanneden sahabeler bulunmaktaydı. Dört halife, Aşere-i Mübeşşere, Ebu'd-Derdâ, Ebu Zerr, Abdullah b. Amr, Abdullah b. Ömer, Ebu Hureyre, Bilâl-i Habeşî, Huzeyfe, Selmân-ı Fârisî, Suhayb, Mus'âb b. Umeyr, Abdullah İbn Mes'ud, Abdullah İbn Abbas, Osman b. Maz'ûn, Ammâr (ra.) gibi meşrep ve mizaçları itibari ile fakr, zühd ve takvayı şiar edinen sahabeler, sûfîlerin model olarak benimsedikleri örneklerdir. Kısaca, zühd onların döneminde cemiyet halinde yaşanan bir haldi. Fakat dünya ve nimetlerine tamamen yüz çeviren bazı sahabiler bizzât Peygamber (sav) tarafından uyarılmış, aşırılığa gitmekten menedilmişlerdir. Zühd ve ibadetler konusunda aşırılığa kaçanlara vücudunun,gözünün, nefsinin, çoluk çocuğunun, hanımının, ailesinin, arkadaşının, misafirinin ve Rabb'inin kendisi üzerinde hakkı bulunduğunu ve her birinin haklarının verilmesini emretmiştir[35]. Hz. Peygamber (sav) onlara kendisinin beşeri yönünü hatırlatmış ve uyarmıştır. Allah'tan en çok kendisinin korktuğunu hatırlattıktan sonra, kendi hayatını örnek göstererek gece hem uyuyup hem namaz kıldığını, bazen iftar edip bazen oruç tuttuğunu, hayvan eti yediğini belirtmiş ve "benim sünnetimden ayrılan benden değildir"[36] buyurmuştur. Zira o, hayatın içinde

---

[33] Tirmizî, *Buyû'*, 4.
[34] Bakara, 2/3.
[35] Buhârî, *Savm*, 51, *Edeb*, 86; Tirmizî, *Zühd*, 63.
[36] Buhârî, *İman*, 13, *Nikâh*, 1, 8; Müslim, *Nikâh*, 5, 8, *Fezail*, 127; Darimî, *Nikâh*, 1, 3.

bulunarak herkes gibi yemiş, içmiş, uyumuş, dinlenmiş, evlenip çoluk çocuk sahibi olmuş, elçiler göndermiş, elçiler kabul etmiş, ordular sevk etmiş, dünyanın imar ve tanziminin içinde bulunmuştur. Onun yolu hayattan kaçış değil, hayatı ve insanları ıslahtır. Dünyadan el etek çekmek anlamına gelen ruhbanlığı şiddetle reddetmiş[37], müslümanlıkta dünyadan el etek çekmenin bulunmadığını, bir müslümanın mübah ve meşru dünya nimetlerinden faydalanabileceğini belirtmiştir. Bu noktada, "İslâm'ın ruhbanlığı cihaddır"[38] buyurmuştur.

2.5. Sûfîlerin Zühd Tanımları

İlk dönem sûfîlerinden her biri, içinde bulundukları makamlara ve gerçekleştirdiği manevî tecrübeye dayalı olarak değişik zühd tariflerinde bulunmuşlar ve çeşitli şekillerde yorumlamışlardır. [39]Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

Zühd, Haramlardan Kaçınmaktır

Helâl Allah tarafından mubâh kılınmıştır. Allah bir kuluna helâl bir mal ihsan eder, kul da şükretmek suretiyle Mevlâsı'na ibadet ederse, artık kulun irâdesi ile o nimeti terk etmesi, Hakk Teâlâ'nın izni ile elde tutmasına tercih olunamaz. Nimeti elden çıkarması ile elde tutması eşittir. Derler ki: "Elinizden çıkana üzülmeyesiniz, size verdiğine de sevinmeyesiniz diye"[40] meâlindeki Allah'ın sözü zühdün kaynağıdır. Şu hâlde zâhid, elinde mevcut olan dünyalığa sevinmeyen ve elden çıkan için de hayıflanmayan kimsedir. Haramda zühd, yani haram olan şeylerden yüz çevirmek, bütün müslümanlara farzdır. Nitekim İbrahim Edhem, haramdan yüz çevirmenin farz, helâlden fazla olanı terkin fazilet, şüpheli olan şeylere yaklaşmamanın ise kerâmet alâmeti olduğunu ifade etmiştir[41].

---

[37] Darimî, *Nikâh*, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 226.
[38] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 82, 266.
[39] Özköse, *Zühd ve Sûfîlerin Zühde Yükledikleri Anlam*, s. 5.
[40] Hadîd, 57/23.
[41] Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 96.

Zühd, Helâl ve Mübahın İhtiyaçtan Fazla Olan Kısmını Terk Etmektir

Bazı sûfîlere göre, haramda zühd yapmak zâten şarttır, ama helâlde zühd yapmak fazilettir. Ebu Turab en-Nahşebî (ö.245/859), "Fakirin gıdası bulduğu şey, elbisesi vücudunu örten madde, meskeni konakladığı yerdir" demektedir[42].

Hâline şükreden ve sabreden kul, Allah Teâlâ'nın kendisine ayırdığı kısmete râzı olur ve Rabbi'nin ihsanına kanaat getirir. Dolayısıyla az mal ile iktifa etmek, dünyada zengin ve rahat olarak yaşamaktan daha mükemmel ve daha iyidir. Çünkü Hak Teâlâ halkı şu âyeti celile ile dünyada zühde davet etmiştir. "Dünyanın faydası pek azdır. Âhiret ise, sakınanlar için elbette hayırlıdır"[43]. İmâm Kuşeyrî, bu âyet gibi dünyayı zemmeden, ondan uzaklaştıran ve inananları zühde davet eden âyetlere dikkat çekmektedir[44]. Zühdün başka şeyde değil, sadece helâlde olabileceğini söyleyen Ebu Hafs Haddâd (ö. 265/878), dünyada helâlin ender olması nedeniyle zâhidlerin de nâdir bulunduğuna dikkat çekmektedir.[45]

Zühd, Âhirete Yönelmek İçin Dünyadan El Etek Çekmektir

Dünya zevkleri, içimizde çırpınan pek çok ihtiraslarımızın habercileridir. Zevkler gıdıklandıkça, emellerimizi artırır. Fazlalaşan emeller, elemleri de beraberinde getirir. Müslümanın mal, mülk, mevki ve rütbe ihtirası, onu Hak'tan uzaklaştırır. İhtiraslar başkalarının kapısına yüz sürme alışkanlığı kazandırır. Emelperest olmak insanı dünyaya bağlar. Nefsi doyurmak mümkün olmadığı için, onun beslenmesine yarayan emellerin de sonu yoktur. Her emel, sonunda bir elem meydana getirir. Bu yüzden emele, elem bozuntusu denilmiştir. Zühd, nefsin dünyaya iltifat ettiği, kalbin ona meylettiği ve kişinin dünyalığı arzu ettiği anda, mücahede ile dünyadan yüz çevirmektir. Buna mütezehhid denir, zühdün başlangıcı sayılır. Mütezehhid, önce nefsini arıtır, sonra heves ettiği şeyleri gönlünden çıkarır, fakat zâhid, önce heves ettiği şeyleri gönlünden çıkarır ve sonra onu ibadetle arıtır. Kendisine nasıl zâhid olabilirim? diye soran bir şahsa Yahya b. Muâz, "Nefsine karşı sırren yürüttüğün riyâzet bahsinde: Allah üç gün rızkını kesse kendinde bir za'f hissetmeyeceğin bir dereceye ulaştığın

---

[42] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 436.
[43] Nisa, 4/77.
[44] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 115.
[45] Sühreverdi, *Avârifu'l-Maârif*, s. 442.

zaman. Bu dereceye ulaşmadığın müddetçe zâhidler meclisinde oturman cehalettir, ayrıca zâhidler arasında rezil olmaktan da emin olamazsın"[46] şeklinde cevap vermiştir.

Âhiret ehlinin dünyaya rağbet etmemeleri ilâhî bir mevhibedir[47]. Dünyaya rağbet, gam ve kederin artmasına sebep olurken, zühd, kalp ve bedenin huzur bulmasını sağlayan bir faktördür. Zira, Enes b. Malik'ten rivâyet edilen bir hadis-i şerifte Hz.Peygamber (sav), gayesi âhiret olanların kalbine, Allah'ın, zenginliği yerleştireceğinden, dünyanın kendisine rağbet edeceğinden, gayesi dünya olanların gözlerinin önüne fakirliği yerleştireceğinden ve iki yakasını bir araya getirmeyeceğinden bahsetmektedir[48]. Bu anlayışın sonucu Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), "Zühd, dünyaya karşı isteksiz olmak, dünyaya bel bağlayanlara buğz etmek ve dünyada bulunan şeylerden nefret etmektir, âhirete karşı istekli olmaktır"[49], derken, Ebu Süleyman Dârânî (ö. 215/830) de, "Bir kalbe dünya gelip yerleşirse, âhiret oradan göç edip gider" şeklinde bir yorum yapmaktadır[50]. Haram malın azabına, helâl malın hesabına hazır olmak kayıt ve şartıyla insan bütün dünya nimetleri ile içice olabilir. Hırs ve ihtirasa sevk ettiği, kibir ve gurura yol açtığı, çokluk yarışına büründürdüğü için sûfîler, madde ve servete tepki göstermişlerdir. Çünkü, dünya hayatına meyletmek, âhiretin unutulmasına yol açar, dünyanın kulu, şehvetlerinin esiri yapar. Yine, erken dönem sûfîlerinden Fudayl b. İyâz (ö. 187/802): Allah, şerrin tümünü bir eve doldurdu, dünya sevgisini de bu eve anahtar yaptı. Hayrın tümünü diğer bir eve doldurdu, zühdü de bu eve anahtar yaptı" demektedir.[51]

Dünya hayatının âhiret hayatı karşısındaki kısalığına, bu dünyadaki geçici lezzetlerin aldatıcılığına, asıl ve ebed olan hayata hazırlık yapmanın gerekliliğine dikkat çekmek amacıyla Ahmed b. Ebi'l-Havârî (ö. 230/844), "Dünyaya arzu ve sevgi gözüyle bakanın kalbinden Allah zühd ve yakîn nurunu söküp atar"[52] demektedir. "Allah'ın nezdinde bir sineğin kanadı kadar bile değeri bulunmayan murdar bir şeyi terk etmek için daha ne kadar çabalayacak, ondan yüz çevirmek için daha ne zamana dek uğraşacaksın!"[53] diyen Ebu Bekr Vâsıtî (ö. 330/941), kendisine zühdden sual edenlere,

---

[46] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 118; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[47] Kübra, *Tasavvûfî Hayat*, s. 49.
[48] Veki' b. el-Cerrah, *Kitâbü'z-Zühd*, II, 638.
[49] Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 108.
[50] Beyhâkî, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 59; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 411.
[51] Beyhâkî, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 233; Kuşeyrî, er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye, s. 119; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[52] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 410.
[53] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 398–399; Sühreverdi, *Avârifu'l-Maârif*, s. 436.

"Yazık size! Dünyada bir sineğin kanadından daha değerli ne var ki, onda zühd bahis konusu olsun!" bazı rivayetleri vurgular,[54] Bu kadar değersiz olan bir şeye rağbet etmemek meziyet midir ki!)[55] şeklinde cevap veren Ebu Bekr Dülef b. Cahder eş-Şiblî (ö.334/945) gibi sûfîler, dünyanın geçiciliğine, âhiret hayatının ebediliğine vurgu yaparken ve dünyaya karşı mesafeli yaklaşırken, dünyanın ayartıcı ve azdırıcı özelliklerine dikkat çekmekte, nefse hoş gelen dünya nimetlerine aldanıp da ayakların kaydırılmaması gerektiğini dile getirmektedirler.

Zühd kelimesi anlam bakımından mülkiyeti gerektirmektedir. Kendisine zühdün ne olduğunu soran Ruveym b. Ahmed (ö. 330/941)'e, Cüneyd-i Bağdâdî (ö.297/909), zühd; dünyayı küçük görmek ve kalpten maddenin tesirini silmektir[56] şeklinde cevap vermekte ve başka bir sözünde, "Zühd, elde bulunmayan şeyin, gönülde de bulunmamasıdır"[57] demektedir. Dolayısıyla, gerçek Zâhid, dünyalığa sahip olup elinde bulundurduğu halde onu kalbine sokmayandır.

Zühd, Hakk'a Yönelmek İçin Dünyadan ve Âhiretten El-Etek Çekmektir

Gerçek zühd âhiret konusunda da zâhidce davranmayı gerektirir. Zâhid cennet nimetlerine ve mertebelerine ilgi ve alâka duymamalıdır. Zira, âhiret de mahluktur. Yaratan varken yaratıkla ilgilenmek abestir. Nasrabâzî, "Zâhid, dünyada gariptir, Allah Teâlâ hakkında irfân sahibi olan ârif, âhirette de gariptir" derken[58], Bayezid-i Bistamî (ö.261/875), kendi tecrübesini şu ifadelerle dile getirmektedir: "Zühdde üç gün kaldım, dördüncü gün zühdden çıktım: İlk gün dünya ve dünyada olan şeylere karşı zâhid (ilgisiz, değer vermeyen, isteksiz) oldum. İkinci gün, âhirete ve orada bulunan şeylere karşı zâhid oldum. Üçüncü gün Allah'tan başka ne varsa hepsine karşı zâhid oldum. Dördüncü gün olunca Allah'tan başka bir şey kalmadı. İlâhî aşk beni şaşkına döndürdü. O zaman hâtiften gelen bir sesin bana: "Ey Bayezid, bizimle birlikte bulunmaya takatin yetmez, dediğini işittim ve maksadım işte bu idi, dedim. Aynı ses bu sefer: Maksadına eriştin, istediğini buldun, diye hitap etti"[59]. Zâhidler âhirete karşı zühd duyarken, âhireti

---

[54] Hadiste "Eğer dünyanın Allah indinde bir sineğin kanadı kadar değeri bulunsaydı, Allah kâfire bir yudum su bile içirmezdi" rivayet edilmektedir. Buhari, *Tefsir*, 6, (18); Müslim, *Münâfikîn*, 18; Tirmizî, *Zühd*, 13.
[55] Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 110; Sühreverdî, *Avârifu'l-Maârif*, s. 436.
[56] Beyhâkî, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 59; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 117.
[57] Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 110.
[58] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[59] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 396.

küçük görmek gibi bir duyguya kapılmamışlardır, âhireti küçümsemek bir yana, orayı Allah'ı müşâhede makamı olarak telakki etmişlerdir. Kişinin zühdüne karşı da zâhid olması gerekmektedir. Dünyaya rağbet etmemeye, dünyaya rağbet etmeme halini gözde büyütmeme haline zühdde zühd adı verilir. Zâhidler indinde dünyalığın varlığı ile yokluğu bir ve eşittir. Allah'a vâsıl olmak için Allah'tan gayrı her şeyin terki esastır. Zira tasavvufta dört çeşit terk vardır:

1. Terk-i Dünya: Zâhidlerin bütün dünya nimetlerini, malı ve mülkü âhiret için terk etmeleri. Yahya b. Muâz, zühdün hakikatine ancak şu üç şeyle vakıf olunabileceğini vurgulamaktadır: Sırf Allah için amel (alâkasız amel), maddî bir şeye tamah etmeden konuşmak (tamahsız söz), baş olma arzusu taşımadan ve nefsi maddîyât ile zelil etmeden azîz olmak[60].

2. Terk-i Ukbâ: Âriflerin cenneti ve oradaki nimetleri, ilâhî cemâli temâşa için terk etmeleri. Bu manayı ifade için, Yahya b. Muâz, "Zâhid, senin burnuna sirke ve hardal çektirir, ârif ise sana misk ü amber koklatır" (Yani, zâhid Allah kokusundan ve cehennem azâbından, ârif ise Allah sevgisinden ve ilâhî nimetlerden bahseder, biri celâlden, öbürü cemâlden dem vurur)[61] demektedir.

3. Terk-i Hestî: Sâliklerin kendi varlığını da terk ederek, Hak'ta fânî olmaları.

4. Terk-i Terk: Kâmil ârifferin terki de terk etmeleri, aklında ve zihninde terk diye bir kavramın kalmamasıdır. Hakk'a yönelmek için dünya ve tüm mâsivâdan sıyrılmanın önemine dikkat bir gelin gibi olduğunu, dünyaya rağbet edenlerin onu taramaya ve süslemeye çalışırken, zâhidlerin, bu gelinin yüzünü kömürle karartıp, saçlarını yolduklarını, elbisesini yırttıklarını, ârifferin ise Allah Teâlâ ile meşgul oldukları için bu geline iltifat etmediklerini dile getirmektedir.[62]

Zühd, Fuzûlî ve Lüzumsuz Olanı Terk Etmektir

Allah'ın dışında bütün isteklerden kalbini boşaltan, terk edilmeyen zaruri varlık dışında her şeyden kalbini arındıran kimsenin gerçek zâhid olduğunu dile getiren[63] Yahya b. Muâz (ö.258/871), bir başka sözünde, verâ sahibi olmadan zâhid olunamayacağını, kişinin önce kendisine ait olmayan şeye karşı verâ' sahibi olması

---

[60] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s.117; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[61] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s.117; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[62] Serrâc, *Lumâ*, s. 73; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 119; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[63] Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 110; Beyhâkî, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 57–59.

gerektiğini, sonra kendisine ait olan şeyde zühd gösterebileceğini[64] dile getirmektedir. Zâhidler, her zaman nefsini ıslah etmekle meşgul olur, nefsinin arzularını sınırlamaya, nefsânî beklentilerden kaçınmaya çalışırlar. Seriyyu's-Sakatî (ö.257/870), zâhidin nefsini terbiye ile, ârifin ise Rabbi ile meşgul olduğu anlamında şu sözü söylemektedir: "Zâhid nefsi ile meşgul olmadığı zaman hayatı hoş olmaz, bilâkis ârif nefsi ile meşgul olduğu zaman hayatı hoş olmaz".[65]

Zühd, Zem İle Medhi Bir Görmektir

İlk dönem sûfîlerinden İbn Hafif'in, "Zühdün alâmeti, mülk olan bir şey elden çıkınca rahat bulmaktır"[66] şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere, zühd, varlığa sevinmemek, yokluğa üzülmemektir. Bu, câh ve mevkideki zühdün alâmetidir. Kuru, merasimci, şekilci, katı ve sert dindarlık olarak algılanmaya başlayan zühd tutumlarına karşı Bişr b. Hâris el-Hâfî (ö. 227/841), "Halkın kendisini tanımalarını arzu eden bir kimse, âhiretin zevkini bulamaz"[67] derken, Seriyyu's-Sakatî de, "Zühdün her nevînden temrinler yaparak istediğim dereceye ulaştım. Ancak halka karşı zâhid olmak bir istisna teşkil eder. Çünkü ben bu mertebeye ne ulaşabildim, ne de buna takat yetirebildim" demektedir[68]. Bu tür sözleri ile sûfîler, zühdde samimiyete, Allah için terkin önemine dikkat çekmektedir. Zühd, çoğunlukla taatın zevkine varmak ve Allah ile ünsiyet etmektir. Allah ile ünsiyet eden, başkası ile değil, yalnız O'nunla meşgul olur[69]. Bu anlayışın gereği olarak Ebu Süleyman Darânî, "Yün abâ giyinmek zühd alâmetlerinden bir alâmettir. O hâlde, kalbinde beş dirhem değerinde elbise giymek arzusu olan zâhid, üç dirhem kıymetinde abâ giymemelidir" (Aksi hâlde içi, dışına uymaz)[70] derken, Sufyan Sevrî, "Dünyaya karşı zâhid olmak, kanaat (kasr-ı emel) sahibi olmak demektir. Kuru ekmek yemek ve abâ giymek zühd değildir" demektedir[71]. Zira, tâne ile harmanı, kâr ve zararı, medih ile zemmi, kahır ile lutfu bir görmek zühd yolunun basamaklarındandır.

---

[64] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 414.
[65] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 117; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[66] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[67] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 406; Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 131–132.
[68] Serrâc, *Lumâ*, s. 73; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 119; Gazali, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[69] Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 111–112.
[70] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116
[71] Beyhâkî, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 59; Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 115; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 95.

2.6. İlk Dönem Sûfîlerinin Benimsediği Zühd Hayatı

Sûfî ve tasavvuf kelimeleri Kur'ân ve hadislerde zikredilmediği gibi, sahâbe ve tâbiîn devrinde bilinen kavramlar da değildir. Hz. Peygamber (sav) devrine yetişen ve onu görme bahtiyarlığına eren kimselere "sahâbî" adı verildiğinden, o dönemde zühd ve takvâ ile temayüz eden şahsiyetlere bir başka ad verilmesine ihtiyaç duyulmamıştır. Sahâbîlere yetişen ikinci nesle de "tâbiîn" dendiğinden bu isimle anılmak onlara şeref olarak kâfiydi. Tebe-i tâbiîn döneminde iyice genişleyen İslâm dünyasında refah seviyesi yükseldikçe, halkın ibadet ve zühd konularına yönelenlerine yeni bir takım adlar verilmeye başlandı. Bu adlar arasında en yaygın olanları şunlardır: Fukarâ, Seyyâhîn, Guraba, Cûiyye, Nûriyye, Şikeftiyye, Sûfî.

Bazı batılı araştırmacılar, tasavvuf tarihinde zühd hareketinin tamamen Hıristiyan menşeli olarak ortaya çıktığını iddia etmektedirler. Örneğin, Nicholson, İslâm'daki zühd ve takva eğiliminin, Hıristiyanlığın ortaya koyduğu nazariye ile uyum halinde bulunduğunu ve bu nazariyeden beslendiğinin açıkça bilindiğini iddia etmektedir[72]. Aynı şekilde Goldziher, bu zühd hareketini İslâm'ın ruhuna uygun görmekle beraber, büyük oranda Hıristiyanlığın etkisiyle ortaya çıktığını ima etmektedir[73]. Ebu'l-Ala Afifi ise, İslâm'da zühd hareketinin İslâmî öğretiler, müslümanların mevcut siyasî ve sosyal düzene tepkileri, Hıristiyan ruhbanlığı, Fıkıh ve Kelâm'a başkaldırışşeklindeki dört unsurun etkisiyle ortaya çıktığını iddia etmektedir[74]. Ebu'l-Vefâ Taftazânî, Afifi'nin, zühdün kaynağı olarak belirttiği, İslâm'ın ve müslümanların mevcut siyasî ve sosyal düzene başkaldırışlarının kabul edilebileceğini, ancak, zühdün fıkıh ve kelama karşı bir başkaldırış sonucu doğduğu, Hıristiyanlığın tesiriyle ortaya çıktığı şeklindeki yaklaşımının kabul edilemeyeceğini savunmaktadır[75]. Taftazânî, zühdün kaynağının birinci derecede Kur'ân ve Sünnet olduğunu, ikinci olarak da, Osman bin Affân (23-35/644-656)'ın hilafetiyle birlikte ortaya çıkan siyasî ve sosyal çalkantıların bu hareketin çıkmasında büyük rol oynadığı görüşündedir[76].

Her şeyden önce zühd, İslâmî ve Kur'ânî bir kavramdır. Zühd hayatı Hz.Peygamber (sav)'in benimsediği bir hayat tarzıydı. Zühd, ilk dönem İslâm

---

[72] Nicholson, *The Mystıcs of Islam*, s. 10.
[73] Nicholson, *Fi't-Tasavvufi'l-İslâmî ve Tarihihi*, s. 3.
[74] Afifî, *Tasavvuf İslâm'da Manevî Devrim*, s. 76–86.
[75] Taftazânî, *Medhal ile't-Tasavvufî'l-İslâmî*, s. 62–63.
[76] Taftazânî, *Medhal ile't-Tasavvufî'l-İslâmî*, s. 63–71.

toplumunun genel yaşam tarzı idi. Dolayısıyla sûfîlerin benimsedikleri zühd hayatı, her hangi bir düşünce, felsefe, inanç ve kültürün etkisiyle ortaya çıkmış değil, Kur'ân ve sünnetin özünden kaynaklanan İslâmî bir yaşam tarzıdır. Zamanla gerçekleşen dünya hayatına bağlanma, madde ve servete bel bağlama, Emevî iktidarının dünyevîkimliği, takva ve verâ'a riâyetin azalması ile bir grup müslüman zühd hayatına özel vurgu yapmaya başlamışlardır. Tarihte zühd hayatının önem kazanmasına etki eden faktörlerden biri de, Hariciliğe ve onun doğurduğu siyâsî tartışmalara sûfîlerin şiddetli tepki göstermeleridir. Sükûta dayalı bu tepkisel tavır, kendisini `inzivâya çekilme' şeklinde göstermiştir. Günümüzde buna sivil direniş de denir. Bu strateji, manevî anlamda insanın kendisini yenileyerek güç hissettiği zaman uygun ortamda cemiyet plânına katılma taktiğinden başka bir şey değildir[77]. Bunun en bâriz örneğini, Hz.Peygamber (sav)'in torunu Hz. Hasan (ö.49/669)'ın, kısa süren yöneticiliğini Muaviye b. Ebû Süfyân (ö.60/680)'a bırakması olayında görebiliriz. Emevî saltanatının yeni yöneticilerinin çoğunun pek de dindarca olmayan düşünce ve inanç özgürlüğünü kısıtlayıcı politikaları karşısında direnme gücünü kaybeden insanlar,[78] ahlâkî dindarlığı öne alarak tasavvufa sığınma ihtiyacı duymuşlardır.

Kural olarak zühd, yoksulluk demek değildir; hatta zühdle yoksulluğun doğrudan ilgisi yoktur. Zühd, mala sahip olmamak değil, malın insana sahip olmasını, insanı yönlendirmesini önlemektir. Hz. Mevlânâ'ya "dünya nedir?" diye sorduklarında o "Allah'dan gâfil olmaktır" cevabını vermiştir[79]. Yine Hz. Mevlânâ, dünyayı denize, insanı da gemiye teşbih eder. Gemi delikse batar ve dünyada gark olur (fenâ fi'd-dünya). Delik değilse, üzerinde âsûde dolaşır[80] . İnsanla dünya arasındaki ilişkiyi gemi ile su arasındaki ilişkiye benzeten Mevlânâ, gemi için su ne ölçüde gerekli ve önemli ise, insan için de dünyanın o ölçüde önemli ve gerekli olduğunu vurgularken, aynı zamanda geminin altında iken onu yüzdüren, ona hareket etme imkanı veren suyun, geminin içine girdiğinde onu batırdığından, helak ettiğinden bahsetmektedir. Geminin su alması gibi, dünya da kimin kalbine ve gönlüne girerse onu tutsak eder, şaşırır ve hedefinden saptırır. Dolayısıyla, mâla sâhip olmak başka, malın insana sahip olması yine başkadır. İlk dönem zâhidleri zühdü, sadece mal-mülk, para-pul, makam-mevkiiden kurtulmak değil, nefsinin esaretinden, hürriyetlerini engelleyen her şeyden

---

[77] Fazlurrahmân, *İslâm*, s. 162.
[78] Malâtî, *et-Tenbîh ve'r-Redd,* s. 36.
[79] Mevlânâ, *Mesnevî*, I, 130; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 101.
[80] Mevlânâ, *Mesnevî*, s. 130; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 60, 69.

tamamen kurtulmak şeklinde algılamaktaydılar. Tasavvuf ehli, "gerçek hür, gerçek Zâhiddir" demişlerdir. Zâhid, fâni olan hiçbir şeye değer vermeyen ve Allah'tan başka hiçbir varlık önünde boyun bükmeyen insana denir. Kendisine, melik kimdir? diye sorulunca, Abdullah ibn Mübârek, Zâhidler, cevabını verirken, Eyyub es-Sahtiyâni de, İnsanların elindekilerden ümit kesmeyen ve onlardan gelecek şeylere değer vermeyenlerin kölelikten kurtulup efendi olamayacaklarını belirtmiştir. Zira, içinde ubûdiyet sırrını gerçekleştirene, dışında hürriyet verilmektedir. Çünkü, hürriyet zühdle elde edilmektedir. Zâhid dünyaya karşı esaretten kurtulmuş olduğundan her şey karşısında hürdür. İlk dönem sûfîlerinden Mesruk'un ifadesi ile, zâhide malik olan sadece Allah'tır, başka bir sebep ve menfaat ona hâkim olamaz[81]. Çoğu zaman onlarda zenginlik ve zühd beraberce bulunabilmekteydi. Osman b. Affân ve Abdurrahman b. Avf gibi sahabeler büyük zenginlerden olmakla birlikte, aynı zamanda, mülklerinde zâhid şahsiyetlerdi[82]. Muhammed Bahauddin Nakşibend (ö.791/1388) ise, Mekke-i Mükerreme'nin Mina pazarında genç bir tacir gördüğünü, onun aşağı yukarı elli bin altın değerinde alışveriş yaptığını, ama o esnada kalbinin Allah'ı bir an unutmadığını[83] ifade etmektedir.

Çünkü zühd, bir şeylere sahip olmanın terki değil, "dünyaya rağbet ve hırsın terkidir"[84]. Dünya ise, "ne kumaş, ne kadın, ne çocuktur. Dünya seni Allah'tan gâfil bırakan şeydir"[85]. Demek oluyor ki zühd konusunda önemli olan, senin bir şeylere sahip olmaman değil, şeylerin sana sahip olmamasıdır. Kur'ân'da mal ve evlâda sahip olma yerilmemiş, onların, Allah ve Peygamber'den sevgili tutulması kınanmıştır[86].

Zühdün gayesi, yoksulluğu gerçekleştirmek değil, insanın iç kuvvetlerini mahveden hırsı temizlemektir. Bu nedenle, tasavvuf ehli "gerçek hür, gerçek zâhiddir" demişlerdir[87]. Sûfîler, az yemeyi, az uyumayı, az konuşmayı, halveti, uzleti, elindekini vermeyi, cömertliği, infakta bulunmayı[88], başkalarındakileri istememeyi, onlara heves etmemeyi, şöhret ve itibar sevgisini terk etmeyi, zühdün unsurları olarak değerlendirmişlerdir.

---

[81] Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 110.
[82] Ebû Dâvud Sicistânî, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 111, 121–125.
[83] İmâm-ı Rabbâni, *Mektubat-ı Rabbanî*, I, 131, 33. mektup.
[84] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arâb*, zühd maddesi.
[85] Mevlânâ, *Mesnevî*, s. 130.
[86] Tevbe, 9/24.
[87] Kelâbâzî, *et-Taarruf*, s. 110.
[88] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116.

Zâhidlere yönelik eleştiri malzemesi olarak kullanılan "bir lokma bir hırka" anlayışı, bir üretim ölçüsü değil, infak ve isâr sınırı olarak düşünülmelidir. İddiaların aksine, gerçek anlamda bir zühd hayatı, kişiyi pasifize etmez. Tarihte gördüğümüz gerçek sûfîler, en üretken ve diğerkâm insanlardır. Sûfîlerin çoğu geçimlerini normal mesleklerde çalışarak sağlıyorlardı. Sakatî (Seyyar satıcı), Hallâc (Hallâc), Nesâc (dokumacı), Varrâk (kitap satıcısı ya da el yazması), Kavâriri (camcı), Haddâd (demirci), Bennâ (duvarcı) gibi sûfî unvanları buna kanıttır. Kimi düzenli çalışır ve kazancının küçük bir bölümünü ancak kendine harcar, geri kalanını fukaraya dağıtırdı[89]. Zâhidlerin gayesi, aza kanaat etmek değil, çok kazanıp insanlık için harcamaktır.

Yunus Emre; *"Düriş, kazan ye, yedir.*
Bir gönül ele getir"

derken, sûfîlerin dünya hayatını da ortaya koymaktadır. İstisnaî durumlar varsa da, bu kural umumîdir[90]. Her devirde her kurumun istismarcıları bulunabilir. Bunları genellememek, ilke ve prensiplere bakmak lazım.

H. II. asrın sonuna kadarki âbid ve zâhidlerin zühdü daha çok mutedil ve münferitti. Marifetten çok amele, ilhamdan fazla ibadete, keşiften çok ahlâka, kerâmetten çok istikâmete, kısaca, nazariyeden fazla uygulamaya önem verilmekteydi Bu dönemde zühd hayatından maksat, tahalluk, Riyâzât ve ahlâki olgunluğa erişmek idi. Dönemin zâhidleri, içtimaî hayata katılıyorlar, maişetlerini temin için çalışıyor, güçleri yettiğince şeriatın ve dinin emirlerine riâyet ediyor ve bu emirleri canla başla muhafaza ediyor, gözü yaşlı, bağrı yanık
tutumları ile çevresindeki insanlara öğütler veriyor, zühd hayatını öngören âyet ve hadisler üzerinde duruyorlardı. Ulaşmak istedikleri gaye, Allah'ın rızasını kazanmak ve O'nun gazabından kurtulmaktı.

İlk iki asırda, cemiyet halinde, tabii olarak yaşanan zühd hayatı, zamanla özel bir grubun yaşadığı bir hayat tarzı haline gelmiştir. II/IX. asrın sonundan itibaren zühd hayatında mübalağa edilmeye, dünyayı terk ve nefs Riyâzeti bakımından ilk dönem sûfîlerinin yaklaşımlarına ters düşen bir hayat yaşanmaya başlandı. Zühdünde aşırıya gidenler belirmeye başladı.

İbnu'l-Cevzî, zühd'de aşırıya giden zâhidleri eleştirirken şu değerlendirmelerde bulunmaktadır: Kimi zâhidler ilimden yüz çevirmeyi zühdün gereği kabul ettiler,

---

[89] Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 199.
[90] Tatçı, *Tasavvuf ve Rumûz*, s. 26.

insanın kişisel içtihatlarına göre ihdâs ettiği akla dayalı kesbî ilmi değil, iç aydınlanmaya (işrâk) dayalı bâtınî ilmi esas aldıklarını söylediler, gerçek ilmin, "varak" ilmi değil, "hırka" ilmi olduğunu vurguladılar, kesbî ilmi, manevîasamakların önünde bir engel olarak gördüler, onun kalbe perde olduğunu dile getirdiler[91]. Pek çok tasavvuf eleştirmeni, bu anlayışın göstergesi olarak, Cüneyd-i Bağdâdî'nin şu tavsiyesine dikkat çekmektedirler: "Sûfi, kalbinin ve niyetinin dağılmaması için okumamalı, yazmamalı, evlenmemeli ve dünya malı için çalışmamalıdır"[92]. Ancak, sûfî zümreler arasında dile getirilen bu tür veriler, sülûk eğitimiyle sınırlı bulunmaktaydı. Yoksa hayat boyu takınılan bir tutum değildi. Zira, mutasavvıf Seriyyü´s-Sakatî, talebesi Cüneyd'e, "Allah seni sûfî muhaddis değil, muhaddis sûfî eylesin"[93] diye duada bulunurken, Cüneyd-i Bağdâdî, "Kur'ân ezberlemeyen ve hadis yazmayan kimselere tasavvuf yolunda tâbî olunmaz. Çünkü bizim bu ilmimiz Kitap ve sünnetle mukayyettir"[94] sözü ile bu gerçeği ifade etmektedir. H. IV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yozlaşan tasavvufî anlayışlara karşı içeriden eleştirilerde bulunan Hucvîrî, bazı sûfîlerin tarikatlara intisap ettikten sonra kalbe perde olma bahanesiyle ilim tahsilini bırakarak ders kitaplarını denize attıklarından söz eder ve onların bu tutumlarını kınar[95]. Çünkü bu tutum, İslâm dünyasında ilim aleyhtarlığını hızlandırmış, ilim adamlarına güven duygusunu sarsmakla kalmamış, bilgi vasıtaları konusunda şüpheler bile uyandırmıştır.

Zühd konusunda aşırılığa giden bir kısım sûfîlerin hallerini tenkit ederken İbnü'l-Cevzî değerlendirmelerini şu şekilde devam ettirmektedir: "Bir kısım sûfîler, zühdü dünya nimetlerini terk şeklinde algılamakta, yemeği azaltarak bedenlerini zayıflatmakta, sof bir hırka giyerek, şükrünü yerine getirememek kaygısı ile helâl kılınan nesnelerden ve hatta soğuk su içmekten bile kaçınmakta, bazıları arpa ekmeğinden başka bir şey yememekte, bazıları meyveleri tatmamakta, bazıları da bedeni kupkuru olacak kadar yiyeceği azaltmaktaydı. 'Ben hurma (tatlı) yemiyorum. Çünkü ben onun şükrünü yerine getirmeye güç yetirememem' diyen bir adama tabiînin büyüklerinden Hasan-ı Basrî: 'Bu ahmak bir adamdır. Acaba içtiği soğuk suyun şükrüne güç yetirebiliyor mu?' demektedir. Hatta Süfyân-ı Sevri (ö.169/785)'nin, yolculuğa çıktığı zaman yemek için yanına kızartılmış et ve ciğer aldığı söylenmektedir"[96].

---

[91] İbnu'l-Cevzî, *Telbîsu İblîs*, s. 135.
[92] Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, I, 156.
[93] Kara, *Din Hayat Sanat Açısından Tekkkeler Ve Zaviyeler*, s. 80.
[94] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 430–431.
[95] Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 217–219.
[96] İbnu'l-Cevzî, *Telbîsu İblîs*, s. 136.

Zühd konusunda yanlış ve aşırı tutumları sergileyen bir kısım sûfîlerin aksine, Sûfîlerin geneli, haram olan şeylerden yüz çevirmenin, bütün müslümanlara farz, helâlden fazla olanı terkin fazilet, şüpheli olan şeylere yaklaşmamasının ise kerâmet alâmeti olduğuna inanmaktaydılar[97]. Sûfîler, varlığa sevinmemeyi, yokluğa üzülmemeyi, malda zühdün alâmeti[98], zem ile medhi bir görmeyi, câh ve mevkide zühdün alâmeti, Allah ile ünsiyet etmeyi, yalnız O'nunla meşgul olmayı mâsivâda zühdün alâmeti saymaktaydılar[99]. Zâhidliğin, riyâkârlıkla bağdaşmadığını, Zâhidlerin en önemli vasfının ihlâs olduğunu, zühd için kastedilenin rağbetsizliğin, tamâmen bir gönül alâkasızlığı olduğunu düşünmekteydiler.

Aziz Mahmud Hüdâyî de ;

"Ehl-i dünyâ dünyâda[100]
Ehl-i ukbâ ukbâda
Her biri bir sevdada
Bana Allah'ım gerek!"

mısraları ile bu gerçeği işaret etmekteydiler.

Zühd, tasavvuf erbâbının en bariz vasıflarından biridir. Zühd bir hayat tarzı olarak, sûfîlerin dünyaya başkaldırışı, dünyanın sesine, arzu, istek ve tatlarına; nefse ve onun tamahlarına karşı özel bir tavır, insanın çeşitli ruhî ve bedenî mücahedelerle nefsini dizginlemesidir.

---

[97] Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 96.
[98] Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye*, s. 116; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, V, 113.
[99] Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn,* V, 111–112.
[100] Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 176.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AHMED B. HANBEL'İN HAYATI VE ESERİ

3.1. Ahmed b. Hanbel'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

Ebu Abdullah bin Muhammed bin Hanbel eş-Şeybânî ez-Zuhalî el-Va'ilî el-Basrî el-Mervezî el- Bağdâdî (164-241/780-855)[101]; dört mezhepten biri olan Hanbelî Mezhebinin kurucusu, Emiru'l-Mü'minîn ünvanını kazanmış muhaddis, fakîh mütekellim ve müfessirdir.

Bağdad'da doğmuş ve yine orada vefat etmiştir.[102] Hem anne hem baba tarafından Arap asıllı olup, Adnanîlerin bir kolu olan Şeybânîlere mensuptur. Sayıca Arapların daima en kalabalığı olan Şeybânîler, önceleri Irak'a yakın bir yerde göçebe olarak yaşardı. Daha sonra Basra kurulunca oraya yerleştiler.[103] Ailesi Ahmed b. Hanbel'in doğumuna yakın bir zamanda Bağdad'a göç etmişti. Dedesi Hanbel b. Hilâl ise Emevilerin Serahs valisi idi.[104] Babası Muhammed b. Hanbel ise ordu mensubu olup genç yaşta, otuz yaşında vefat etmişti.[105] Bu yüzden Ahmed b. Hanbel yetim kalmış annesi ile amcasının yanında büyümüştü. Ailesi Bağdad'da Abbasî halifeleriyle ilişkilerini sürdürmeye devam etti. Ancak Ahmed b. Hanbel bu konuda daima çekingen davrandı.[106]

Ahmed b. Hanbel çocukluğunu Abbasîlerin başkenti olan Bağdad'da geçirmiş, ilk terbiyesini bu ilim beşiğinde almıştır. Küçük yaşta Kur'an'ı hıfzetti, dil ve kompozisyon dersleri aldı.[107] Çok kuvvetli bir hafızaya sahip olan Ahmed b. Hanbel, aynı zamanda hıfzettiklerini de çok iyi anlarmış.[108]

---

[101] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 354; Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 413–415; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 4–5; Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l Lügât*, I, 110; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 63; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 325.
[102] Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l Lügât*, I, 110; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 15.
[103] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 16–20; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 15–16.
[104] Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 415; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 17.
[105] Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 415; İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 17; Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, II, 431.
[106] Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 17–18.
[107] Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 21–22.
[108] Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 86–98.

Ahmed b. Hanbel çok sabırlı ve tahammüllü birisi olup, kuvvetli irade sahibi ve azimliydi. Nezîh, ihlaslı, afîf ve heybetli birisiydi. Esmer, güzel yüzlü ve uzun boylu idi. Beyaz giyer, saçını ve sakalını kınalardı.[109]

Ahmed b. Hanbel geçimini Ahmed b. Hanbel kendisine miras olarak kalan dokuma atolyesinin geliriyle sağlardı.[110] Bu geliri ihtiyacını karşılamayınca, borç alır, bir başka işte calışır hayatını devam ettirirdi. Maddi bakımdan sıkıntılı olduğu zamanlarda bile Abbâsi halifesi Mütevekkil'in (ö. 247/861) ihsanını reddettiği gibi, oğulları ve amcasının da kabul etmesini engellerdi.[111]

Ahmed b. Hanbel'in Salih ve Abdullah adında iki oğlu vardı. Künyesini kendisinden aldığı küçük oğlu Abdullah'tır.[112]

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) Rebiülevvel ayının onikisinde 72 yaşında iken vefat etmiştir. Cuma namazından sonra çok kalabalık bir cemaatle kılınan mamazını müteakip Bâbu Harb mezarlığına defnedilmiştir. Meşhur olup ziyaretgâh haline gelen mezarı, h. VII. asrın sonlarına doğru Dicle'nin bir taşkını sırasında yıkılmıştır.[113]

Ahmed b. Hanbel devrinin en meşhur ve muteber âlimlerinin yanında tahsilini yapmıştır. Kur'an-ı hıfzettikten, dil ve kompozisyonla ilgili temel bilgileri aldıktan sonra fıkıh ve hadis tahsiline başladı. Çok sayıda hocadan ders aldı.[114] Onun yaşadığı çağda Bağdad'da hadis uleması bulunduğu gibi, özellikle fıkhı tedvin edilmiş olan hanefî fukahası bulunmaktaydı. Ayrıca ehl-i hadîs ile ehl-i re'y arasında bir yakınlaşma da tesis edilmiş durumdaydı.[115]

Ahmed b. Hanbel başlangıçta hadis hocalarını seçerek hadis dersleri aldı. İlk hadis hocası Ebu Hanife (ö. 150/767)'nin en yakın arkadaşı olan Ebu Yusuf (ö. 182/798)'tur.[116] Fıkıh kitaplarını ezberleyen Ahmed b. Hanbel onlara fazla bağlanmamıştır.[117] Bir süre sonra Ebu Yusuf'un derslerinden ayrılarak, İbn Ömer ve İbn Abbas'ın âsârını Amr b. Dînâr, Zührî gibi tâbi'înden öğrenen devrin meşhur muhaddisi

---

[109] Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 416.
[110] İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 337.
[111] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 335; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 163; İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 223–226; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 73–83.
[112] İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 65.
[113] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 355; Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 422; İbn Ebû Ya'la, *Tabakatü'l-Hanâbile*, I, 16-17; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 64-65; Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 34; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 340 vasiyeti için Bkz. İbn Kesîr, *a.g.e.,* X, 340-341.
[114] İbnu'l-Cevzî, Ahmed b. Hanbel'in yüz civarında hocasının ismini zikretmektedir. *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 33–83.
[115] Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 23.
[116] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 23; Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 2; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 326;
[117] Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 23–24.

Huşeym b. el-Beşîr el-Vâsıtî (ö. 183/799)'den hadis okumaya başlamış ve bu tahsili dört yıl sürmüştür.[118] Bu sırada başka hocalardan da hadis tahsil etmekten geri kalmıyordu.[119] Bir süre sonra, Bağdad dışına çıkarak hadis uğrunda seyahatlere başladı.[120] 179/795'de Irak, Yemen ve Suriye; daha sonra İran, Horasan ve Mağrib; 183/799'da Kûfe; 186/802, 190/810 ve 200/815'de dört defa olmak üzere Basra; 187/803, 191/807, 196/811, 197/812 ve 198/813'de olmak üzere Mekke; ayrıca Medine, Yemen, Cezair, Fâris ve Horasan'a seyahatler yaparak oradaki ilim adamlarından hadis dersleri aldı.[121] Hicaz'da Mekke'nin büyük hadis otoritesi Süfyan b. Üyeyne (ö. 198/814)'den,[122] Basra'da Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/814)'den,[123] Kûfe'de Vekî b. Cerrâh (ö. 197/813)'dan,[124] Yemen'in San'a şehrinde meşhur muhaddis Abdurrezzak b. Hemmam (ö. 211/826)'dan hadis tahsil etmiştir.[125]

Mekke'ye ilk gidişinde İmam Şafiî (ö. 204/819) ile karşılaşmış ve ondan hadis tahsil etmiştir.[126] Ahmed b. Hanbel Bağdada dönünce, daha önce karşılaştığı İmam Şafiî'den Kureyş ensabı, fıkıh ve fıkıh usûlü tahsil etmiş ve bu tahsili eş-Şafiî Mısır'a göç edene kadar sürmüştür.[127] Hocası eş-Şafiî, Ahmed b. Hanbel için çok takdirkâr ifadeler kullanmıştır. Nitekim " Siz hadisi ve hadis ricâlini daha iyi bilirsiniz. Hadis sahih olunca onu bana bildirin,"[128] "Bağdad'tan ayrıldım, orada İbn Hanbel'den daha müttekî, efdal, âlim, ve fakîh birini bırakmadım."[129], "İbn Hanbel sekiz hasletin imamıdır: Kur'an, sünnet, hadis, fıkıh, lügat, fakr, zühd ve vera'"[130] gibi sözler bunlardan bazılarıdır.

---

[118] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 25, 52, 95; Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, II, 431; Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 29; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 183–184.
[119] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 43; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 25–26.
[120] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 22–23.
[121] İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 329; Ziriklî, *el-A'lâm*, I, 192.
[122] Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 29; Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, II, 431; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 31–32.
[123] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 43; Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 29; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 25–26.
[124] Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 29.
[125] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 23–30; Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l Lügât*, I, 110; Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, II, 431; Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 29; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 25–26.
[126] Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 27.
[127] Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 419; İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 64; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 251–255, 326–327; M Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 27.
[128] Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 419; İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 6; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 327.
[129] İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 64; Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, II, 432; Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 27; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, X, 335.
[130] İbn Ebî Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 5. (İbn Ebû Ya'la, bu sekiz hasletini s. 5–14 arasında açıkladıktan sonra, bunlara s. 14–16 arasında izah ettiği sekiz haslet daha ilave eder.)

Ahmed b. Hanbel, ayrıca Affan b. Osman[131], İbrahim b. Sa'd, Abad b. Ubâde., Yahya b. Ebî Zâide, Yahya b. Sa'îd, el-Kettân, İsmail b. Uleyye, Cerîr b. Abdülhamîd, el-Velîd b. Müslim, Yezid b. Hârun, Mufaddal Rukkâşî, Süleyman b. Dâvud et-Tayâlisî, Mu'temir b. Süleyman el-Basrî gibi ilim adamlarından de hadis dersleri almıştır.[132]

Sayılan bu güvenilir hadis hocalarından ders alıp[133], çok sayıda hadis ezberleyen Ahmed b. Hanbel, zamanının hadis imamı oldu.[134] Bu tahsili sırasında fetvalar ve kazaları da (yargı kararlarını) öğrenmiştir.[135] Dinî ilimlerin tedvin edilmeye başlandığı bir devirde yaşayan Ahmed b. Hanbel, hadisler yazar ve de ezberlemiştir. Hafızasının çok kuvvetli olduğu halde, hadis naklini de mutlaka kitaptan yapmıştır.[136]

3.2. Kitâbü'z-Zühd'ler ve Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd'ü

Tasavvufun ilk dönemini oluşturan zühd dönemine ait en önemli kaynaklar hadis literatüründe belirli bir konuya tahsis edilmiş eserler kategorisinde yer alırlar. Kitâbü'z-Zühd'ler ve hadis mecmualarının zühd bölümleri, Hz. Peygamber (sav)'in, ashâbının ve diğer peygamberlerin zühd hayatını anlatan tasavvufî yaşantının temel dayanaklarıdır[137].

H. II. asırları, islâm dünyasında hummâlı bir ilim faaliyetinin başlatılıp, geliştirildiği bir dönemdir. Tefsir, hadis, fıkıh ve müsbet ilimlerin her biri, bu çalışmalardan etkilenmiştir. Bilhassa, o devirde islâm dünyasında yaygın olan ilim anlayışı rivâyet ilimlerinin geliştirilmesinde fevkalade önemli bir rol oynamıştır. Herhangi bir konudaki literatür çalışmaları ilmi çalışmalar için rehberlik fonksiyonu icra eden kolaylık ve pratiklik sağlayan vazgeçilmez mahsullerdir.[138] Genel hadis kitapları içinde bir bölüm olarak ele alınan zühdle ilgili hadisler, *kitabu'z-zühd* adıyla yapılan müstakil çalışmalarla zengin bir edebiyata dönüşmüştür. İlkleri zâhid muhaddisler tarafından tasnif edilen ve dinî tecrübelerin intikalinde tesiri büyük olan bu tür eserler hakkında genel olarak şunlar ifade edilebilir.

---

[131] Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, XII, 274.
[132] Bağdâdî, *Tarîhu Bağdâd*, IV, 412–413; İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 31; Nevevî, *Tehzîbu'l-Esma ve'l Lügât*, I, 110; Subkî, *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ*, I, 29–30; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 36.
[133] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VII, 354.
[134] İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-A'yân*, I, 64.
[135] Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 27.
[136] İbnu'l-Cevzî, *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel*, s. 190–191; Ebû Zehra, *İbn Hanbel*, s. 30–31.
[137] Yılmaz, "*Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette Tasavvuf*", s. 32–33.
[138] Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, s. 5.

H. I. asırda, özellikle hadis, siyer tarih alanında şifahi olarak gerçekleştirilen nakil sistemi, ikinci asrın başlarında yazılı hale getirilmeye başlanmıştır. İlk asırda da yazım olayına rastlanmasına rağmen, bunlar çok değildir. İkinci asırda, siyasî, hukukî ve coğrafî şartların etkisiyle yazının yaygınlaştırılması, tedvîn ve tasnif hareketini de beraberinde getirmiştir. Kabul edilen görüşe göre, ilk tedvin faaliyetini gerçekleştiren kişi İbn Şihâb ez-Zührî (50–124)'dir.[139] Daha sonra bu hareket, kademe kademe gelişmiş ve hadis ilimleri sahasında h. III. asırda tasnifin altın çağı yaşanmıştır. En sahih hadis kolleksiyonları bu asırda teşekkül ettirilmiştir.

İşte, ele aldığımız kitâbü'z-zühd'ler de, tedvin asrı olan H. II. asrın ortaya çıkardığı, III. asırda yaygınlaşan, IV., V. hattâ VI.asırda örneklerine rastladığımız eser türlerinden bir tanesidir. İkinci asırda tedvin edilen eserler genel olarak, beş grupta toplanmaktadır:

a) Siyer ve mağâzî kitapları

b) Sünen kitapları

c) Câmi''ler

d) Musannefler

e) Belirli bir konuya tahsis edilmiş kitaplar.[140]

Beşinci gruba dahil olan ve zühd edebiyatı içerisinde yer alan *kitâbü'zühd*ler tedvin asrı olan hicri I. asrın sonundan başlayarak II. asrın ortaya çıkardığı, III. asırda yaygınlaşan, IV., V., VI. asırda örneklerine rastladığımız eserlerdir. Ancak bu eserler bazan hicri II. asırda rastlanılan ve "cüz" olarak isimlendirilen eser olarak da değerlendirilir. Aynı adlı eserlerin yazımı III. Asırda da devam etmiş, fakat bu asırda müstakil kitap olmanın yanında câmi' ve musannef ismini verdiğimiz eserler içerisinde bir bölüm olarak da yer almıştır. Ulemâdan ziyade, daha çok halk için kaleme alınan bu eserler, az da olsa IV, V, VI. asırda görülmüştür.[141] *Kitabü'z-zühd* olarak bilinen bu çalışmalara bakıldığında genellikle iki konuyu ihtiva ettiği görülür: Birincisi, Kur'ân ve Sünnet'e göre zühd ve unsurları; ikincisi, Hz. Peygamber ve ashabı ile enbiya ve velilerin zâhidâne hayatından örnekler.[142] Ayrıca diğer hadis edebiyatının türlerinin ortaya çıkmasında olduğu gibi *kitabü'z-zühd'*lerin tasnifinde etken olan unsurlarla ilgili

---

[139] İbn Abdilberr, *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, s. 127; Kettâni, *er-Risâletü'l-Müstadrefe*, s. 4; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 201.
[140] Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 208.
[141] İhsanoğlu, *Ahmed b. Hanbel Kitâbü'z-Zühd Tercümesi*, s. i-ii.
[142] Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, s. 17.

olarak şu genel kabul de geçerlidir: "Yapılan her bir çalışmayı, o asrın içtimaî şartları gerektirmiştir."[143] Bu bağlamda zühd edebiyatının oluşmasında içtimaî şartlarla birlikte, dinî tecrübelerin, zühd anlayışının devamı ve gelişmesinde, ayrıca bazı yerlerde hadis tâliminde "terğîb ve terhîb"e dair hadislerin seçilmesinin de payı olmalıdır.[144] Bu eserlerin yazımı III. asırda da eserlerin yazımı genişleyerek devam etmiştir. Fakat bu asırda, müstakil kitap olmanın yanında, Câmi' ve Musannef ismini verdiğimiz eserler içerisinde bir bölüm olarak da yer almıştır. İlim adamlarından ziyade, daha çok halk için kaleme alınan bu eserler türü, az da olsa IV., V. ve VI. asırda da görülmektedir.[145]

Tesbit edebildiğimiz "*Kitâbü'z-zühd*" leri hicri asırlar itibarıyla şöylece sıralayabiliriz:

3.2.1. H. I. Asırda Yazılan Eserler

1. Zeynelâbidîn b. Ali (ö. 92/710), *Sahîfetu Ali b. El-Huseyn aleyhisselâm ve Kelâmuhu fi'z-zuhd*. Bu eser Ebû Ca'fer Muhammed el-Kuleynî'nin *er-Ravzâ mine'l-Kâfî* (Tahran 1388) adlı eserinin (VIII, 14–17) içinde bulunmaktadır.[146]

3.2.2. H. II. Asır'da Yazılan Eserler

1. el-Hasan b. Ebi'l-Hasan Yesâr el-Basrî (ö. 110/728). Muhtelif eserlerde yer alan zühdle ilgili rivayetlerinin bir araya getirilerek ve zühd konusuna uygun düşecek bablara ayırarak oluşturulan kitabının adı *ez-Zuhd li'l-Hasani'l-Basrî*"dir.[147]

2. Zâide b. Kudame es-Sakafî (ö. 160/776): Sakafi'ye ait böyle bir eserin olduğu yalnızca ibn Nedim tarafından zikredilmektedir.[148]

3. Ebû Abdurrahman Abdullah b. Mübarek (ö. 181/779)[149]: Eserin adı *"Kitâbü'z-zühd ve'r-rakâik"*tir.[150] Bu türün en yaygın ve en meşhur eserlerinden biridir. Hz. Peygamber, ashâb, tabiînin ibadet, ihlâs, tevekkül, kanaat gibi ahlakî konulara dair sözlerini ihtiva eder. İbnü'l-Mübârek'e göre zühd, dünya ile alâkayı kesmek değil, dünyaya ve dünyalığa bağlanmamaktır. "Ale'l-Ebvâb", yani konu başlıklarına göre rivâyetleri içerdiği de bilinmektedir. Hadis müdekkikleri tarafından asılsız rivâyetleri de

---

[143] Aydınlı, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 9.
[144] Aydınlı, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 66.
[145] Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 216; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-Zeheb*, I, 256.
[146] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 123.
[147] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 124.
[148] İbn Nedim, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 282.
[149] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, I, 216.
[150] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 284.

içerdiği de belirtilmektedir. Tahkikli ve tahkiksiz neşirleri yapılmıştır. İlk tahkikli neşrini Habîburrahman el-A'zamî gerçekleştirmiştir[151]. el-A'zami'nin tahkikini yaptığı bu eser, 64 sayfalık uzun bir takdimden sonra eserin aslı olarak da 11 cüz ve 1627 rivâyetten oluşmaktadır. el-A'zami İskenderiyye, Zâhiriyye ve orijinal nüshası olmak üzere, üç yazma nüshayı esas alarak tahkik yapmıştır. Muhakkik eserin orijinal nüshasının İstanbul-Süleymaniye, Veliyyüddin Kütüphanesi-Carullah Bölümü no.834'te kayıtlı olduğunu haber vermektedir. Yani bu eserin aslı ülkemiz Süleymaniye Kütüphanesindedir. Eser dilimize kazandırılmış olup, Zâhidlik ve İncelikler alt başlığıyla yayınlanmıştır.[152] Eserin içinde tasavvufun temel kavramlarından, hüzün, zikir, huşû, ihlâs, niyet, tefekkür, havf, haya, tevâzû, riyâ, kanaat, rıza, fakr hakkında Peygamberimiz ve sahabenin sözleri yer almaktadır. İlk dönem zühd anlayışını ortaya koyması açısından yararlanılabilecek bir eserdir.

4. Ebû Mes'ûd el-Muâfî b. İmrân el-Ezdî el-Mevsılî (ö. 185/801): ez-Zehebî, bu zatın "zühd"e dair bir eserinin olduğunu kaydetmektedir.[153]

5. Ebû Abdurrahman Muhammed b. Fudayl b. Gazvân ed-Dabbî (ö. 195/810). Eserine, İbn Nedim ve ez-Zehebî işaret etmektedirler.[154]

6. Veki' b. el-Cerrah Ebû Sufyân er-Ruâsî (ö. 197/812) : Kitâbu'z-Zühd Râvisi Abdullah b. Hişâm el-Mersî'dir. Bu eser Abdurrahman b. Abdilcebbâr el-Ferîvâî'nin tahkiki ile üç cild halinde Medine'de basılmıştır. Muhakkik eserin sonuna hadislerin ve genel olarak diğer haberlerin birer fihristini koymuştur. Eser konulara göre tertip edilmiş ve rivâyetler buna göre taksim ve tasnif edilmiştir. Eserde 104 rivâyet bulunmaktadır. Muhakkik tarafından her rivâyet tahric edilmiş, tahric yapıldıktan sonra hadisin sıhhati ile ilgili hükümler dipnotlarda belirtilmiş, eserin sonunda ise, eseri semâ' eden on beş kadar kişinin isimleri zikredilmiş ve semâ' senedleri verilmiştir. Ayrıca yine muhakkik eserin sonuna âyetlerin, hadislerin, diğer haberlerin, şahısların, yerlerin ve kitapların birer fihristini koymuştur.

3.2.3. H. III. Asır'da Yazılan Eserler

Bu asırda söz konusu eserleri iki şekilde görmekteyiz:

---

[151] İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 368.
[152] İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 368.
[153] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, I, s. 289.
[154] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, I, s. 315.

a) Müstakil olarak kaleme alınanlar;

b) Câmi‘ ve Musannef türünden eserlerde bir bölüm halinde yer alanlar

a) Müstakil olarak kaleme alınanlar;

1. Esed b. Musa b. İbrahim b. Velid b. Abdülmelik b. Mervan b. el-Hakem el-Ümevî (ö. 212/827). ez-Zehebî ve İbnü'l-İmâd eser sahibi bir zat olduğuna işaret etmektedirler. Fakat, sarih olarak "*Kitâbü'z-zühd*"ünün bulunduğunu belirtmemişlerdir.[155] Kitâbu'z-Zühd ve'l-İbâde ve'l-Verâ Sünnete dair kâleme aldığı bir kitap sebebiyle kendisine "Esedu's-Sunne" denildiği rivâyet edilmektedir. Abdullah b. Mübârek'in *Kitâbü'z-Zühd*'ünden sonra bu sahada kâleme alınmış önemli ve meşhur bir kitaptır. Ancak iki eserin muhtevası arasında çok az benzerlik bulunmaktadır. Râvisi Ebû Yezîd Yûsuf b. Yezîd el-Karatisî'dir. Yazma halindeki nüshaları günümüze kadar intikal etmiştir[156]. İbn Mübârek'in kitâbı kadar hacimli olmayan eser ilk defa Leszynsky tarafından Berlin'deki nüshası esas alınarak neşredilmiş (Kirkhain 1909), daha sonra bu baskıyı yeterli bulmayan Raif Georges Khoury Daru'l-Kutubi'z-Zahiriyye'deki nüshasını da (Mecmua, nr.100/I, vr.1a-19b) göz önünde bulundurarak eseri yeniden neşretmiştir (Wiesbaden 1976).[157] Daha sonra eser, Ebû İshâk el-Huveynî el-Eserî tarafından tahkik edilmiştir[158]. A'zamî, İbnü'l-Mübarek'in adı geçen eserine yazdığı mukaddimede "Esed b. Musa'nın da "zühd"e dair bir kitabı olduğunu kaydediyorlar. Ancak, kaynak zikredilmiyor."[159] demiştir.

2. Bişr b. el-Hâris el-Hâfî (ö. 227/841). Kitabına, İbn Nedim işaret etmektedir.[160] Kaydedildiğine göre, bütün kitapları kendisiyle birlikte gömülmüştür.[161]

3. Ahmed b. Harb b. Abdullah (Ebû Abdullah) en-Neysâbûrî (ö. 234/848). İbnü'l-imâd, eser sahibi bir zat olduğunu belirtmektedir.[162] *"Kitâbü'z-zühd*"ü olduğunu ise, kaynak belirtmeksizin A'zamî işaret etmektedir.[163]

4. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Bağdâdî, (ö. 241/855). Eserin adı; Kitâbü'z-Zühd'tür. Ahmed b. Hanbel daha öncede ifade edildiği gibi

---

[155] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, I, 42; İbnü'l-İmâd, *Şecerâtü'z-Zeheb*, II, 27.
[156] Saklan, "*Esed b. Mûsâ*", TDVİA., XI, 367.
[157] Esed b. Musa, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 24.
[158] Esed b. Mûsâ, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 24.
[159] A'zâmî, *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, s. 15.
[160] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 235
[161] İbnü'l-İmâd, *Şecerâtü'z-Zeheb*, II, 59.
[162] İbnü'l-İmâd, *Şecerâtü'z-Zeheb*, II, 80.
[163] A'zâmî, *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, s. 15.

(164/780) yılında Bağdat'ta dünyaya gelmiştir. İlim uğruna pek çok yer dolaşmıştır. En meşhur eseri ise *Müsned*'dir. Bu eseri tekrarlar hariç otuz bin hadisten meydana gelmektedir. Döneminde meşhur mihne olaylarıyla karşılaşmış, Halku'l-Kur'ân olayı yüzünden bir müddet hapis yatmıştır[164]. Kitâbu'z-Zühd isimli bu eseri, hemen hemen bütün kaynaklarda zikredilir ve ona nisbet edilir. Eser, ale'l-esma, yani şahıs isimlerine göre düzenlenmiştir. Eserin sekiz râvisi vardır. İlk râvisi oğlu Abdullah b. Ahmed'dir. Eserin başında verilen isnad bilgisine göre, kitap tek isnadla günümüze kadar gelmiştir. Eseri rivâyet eden ilk üç râvinin "Müsned"i rivâyet eden zâtlar olması, bilhassa, ilk râvinin Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah olup, babasına nisbet ederek eseri rivâyet etmesi, Kitâbın aslının İmâma ait olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak Kitâbı tetkik eden M. Emin İhsanoğlu tetkiki neticesinde, bütün rivâyetlerin İmâm Ahmed b. Hanbel'e ait olmadığını, onun tarafından rivâyet edilmediğini belirtmektedir. Eserin iki baskısı yapılmıştır. İlki tahkiksiz olup[165], ikincisi M. Said Besyûnî tarafından birinci baskı esas alınarak tahkik edilmek suretiyle yeniden basılmıştır[166]. Bu ikincisinde rivâyetlere baştan sona numara verilmiştir. Ayrıca bu eserin içindeki hadisler, Abdurrahman Maraşlı tarafından teferruatlı bir fihrist hazırlanıp basılmıştır.[167] Ayrıca eser M. Emin İhsanoğlu tarafından dilimize kazandırılmış olup, iki cilt halinde yayınlanmıştır[168] ve türkçe'ye çevrilmiştir. Eser, tasavvuf tarihinin zühd dönemi için önemli ipuçlarını ihtiva etmektedir[169].

5. Hennâd b. es-Serî b. Mus'ab et-Temîmî ed-Dârimî (ö. 243/857). Onun "*Kitâbü'z-zühd*" isimli büyük bir eseri olduğuna, kaynaklarda özellikle dikkat çekilmektedir.[170] Bu eser Abdurrahman Abdülcebbar el-Ferîvâî, Kitâbın asıl nüshasının kapağında isminin "*Kitâbu'z-Zühd fi'd-Dünyâ ve mâ fihâ*" şeklinde geçtiğini, ancak Garet'te bulunan nüshada ve kaynaklarda isminin Kitâbu'z-Zühd olduğunu zikretmektedir. Kitap bize Muhammed b. Salih b. Zurayh el-Akberî, İbrahim b. Ömer el-Bermekî ve Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Abbas tarikiyle ulaşmıştır. Hennâd b. es-Serî'nin bu eseri zühd, rekâik, verâ, âdâb, birr, sıla, kıyamet halleri vs. konular esas alınarak meydana getirilen bir eserdir. Eserde 115 bab başlığı, tekrarlarıyla birlikte 1445

---

[164] Kandemir, "*Ahmed b. Hanbel*", TDVİA., II, 75-80.
[165] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd önsözü*, s. xi.
[166] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd önsözü*, s. xiii.
[167] Maraşlı, Yusuf Abdurrahman, *Fihristi Kitâbü'z-Zühd li'l-İmâm Ahmed.*
[168] İhsanoğlu, M. Emin, *Kitâbü'z-Zühd*.
[169] Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü,* s. 25–26.
[170] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, II, 507; İbnü'l-İmâd, *Şecerâtü'z-Zeheb*, II, 104; Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstadrafe*, s. 51.

rivâyet bulunmaktadır[171]. Eser Abdurrahman Abdülcebbar el-Ferîvâî tarafından tahkik edilip hadisleri tahric edilmiş ve iki cild halinde basılmıştır. Ayrıca, muhakkik eserin sonuna âyetlerin, hadislerin, diğer haberlerin, şahısların, bab isimlerinin ve kitapların birer fihristini koymuştur.

6. İbrahim b. el-Cüneyd (ö. 260/873) Hatîb el-Bağdadî onun "*Zühd ve Rakâ-ik*"e dair eserleri olduğunu söylemektedir.[172]

7. Ubeydullah b. Abdülkerim b. Yezîd el-Kureşî Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/877).[173]

8. Ebû Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî'nin (ö. 275/888).[174] *Kitâbü'z-Zühd*'ü eser, sahabe ve tabiîn isimleri esas alınarak tasnif edilmiştir. Ben-i İsrail ile ilgili bazı haberlerle başlayan eserde Saîd b. Zeyd dışındaki aşere-i mübeşşereye yer verilmiştir. Kendisinden haber rivâyet edilen sahabenin sayısı elli dörttür. Kitapta yer alan haberlerin çoğunluğunu tâbiînin büyüklerinin haberleri oluşturmaktadır. Eserde yer alan haberlerin sayısı 521'e ulaşmaktadır[175]. Eser Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim b. Muhammed ve Ebû Bilâl Ğuneym b. Abbâs b. Ğuneym tarafından tahkik edilmiştir. Muhakkikler tarafından her rivâyet tahric edilmiş, tahric yapıldıktan sonra hadisin sıhhati ile ilgili hükümler dipnotlarda belirtilmiş, rivâyetlerde geçen ricâl hakkında bilgiler verilmiş ve eserin sonuna âyetlerin, hadislerin, diğer haberlerin, şahısların, yerlerin ve kitapların birer fihristi konulmuştur.[176]

9. Muhammed b. İdris İbn Münzir el-Hanzalî Ebû Hatim er-Râzî (ö. 277/ 830).[177]

10.Ebû Bekir Ubeydullah b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebi'd-Dünyâ (ö. 281/894). Eserinin ismi "*Kitabü'z-Zühdü Mâlik b. Dinâr*"dır.[178] Bu eserinin yazma bir nüshasının (İstanbul, III. Ahmed Ktb., no: 591) mevcut olduğu, sayfa adenin ise 126 olduğu belirtilmektedir.[179]

---

[171] Yıldırım, "*Kur'ân ve Sünnet Işığında Zühd ve Zühd Edebiyatı*", s. 44.
[172] A'zâmî, *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, s. 15
[173] Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 263.
[174] A'zâmî, *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, s. 15
[175] Yıldırım, "*Kur'ân ve Sünnet Işığında Zühd ve Zühd Edebiyatı*", s. 45.
[176] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 124.
[177] Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 264.
[178] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 235.
[179] A'zâmî, *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, s. 15.

11. Ebû Bekr Ahmed b. Amr İbn Ebî Asım en-Nebîl ed-Dahhâk'ın (ö. 287/901) *Kitâbu'z-Zühd'ü*. Ahmed bin Amr, aslen Basra'lı olup, 122/739'da Mekke'de doğmuştur. Fıkıh ve Hadis ilminde oldukça mâhir ve derin idi. O dönemin en meşhur âlimlerinden ders almak için Mekke'ye gelmişti. Hadis ilminde bir çok talebe yetiştirmiştir. Eser Dr. Abdulalî Abdulhamid el-A'zamî el-Ezherî tarafından tahkik edilmiştir. Zühdle ilgili konular esas alınarak oluşturulan kitapta 288 rivâyet bulunmaktadır. Bu rivâyetlerin çoğu merfu rivâyetlerdir. Muhakkik bu rivâyetlerin hepsinin tahkikini yapmış, yeri geldiğinde seneddeki ricâl hakkında bilgiler vermiştir[180].

12. Hâris b. Esed el-Muhâsibî'nin (ö. 243/857) *el-Mesâil fi'z-Zühd*'ü. Bu eser, Muhasibî'nin talebeleri tarafından zühd konusunda kendisine sorulan sorulara verilen cevaplardan oluşmaktadır. Muhasibî'nin zühdle ilgili görüş ve düşüncelerini içeren bir eserdir. Soru kitapçığı şeklinde bulunan eser, tamamen rivâyetlerden meydana gelmemektedir. İşlenen konuyla ilgili rivâyetlere ihtiyaç hissediliyorsa yer verilmektedir. Diğer Kitâbü'z-Zühdler gibi, bir hadis Kitâbına benzer tarzda rivâyetlerden oluşmayıp Muhasibî'nin zühd ile ilgili fikir ve düşünlerinden oluşmaktadır. Muhasibi konunun rivâyet yoluyla değil, felsefesiyle uğraşmaktadır. Eserin ilk neşri Muhâsibî'nin *Mesâil fî'l-A'mâli'l-Kulûb ve'l-Cevârih* adlı eseriyle birlikte yapılmış ve Abdülkadir Ata tahkikiyle basılmıştır (Kahire 1969). Daha sonra Mustafa Abdülkadir Ata tarafından da tahkik edilen eser, hadisleri tahric edilip tekrar basılmıştır. Ayrıca muhakkik, bunlarla birlikte eserde anlaşılmayan yerlere açıklamalar koymuş, metinde görülen bazı yanlışlıkları eserin yazmalarıyla karşılaştırmalar yaparak düzeltmiş ve daha istifadeli hale getirmiştir[181]

13.Ebû'n-Nasr Muhammed b. Mesûd el-Ayâşî: "*Kitâbü'z-zühd"* adlı bir eserinin olduğu ve kendisinin bir Şîa âlimi olduğu İbn Nedim tarafından kaydedilmektedir.[182]

14.Utbe b. Gulâm'ın *"Risâle fi'z-zühd*" adlı eseri olduğu, yine ibn Nedim tarafından zikredilmektedir.[183]

15. Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah İbnu'l-Musennâ (ö. 252/865). Eseri *Zemmu'd-dunyâ ve'z-zuhdu fîhâ*'dır. Eserin yazma nüshaları mevcuttur. (Zâhiriyye Kütüphanesi, nr. 8940).[184]

---

[180] İbn Ebû Asım, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 4.
[181] Muhâsibî, *Mesâil fi'z-Zühd*, s. 4.
[182] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 245.
[183] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 236.

16. Ebû Ca'fer İbn Muhammed b. Musennâ b. Ziyâd es-Simâr (ö. 260/874). Eserin adı *Kitâbun fî zemmi'd-dunyâ ve'z-zuhdi fîhâ*'dır. Kitabın yazma nushaları vardır. (Zâhiriyye Kütüphanesi, nr. 8940.)[185]

b) H. III. asırda Câmi' ve Musannef ve daha başka bir bölüm halinde "Kitâbü'z-zühd"e yer veren eserler:

1. Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi es-Sân'ânî (ö. 211/826): *"el-Musannef*" adlı eserinde "Bâbu Zühdü'l-Enbiyâ", "Bâbu zühdi's-sahâbe" ve "Bâbu halki'l-kafa ve'z-zühd" isminde bâblar açmıştır. İlk bâbda altı rivâyet; ikincisinde yedi rivâyet; sonuncusunda ise iki rivâyet zikretmiştir.[186]

2. Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim el-Absî (ö. 235/849). İbn Ebî Şeybe*"Kitabü'l-musannef fi'l-ehadîs ve'l-âsâr*" adlı muazzam eserinde "Kitâbü'z-zühd" adlı müstakil bir bölüm açmıştır. Peygamberlerin, sahâbe ve tabiûnun zühde dair söz ve davranışlarına bu bölümde yer vermiştir. Toplam "1506" rivâyet vardır.[187]

3. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû'l-Hasen İsmail el-Cûfî el-Buhârî (ö. 256/869). *"el-Câmîu's-sahîh*" adlı meşhur eserinde zühde dair rivâyetleri "Kitabü'r-rikâk" başlığı altında bir bölümde toplamıştır. Eserinin 81. bölümüdür. 53 bâbtan oluşmaktadır. İlk bâbı "Sıhhat ve boş vaktin" kıymetine dairdir. Toplam 168 rivâyet vardır.[188]

4. Ebû'l-Hasen Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî (ö. 261/874) İmam Müslim'de *"es-Sahih"*inde, Zühde dair rivâyetler, "Kitâbü'z-zühd ve'r-rakâik" başlığı ile bir bölüm halinde toplamıştır. Eserin "53." bölümüdür. "15" bâbdan oluşmaktadır. İlk hadisi Ebû Hureyre (ra)'nin rivâyet ettiği; "Dünya mü'minin zindanı, kafirin ise cennetidir" şeklindeki hadistir.[189] (Müslim'de olduğu halde mevzuat kitaplarında yer alan hadislerden bir taneside budur. Hadisin uydurma olduğu gerekçesini belirtmeksizin Sağânî *Mevzuat*'ında zikretmektedir.[190] Bu kanaati âlimlerce eleştirilmiştir. Hadis, aynı zamanda Tirmizî ve İbn Mâce'nin Kitabü'z-Zühd bölümlerinde geçmektedir.) Bu bölüm toplam "75" haberi ihtiva etmektedir.

---

[184] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 124.
[185] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 125.
[186] Abdürrezzak, *el-Musannef*, XI, 11, 308, 310, 453.
[187] İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef fi'l Ehâdis ve'l Âsâr*, VII, 65–246.
[188] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd önsözü*, s. v.
[189] Müslim, *Zühd*, 1; Tirmizî, *Zühd*, 16.
[190] Sağânî, *Mevzûâtu's-Sağânî,* s. 13.

5. Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (İbn Mâce) (ö. 275/888). İbn Mâce*"es-Sünen"* adlı eserinde, "Kitâbü'z-Zühd" başlığı ile bir bölüm açmıştır. Eserin "37nci" bölümüdür. "37" bâbdan teşekkül etmektedir. Ebû Zer el-Ğıfârî (ra)'nin rivâyet ettiği, Rasûlullah (sav)'ın zühdü tarif eden bir hadisiyle başlamaktadır. Hadisin bir bölümü şöyledir: "*Dünyada zühd, helâlı haram edinmek veya malı mülkü terketmek değildir. Asıl zühd, kendi elinde olana, Allah'ın kudretinde olandan daha fazla güvenmemendir…"* Bu bölümde "241" haber yer almaktadır.[191]

6. Ebû İsa Muhammed b. Îsâ b. Sevre et-Tirmizî (ö. 279/892) "*el-Câmiu's-sahih"* veya *"es-Sünen"* diye bilinen eserinde, "Kitâbü'z-zühd" başlığı ile bir bölüm ayırmıştır. Eserin "37." bölümüdür. "64" bâbdan oluşmaktadır. İlk bâb ve ilk hadis, Buhârî'de olduğu gibi, "Sıhhat ve boş vaktin kıymeti"ne dikkat çeken hadistir. Hadisi ibn Abbas (ra) rivâyet etmektedir. Bölümün son hadisi ise Hz. Âişe (ra)'nın, Hz. Muaviye (ra)'ye tavsiyelerini içeren bir mektupla ilgilidir. Bölüm "111" rivâyeti ihtiva etmektedir.[192]

7. Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe el-Kûfî'nin (ö. 273/889) *"Uyûnu'l-Ahbâr"* adlı "10" bölümden meydana gelen eserinin bir bölümünü "Kitâbü'z-zühd" teşkil etmektedir.[193] İbn Kuteybe'nin bu eseri 1927'de Dâru'l-kutubi'l-Mısriyye" tarafından basılmıştır.[194]

3.2.4. H. IV. Asır'da Yazılan Eserler

1. Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ahmed'in (ö. 338/949) *"Kitabü'l-hadîs fi'z-zühd*"ü.[195]

2. Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. İbrahim b. Süleyman el-İsbahânî'nin (ö. 343/954) *"Kitabu'r-rakâik"*i.[196]

3. Ebû Ahmed Muhammed b. Ahmed b. Şuayb eş-fiuaybî en-Neysâbûrî'nin (ö. 357/967) zühde dair bir eserinin olup, 40'tan fazla cüzden teşekkül ettiği kaydedilmektedir.[197]

---

[191] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd önsözü*, s. vi.
[192] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd önsözü*, s. vi.
[193] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 85
[194] İbn Kuteybe, *Maarif*, s. 53.
[195] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 337; İbnü'l-İmâd, *Şecerâtü'z-Zeheb*, II, 347.
[196] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, III, 387; İbnü'l-İmâd, *Şecerâtü'z-Zeheb*, II, 980.
[197] A'zâmî, *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, s. 15.

4. Ebû Bekir Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdullah el-Bağdâdî el-Âcurî'nin (ö. 360/970) A'zamî *"Keşfü'z-Zünûn"*a istinaden, Âcûrî'nin zühde dair bir eseri olduğunu nakletmektedir.[198]

5. Ebû Ubeydullah Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd b. Abdullah el-Merzubânî'nin (ö. 384/994) Eserinin adı *"Kitâbü'z-zühd ve ahbârü'z-zühhâd"*dır. 200 varak olduğu kaydedilmektedir.[199]

6. Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman b. Ahmed el-Bağdâdî'nin (ö. 385/995) *"Kitâbü'z-zühd"* adlı yüz cüzlük bir eserinin olduğu nakledilmektedir.[200]

7. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed b. Hamdeveyh b. Nuaym ed-Dabbî en-Neysâbûrî (ö. 405/ 1014) hakim lakâbıyla meşhur olan bu zât, Buhârî ve Müslim'in *Sahîh*'leri üzerine yazmış olduğu *"el-Müstedrek ale's-sahîhayn"* adlı eserinde, zühde dair rivâyetler için, "Kitabü'r-rikâk" diye bir bölüm ayırmıştır. 104 hadisi ihtiva etmektedir. Hâkim V. asırda vefat etmesine rağmen biz onu IV. asırda zikrettik. Çünkü ömrünün çok büyük bir kısmını bu asırda yaşamış ve eserlerini de bu asırda vermiştir.

8. Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Zeyyâd b. Bişr İbnu'l-Arabî. (ö. 341/953). Eserinin adı kaynaklarda *Kitâbu'z-Zuhd ve'l-muamelât ve'lmakalât ve sıfati'z-zâhidîn* veya *Kitâbu'l-me'ani'z-zuhd ve'l-mu'amelât* şeklinde geçmektedir. Yazma nüshaları bulunmaktadır.[201]

9. Ebû Abdirrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemi, (ö. 412/1021). Zühdle ilgili *Tis'a kütüb fi usuli't-tasavvuf ve'z-zuhd* adlı eseri bulunmaktadır. Süleyman İbrahim Ateş tarafından tahkik edilmiştir.[202]

3.2.5. H. V. Asır'da Yazılan Eserler

1. Hafız Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî'nin (ö. 458/1065) *"Kitâbü'z-zühd"* olarak bir ciltlik bir eseri olduğu kaydedilmektedir [203] Kettânî ayrıca bir de "*Kitâ-*

---

[198] İbn Nedîm, *Kitabü'l-Fihrist*, s. 148; İbnü'l-İmâd, *Şecerâtü'z-Zeheb*, III, 980.
[199] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, III, 987.
[200] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, III, 1025.
[201] Fuat Sezgin, *Târîhu't-Turâs*, I, 477; Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 124.
[202] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 124.
[203] Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstadrafe*, s. 51.

bü'z-zühd es-sağîr" olmak üzere ikinci bir kitabının olduğunu belirtmektedir.[204] Ebûbekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî (ö.458/1066) – *Kitâbu'z-Zühdi'l-Kebîr*

Beyhakî'nin bu eseri günümüzde Amir Ahmed Haydar tarafından tahkik edilmiştir[205]. el-Beyhakî'nin "*Kitâbü'z-zühd el-kebîr*" adlı eserinin bir nüshasının [Haydarâbad-Âsafiye Kütüphanesi]nde büyük boy "346" sayfa halinde mevcut olduğunu, "h.626" senesinde yazılmış bir diğer nüshanın ise [Medine-Ârif Hikmet Kütüphanesi]nde bulunduğunu zikredilmektedir.[206]

2. Ebû Sa'd İsmâil b. Alî'nin (ö.445/1053) *Zemmu'd-dünyâ ve'z-zuhdü fîhâ*'sı. Eserin bir nüshası Medine İslâm Üniversitesi 1613 numarada bulunmaktadır.[207]

3.İsmail b. Alî el-Usturâbâdî (ö.448/1057). Âmir Ahmed Haydar, onun *Zemmu'd-dunyâ ve'z-zühdu fîhâ* adlı eserinin bulunduğunu ve yazma nüshalarını kaydetmektedir. (Mektebetu Câmi'ati'l-İslâmiyye, nr. 1613)[208]

4. İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zâhirî el- Endelûsî (ö.456/1064) Eserin adı *Risâle fî müdâvâti'n-nüfûs ve tehzibü'l-ahlâk ve'z-zühd*'dür.[209]

5. Hatîb el-Bağdâdî'nin (ö. 463/1071) *Kitâbu'z-Zuhd ve'r-Rekâik*'i. Yazma nüshaları bulunmaktadır. (Zâhiriyye Kütüphanesi, Mecmua nr. 28 (165-181 yk); İskenderiye Kütüphanesi, hadis 8).[210]

3.2.6. H. VI. Asır'da Yazılan Eserler

1. Ebû Muhammed ibn Abdurrahman b. Abdullah b. Hüseyin b. Saîd el-Ezdî el-İşbilî'nin (İbnü'l-Herrât) (ö. 581/1185), *"Kitabü'r-rekâik*"i.[211]

2. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, (ö. 597/1201). Zühdle ilgili eserinin adı *Kitabu'l-Hadâik fî ilmi'l-hadîs ve'z zühdiyyât*'tır.[212]

Bunların dışında şu eserlerin olduğu kaynaklarda geçmektedir.[213]

---

[204] A'zâmî, *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, s. 16.
[205] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 125.
[206] Zehebî, *Tezkiretü'l- Huffâz*, III, 1350.
[207] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 125.
[208] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 125.
[209] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 125.
[210] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 125.
[211] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 2.
[212] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 125.
[213] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 126.

1. Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr (ö. 671/1273). *ez-Zühd* adlı eseri bulunmaktadır. Müellifin zühdle ilgili *Kasru'l-hırs bi'z-zuhd* adlı eseri de bulunmaktadır.

2. Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir (ö. 911/1505). Eserinadı *Kitâbu'l-Edeb ve'r-rekâik*'dir. Yazma nüshaları mevcuttur.

3. Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahsman b. Ebî Bekir (ö. 911/1505). Zühde dair eserinin adı. *Erbaune hadisen fi kavaidi'l-ahkami'ş-şer'iyye ve fezailü'la'mal ve'z-zuhd*'dür.

4. Ubeydullah b. Muhammed b. Ubeyd, Ebû Bekr Abdullah (?),*Kitabü'z-Zühd - Fi'd-Dünya ve Ma Fiha*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi / Ahmed III Kit. nr. 591

5 Aziz b. Muhammed en-Nesefi (?), *Risale der Fakr ve Zühd veTevekkül ve Mehabbet-i Huda*. Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4899

6. *Risale fi'l-Fakr ve'l-İlm ve'z-Zühd*, Süleymaniye Kütüphanesi / Esad Efendi, nr. 3787/5

7. *Risali fi'z-Zühd ve'l-Ahlaki'l-Cemile*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi /Beyazıd nr. 78[214]

[214] Yıldırım, *Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin incelenmesi*, s. 126.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN GÜNLÜK HAYATI İLE İLGİLİ RİVÂYETLER

4.1. Hz. Peygamber'in Hayatı ile İlgili Rivayetlerin İncelenmesi

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin Şuayb el-Arnavud'un ta'lik ve değerlendirmelerinin yer aldığı baskısı esas alarak rivayetlere yer verilecektir.[215]

4.2. Hanımlarına Karşı Tutumu ve Aile Hayatı İle İlgili Rivâyetler

Hz. Peygamber'in kadınlara ve ailesine karşı tutumuna geçmeden önce İslâm'ın kadına verdiği değere bakacak olursak, İslâm'ın kadına değer vermesi, sadece Arap yarımadasında değil, o zamanki ileri bütün ülkelerde karanlıklar içinde bocalayan önceki âile düzenini ıslah etmek için getirdiği esasların en önemlisidir. Kadına değer vermede İslâm, eski–yeni bütün hukuk ve yasaların ulaşamadığı zirveye ulaşmıştır. Çünkü mali ve medeni bütün haklarını tanımış, insani veya sosyal alanda kadınla erkek arasında ayrım yapmamıştır.[216]

İslâm'ın kadın konusunda getirdiği ilkeler ve yenilikler devrim niteliğindedir. Günümüz dünyasında hala kadına gereken değer verilmeyip bir zevk aracı olarak telakki edilmekte, ahlaksızlığa sürüklenmektedir. Kadının sahip olduğu haklar geri alınmaya çalışılmaktadır. Kadının onurunu korumak için İslâm'ın attığı ilk adım, kadının horlanması ve uğursuz sayılması anlayışına savaş açmasıdır. Nitekim Hz. Peygamber hiçbir şeyde uğursuzluğun olamayacağını beyan etmiştir.[217] İnsanlık onuru bakımından kadın, aynı kaynağın ürünü olarak erkeğe eşittir. "Ey insanlar, sizi bir tek canlıdan yaratan, ondanda yine onun eşini vücuda getiren ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinizden korkun."[218] Buradaki hitap kadın ve erkeğe birlikte yapılmaktadır. İslâm, her şeyden önce kadını bir insan olarak telakki etmiştir. Allah'a karşı sorumluluklar açısından erkekle kadın arasında hiçbir fark gözetilmemektedir. İslâm, Cahiliye dönemlerindeki kadınların aleyhindeki uygulamaları kaldırmıştır. Kız

---

[215] Bilindiği gibi Ahmed b. Hanbel; fedâil, ahlak, terğîb ve Terhîb konularında müteshildir. Ciddi zayıflık içermemek kaydıyla bu konularda zayıf hadisle amel edilebileceği görüşündedir. Bu tesahül çerçevesinde zayıf oldukları kanaatiyle az da olsa mevzu rivayetlerin zikredilmiş olması tabiidir.
[216] Subhi es-Sâlih, *İslâm Kurumları*, s. 263.
[217] Müslim, *Selâm*, 110–117.
[218] Nisâ, 4/1.

çocuklarının diri diri öldürülüp gömülmesini şiddetle yasaklamıştır. "Küçükken diri diri gömülen kızın hangi suçtan öldürülmüş olduğu sorulduğu zaman... Kişi, neler getirdiğini öğrenmiş olacaktır."[219] Aile kurma hakkına sahip olan kadına evlenme konusunda tercih imkanı verilmiş, zorla evlendirilmeyeceği ilkesi getirilmiştir. Anneye karşı saygı gösterilmesi ve ona bakılması öngörülmüştür. Kadınların da eğitim-öğretim faaliyetlerine dahil edilmesi ve bundan mahrum bırakılmaması istenmiştir.[220] Kadınların üzerinde kocalarının hakkı olduğu gibi, erkeklerin üzerinde de hanımlarının hakkı vardır."[221] "Kadınların haklarını korumanızı tavsiye ederim."[222]"Mü'minlerin imân bakımından en kâmili ahlâkı en güzel olanıdır. Ahlâkı en güzel olanınız da kadınlarına en güzel davrananızdır."[223] "Sizin en hayırlınız âilesine karşı en hayırlı olanınızdır."[224] "Kadınlarınız hakkında Allah'tan korkun! Kuşkusuz siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onların cinselliklerini Allah'ın kelimesiyle (nikah akdi ile) kendinize helâl kıldınız."[225] "Cennet annelerin ayakları altındadır."[226]

Hz. Peygamber'in kadın erkek ayırımı yapmadan toplu eğitim yaptığı, kendisine indirilen vahiyleri herkese ulaştırmaya çalıştığı bilinmektedir. Toplu eğitimlerde Hz. Peygamber'in kadınlara ayrıca zaman ayırdığıda nakledilmektedir.[227] Nitekim Ensara mensup birtakım kadınlar çekinmeden her konuda kendisine soru sormaktaydılar. Onların ilim öğrenme konusundaki bu tutumları Hz. Peygamber tarafından takdir edilmiştir.[228] Görüldüğü gibi pek çok hadis kadınlara verilen değeri çok güzel bir şekilde anlatmaktadır.

Ahmed b. Hanbel'in Kitâbü'z-Zühd'de Hz. Peygamberin aile hayatına dair kaydettiği hadisler şöyledir.

Yezîd b. Hârun, Zekeriya b. Ebî Zâide, Ebû İshâk tarikiyle rivayet edildiğine göre; Ebû Abdullah el-Cedelî şöyle demiştir. "Hz. Âişe'ye (ra) Resûlullah'ın ehline karşı tutum ve davranışının nasıl olduğunu sordum. Şöyle karşılık verdi." "O, insanlar içe-

---

[219] Tekvîr, 81/8–9, 14.
[220] Kadının eğitimiyle ilgili geniş bilgi için Bkz. Okiç, *İslâm'da Kadın Eğitimi*
[221] İbn Mâce, *Nikâh*, 3; Tirmizî, *Radâ'*, 11.
[222] Buhârî, *Enbiyâ*, 1.
[223] Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 16; Tirmizî, *Radâ'*, 11.
[224] İbn Mâce, *Nikâh*, 50; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 14; Tirmizî, *İmân*, 6, *Menâsik*, 63; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 472.
[225] Müslim, *Hac*, 147; İbn Mâce, *Menâsik*, 84; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 73.
[226] Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, III, 440.
[227] Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, s. 29.
[228] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 148.

risinde ahlâkı en güzel olandı. Çirkin ve kaba ifadeler kullanmazdı. Çarşı ve pazarlarda münakaşaya girip, bağırıp, çağırmaz, kötülüğe, kötülükle mukabelede bulunmaz, af ve hoşgörüyü tercih ederdi."[229]

Abdullah, Ahmed b. Hanbel, İsmail b. Muhammed, Ubâde, Mücâhid b. Saîd, Şa'bi, Mesruk dan Hz. Âişe tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Aişe diyor ki: "Ensardan bir kadın yanıma gelmişti. Resûlullah (sav)'ın yatağının katlanmış örtüden ibaret olduğunu görünce, doğru çıkıp evine gitti ve içi yünle doldurulmuş bir yatak alıp getirdi. Resûlullah (sav) geldiği vakit 'Bu nedir?' diye sordu. Ben de 'Ensardan falanca kadın yanıma gelmişti. Senin yatağını gördü ve bunun üzerine bunu gönderdi' dedim. Bana Onu geri yolla' dedi. Ben ise yollamadım, çünkü böyle bir yatağın evimde bulunması hoşuma gidiyordu. Resûlullah ısrarla bana, üç sefer onu geri vermemi söyledi ve: 'Ey Âişe! Allah'a yemin ederim ki, şâyet istesem Allah altın ve gümüş dağlarını benimle yürütür' dedi. Bunun üzerine ben de yatağı gerisin geriye yolladım."[230]

Abdullah b. Ahmed, Abdullah b. Ömer, Hammâd b. Zeyd, Hişam tarikiyle gelen rivayete göre, Hasân (ra), Resûlullah'ın yatağının abâye'den, yastığının ise lif ile doldurulmuş yamalı bir yastıktan ibaret olduğunu söylemiştir..[231]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Haccac, İbn Cerih, İsmail b. Ümeyye, den gelen rivayete göre, Hz. Âişe (ra) diyor ki: "Resûlullah'a (sav) (yatması için) iki yatak serdim, yalnızca birinde yatmayı tercih etti."[232]

Hz. Peygamber aynı zamanda evde ev işlerinde eşlerine de yardım ettiğini şu rivayetler anlatmaktadır.

Abde b. Süleymân, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr tarikiyle gelen rivayete göre: Hz. Âişe'ye Resûlullah'ın (sav) ev içerisinde nelerle meşgul olduğunu sordum: "Elbise yamamak, ayakkabı tamir etmek ve buna benzer işlerle meşgul olurdu." cevabını verdi.[233]

Vekî', Şu'be, Hakîm, İbrahim, tarikiyle gelen rivayete göre, Hz Âişe'ye (ra) Resûlullah'ın s. evde bulunduğu zamanlarda nelerle meşgul olduğunu sordum: "Hanımla-

---

[229] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 14. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Edeb*, 38; Müslim, *Mesâkât*, 124; Nesâî, *Buyû''*, 83.
[230] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 30. Ayrıca Bkz. Beyhâkî, *Şuâbu'l-İmân*, 173, (1468); Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, 154, (3287); Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, 342, (18612).
[231] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 29; *el-Müsned*, VI, 48. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Rikâk*, 17; İbn Mâce, *Zühd*, 11; Ebû Dâvûd, *Libâs*, 42; Tirmizî, *Libâs*, 27; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 464-465.
[232] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 30.
[233] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 15; *el-Müsned*, VI, 231. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Şemâil*, 78;

rına ev işlerinde yardım eder; namaz vakti geldiğinde de mescide çıkar ve namaz kılardı" karşılığını verdi.[234]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Kesîr b. Hişam, Zühri ve Urve b. Zübeyr'den haber verdiğine göre Hz. Âişe'den gelen rivayete göre Hz. Aişe: "Resûlullah (sav) bizlerden birinin elbisesi üzerinde (izalesi icap eden) birşey gördüğünde onu ovalayarak temizlerdi." O vakitler, kadınların elbiseleri yünden ma'mûldü.[235]

Hz. Peygamberin bazen hanımlarının kıyafetleriyle namaz kıldığına dair hadislerde bulunmaktadır.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yezîd b. Harun, Hasân (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) bazen hanımlarının kıyafetleri ile namaz kılardı. Onların kıyafetleri ise, o vakitler yünden mamül idi. Üzerlerinde de yine yünden işlenmiş nakışları vardı. Fiyatları ise altı-yedi dirhem civarında idi."[236]

Bu rivayetler bir arada düşünüldüğüne İslâm'ın ve Hz.Peygamberin kadına verdiği değer anlaşılmaktadır.

4.3. Yemek Âdâbı ve Yiyecekleri İle İlgili Rivâyetler

İnsan Allah'ın verdiği nimetlerden faydalanmaktadır. Fakat bu nimetlerden faydalanırken âdâba uygun hareket etmelidir. Hz. Peygamber (sav) "yemeğin bereketinin yemekten önce ve sonra el ve ağızları yıkamaktır" buyuruyor.[237] Yemeğe başlarken Allahın adını anmak yani "besmele çekmek" de yemeğin âdâbındandır, Çünkü Hz. Peygamber (sav) "sizden biriniz yemek yediği vakit, Allah'ın adını zikretsin (besmele çeksin), eğer yemeğin evvelinde çekmeyi unutursa hatırladığı vakit evveline de sonuna da Allah'ın adı ile başlarım desin"[238] buyurmuştur ve bunun sebebi insanın yediği gıdalardan şeytanın yemesini engellemek olarak ifade etmiştir.[239]

Ayrıca insanın kendi önünden kendi önünden yemek yemesi [240] sağ elle yemesi[241] ve yemekten sonrada "Allah'a en güzel şekilde, bol, mübarek ve karşılığı ödenemez, ardı

---

[234] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 15. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Cemaat ve İmamet*, 16.
[235] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 20; *el-Müsned*, VI, 263.
[236] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 30. Ayrıca Bkz. Beyhâkî, *Şuâbu'l-İmân*, II, 239; Bağavî, *Şerhu's-Sünne*, II, 131; Münzîrî, *Terğîb ve Terhîb*, III, 110.
[237] Ebu Dâvud, *Et'ime*,12; Tirmizî, *Et'ime*, 39.
[238] Ebu Dâvud, *Et'ime*, 16.
[239] Ebu Dâvud, *Et'ime*, 16.
[240] Buhârî, *Et'ime*, 2, 3.
[241] Müslim, *Eşribe*, 106.

arkası kesilmeyecek, kendisine daima muhtaç olduğumuz nimetlerine hamdolsun"[242] şeklinde dua etmek Hz. Peygamberin yemek âdâbındandır.

Ayrıca Ahmed b. Hanbel'in eserindeki rivayetleri aşağıda kaydederek incelemek istiyoruz:

Yahya b. Ebî Saîd, Süfyân, Süleymân, Ebû Hazım'dan Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: "Hz. Peygamber katiyyen herhangi bir yiyeceği kınamaz; canı istediği takdirde yer, istemezse geri çekilirdi."[243]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdussamed ve Ebû Said, İbn Yezîd'in İkrime ve İbn Abbas'dan haber verdiği rivayete göre:"Resûlullah (sav) ardı ardına pek çok geceler aç olarak gecelerdi. Hanımlarının ise, ne sabah ve ne akşam için yiyecek bulamadıkları olurdu. Ekmeklerinin hepsi hepsi, arpadan başka birşey değildi."[244] (Râvilerden) Ebû Said, 'Yiyeceklerinin hepsi arpadan ibaretti' diyor.

Ebû Muaviye, E'meş, Ebû Yahya tarikiyle gelen rivayete göre, Ebû Hureyre şöyle demiştir. "Hz. Peygamber'in aslâ herhangi bir yemeği kınadığını görmedim. iştahı varsa yer yoksa susardı."[245]

Abdussamed, Ebân, Katade, den Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: "Hz. Peygamberi bir yahudi, arpa ekmeği ve biraz bozulmaya yüz tutmuş et bulunan bir yemeğe davet etmiş, o da bu davete icabet etmişti."[246]

Ubâdenin kitabından, Bistâm b. Müslim tarikiyle rivayet edildiğine göre: Bistam şöyle demiştir. "Muâviye b. Kurre'nin şöyle dediğine şahit oldum: "Babam bana:[247] 'Resûlullah (sav) ile pek çok defa umre yolculuğunda bulundum. Yanımızda iki kara yiyecekten başka birşey bulunmazdı. Sen bu iki kara şeyin ne olduğunu biliyor musun?' diye sordu. 'Hayır' cevabını verdim. Bana: 'Onlar hurma ve sudur' dedi. şeklinde nakleder."[248] Numan b. Beşîr'in "yiyecek ve içeceğin en âlâsını buluyorsunuz. Yemin

---

[242] Ebu Dâvud, *Et'ime*, 53.
[243] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 11. Ayrıca Bkz. Müslim, *Eşribe*, 87, 188; Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 48.
[244] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 53; *el-Müsned*, I, 255, 374. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Et'ime*, 49; Tirmizî, *Zühd*, 38; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, III, 216; Münzîrî, *Terğîb ve Terhîb*, IV, 187.
[245] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 16; *el-Müsned*, II, 427, 474, 479, 481, 495. Ayrıca Bkz. Müslim, *Eşribe*, 187, 188; Ebû Dâvud, *Et'ime*, 13; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, X, 547.
[246] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 16; *el-Müsned*, III, 13224–13887 (Müslime göre sahih kaydını düşer).
[247] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 211, 222, 228, 252, 270, 288, 290. Ayrıca Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 302.
[248] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 16. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Et'ime*, 23, *Rikâk*, 17; Müslim, *Zühd*, 20-27; Tirmizî, *Zühd*, 38, 35.

olsun ki, Peygamberinizin karnını doyuracak kuru hurma dahi bulamadığını biliyorum" dediği nakletmektedir. [249]

Yine diğer bir rivayette: Hz.Aişe'nin (ra.) Resûlullah (sav)'ı kastederek diyor ki: "Ah! Babam ona feda olsun, bir defa dahi karnını buğday ekmeği ile doyurmadan bu dünyadan çekti gitti."dediği nakledilir.[250]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Revaha, Hişam (Ebû Hasân), Hişam b. Urve, babasından, Hz. Âişe tarikiyle gelen rivayette Hz. Aişe diyor ki: "Allaha yemin olsun ki, aylar geçer de, Muhammed (sav)'in evine ekmek girmediği olurdu." (Râvî soruyor): "Peki, Ey mü'minlerin anası! Resûlullah (sav) bu müddet zarfında ne yiyip, içerdi?" Hz. Âişe (ra.) Allah kendilerini hayırla mükâfatlandırsın.- Ensârdan biraz sütü bulunan komşularımız vardı. Onlar, Resûlullah'a (sav) hediyede bulunurlardı" diyor.[251]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Yezîd Vasıtî, Abde, b. Eymen, Atâ b. Ebû Rabâh tarikiyle gelen rivayete göre : "Resûlullah (sav)'ın yanına bir zât girdi: (Bu sırada) Resûlullah, bir yastığa yaslanmış oturuyordu. Önünde de içinde ekmek bulunan bir tabak vardı. Ekmeği tabaktan alıp yere koydu ve yastıktan beri çekilerek: 'Ben sadece her kul gibi yeyip içen, oturup kalkan bir kulum' buyurdu."[252]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', E'meş, Ebû Sâlih rivayetine göre: "Resûlullah (sav) bir yemeğe davet edildi. Yemek bittikten sonra, Allah'a hamd etti ve: 'şu kadar zamandan beri karnıma sıcak yemek inmemişti' dedi."[253]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî, Cerîr b. Hâzim, Hasân Basrî'nin şöyle söylediğini rivayet eder: "Resûlullah (sav) yemek getirildiği zaman, yere konulmasını söyler ve 'Ben sadece her kul gibi yiyip içen, oturup kalkan bir kulum' derdi.[254]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Yezîd, Hamid b. Ziyad Yezîd b. Abdullah b. Kusayt tarikiyle gelen rivayete göre: "(Birgün) Resûlullah (sav)'a badem ezmesi getirilmişti. (Bir kapta) karıştırıldıktan sonra o 'Bu nedir?' diye sormuş.

---

[249] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 41. Ayrıca Bkz. Müslim, *Zühd*, 36; İbn Mâce, *Zühd*, 10.
[250] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 17. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Et'ime*, 23, *Rikâk* 17; Müslim, *Zühd*, 20-27; Tirmizî, *Zühd*, 38, 35.
[251] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 17; *el-Müsned*, VII, 50, 182.
[252] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 17. Ayrıca Bkz. İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 353; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, II, 4.
[253] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 17. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Büyu'*, 7.
[254] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 17.

Kendisine: 'Badem ezmesidir' demişler. Bunun üzerine Resûlullah (sav): 'Onu benden uzaklaştırın. Zira o, gününü gün edenlerin meşrubatıdır' buyurmuştur."[255]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdussamed, Hammâd b. Selîme, Said b. Cemhan, Sefine, Ebû Abdurrahman'ın rivayetine göre, bir zât Hz. Ali'ye (ra) misafir olmuş ve kendisine yemek hazırlanmıştır. Hz. Fâtıma (ra) "Keşke, Resûlullah (sav)'ı da çağırsak da O da bizimle yemek yese!" demiş ve bunun üzerine onu da çağırmışlardır. Resûlullah (sav) da gelmiş. Daha, kapıdan adımını atar atmaz, evin bir köşesinde, üzerinde canlı resmi bulunan perdeye gözü ilişmiş ve derhal geri dönmüştür. Hz. Fâtıma'nın (Hz. Ali'ye) "Yetiş ve (niye girmediğini) sor" demesi üzerine Resûlullah (sav) Süslü püslü bir eve girmek ne bana ve ne de bir peygambere yakışır" buyurmuştur.[256]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muaz b. Hişâm, babasından, Yunus, Katadeden Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav) aslâ, ne hıvanda (bir çeşit içine yiyecek konulan kap) ve ne de sükürrüce (yine bir çeşit kap)'den yemek yememiştir. Aslâ kendisine öğütülmüş undan ekmek de hazırlanmamıştır. Ravi diyor ki: Katâde'ye, Ne üzerinde (yiyorlardı)?" diye sordu. "Yere yayılmış sofra üzerinde yiyorlardı," cevabını verdi.[257]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Behz, Süleymân b. Muğire ve İsmail b. Uleye, Süleymân'ın Hamid b. Helal'dan haber verdiği Hz. Âişe tarikiyle gelen rivayete göre Hz.Aişe (ra) diyor ki: "Ebû Bekir (ra), bir gece bize bir davar budu gönderdi. Ben tuttum Resûlullah da (sav) kesti. (Ya da Resûlullah tuttu, ben kestim)." (Bunu rivâyet eden, o gece içeriyi aydınlatacak bir mumun dahi bulunmadığını söylüyor) Hz. Âişe (ra) sözüne devam ederek, 'Öyle zamanlar olurdu ki, Muhammed'in ehlinin, bir ay geçtiği halde ne bir somun ekmek ve ne de bir kap yemek pişiremedikleri olurdu diyor' Humeyd 'Bunu, Süfyân b. Muhammed'in yanında söyledim de o, 'Bazen iki ay geçtiği olurdu' dedi," diyor.[258]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Cafer, Şu'be, Simmak b. Harab'ın işittiğine göre Nu'mân b. Beşîr (ra) bir hutbe irad etmiş ve hutbede, Hz. Ömer'in (ra) bir sözünü hatırlatmıştır. Hz. Ömer, insanların dünyadan elde ettiklerine

---

[255] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 18. Ayrıca Bkz. İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, II, 55.
[256] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 19; *el-Müsned*, VI, 221.
[257] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 21.
[258] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 54; *el-Müsned*, VI, 49.

değindikten sonra şöyle demiştir: 'Resûlullah (sav), gün boyu açlıktan kırılır da karnını doyuracak kötü bir hurma dahi bulamazdı.[259]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Cafer, Şu'be, Ebû İshak, Abdurrahman b. Yezîd tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Âişe, Hz. Peygamber (sav) "vefat edinceye kadar Allah Resûlü ve onun ehli, iki gün üst üste arpa ekmeği ile karnını doyurmuş değildir" demiştir.[260]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Huşeym, Yûnûs, Hasân tarikiyle gelen rivayete göre: "Üzerinde artık yiyecek kaldığı halde aslâ Resûlullah'ın sofrası kaldırılmadı."[261]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Halid, Hâlid b. Umeyr'den rivâyet edildiğine göre, onlardan birisi Utbe b. Gazvân'ı şöyle derken işittiğini söylüyor: "Ben, Resûlullah (sav) ile beraber bulunan yedi kişiden biriydim. Yanımızda yiyecek olarak sadece üzüm yaprağı vardı. Öyle ki, sonunda ağızlarımız yara olmuştu." [262]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Haccac, Selîm b. Amir, Ebû Ümâme tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah'ın (sav) ehli beytine ikram edilen şey arpa ekmeğiydi."[263]

Ayrıca Hz. Peygamber fakir insanların, kölelerin hatta gayr-i müslimlerin bile davetlerine icabet ederdi ve yemek seçmezdi.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebu Said, Ebu Avâne, İbn Ebî Seleme (ra) babasından şunu işittiğini söylüyor: Resûlullah (sav), bir grup arkadaşı ile beraber Ebu'l- Heysem b. Teyyihan'a (ki o, Mâlik b. et-Teyyihan'dır) gitmiştir. Eve varınca, hanımına *'Ebû'l-Heysem nerelerde?'* diye sormuş. Kadın: 'Bizim için içecek birşeyler getirmeye gitti' cevabını vermiştir. Onlar böyle konuşurlarken, Ebu'l- Heysem çıkagelmiş ve eşine yönelerek 'Vah zavallı kadın! Yoksa Resûlullah (sav)'a (ikram edecek) birşey bulamadın mı? diye çıkışmış. Kadın, 'Hayır' cevabını verince 'Öyleyse kalk, bize birşeyler hazırla!' demiştir. Kadın arpa ekmeği hazırlarken Ebu'l- Heysem de Resûlullah (sav) ve arkadaşlarına ikram etmek üzere bir koyun kesmiş [Bu arada Resûlullah (sav)

---

[259] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 54. Ayrıca Bkz. Müslim, *Zühd*, 36; İbn Mâce, *Zühd*, 10.
[260] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 54. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Et'ime*, 23, *Rikâk* 17, *Eymân*, 22; Müslim, *Zühd*, 20-21-27;İbn Mâce, *Et'ime*, 48; Tirmizi, *Zühd*, 38, 35.
[261] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 22. Ayrıca Bkz. Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsât*, I, 372.
[262] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 56.
[263] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 55; Ayrıca Bkz. *Et'ime*, 23, 27; Müslim, *Zühd*, 21–23; İbn Mâce, *Et'ime*, 48.

'Aman, sütü sağılanı kesmeyesin ha!' diye tenbihte bulunmuştur.] Koyun eti pişirildikten sonra, misafirlere takdim edilmiş, arkasından da onlara bir kova veya yıllanmış bir testiden su ikram edilmiştir. Resûlullah ve beraberindekiler sularını içtikten sonra, Allah Resûlü *'işte bu sudan (kıyamet gününde) mutlaka hesaba çekileceksiniz'* buyurmuştur."[264]

Abdullah b. Ahmed, Abdullah b. Ömer, Fudayl b. İyaz, Muslim, Enes b. Mâlik (ra)tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav), kölelerin dâvetine icabette bulunur, hastaları ziyaret eder ve merkebe binerdi."[265]

Abdullah b. Ahmed, Hudbe b. Halid, Hemmâm b. Yahya, Katade, Enes b. Mâlik (ra) tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav)'a, arpa ekmeği ile kokusu ağır bir et yemeği getirdiğini haber vermiştir.[266]

Hz.Peygamber'in zâhidâne yaşantısı yokluktan değil, kendi irâdesinin tezâhürüydü. Zira o, "Ben melik peygamber veya kul peygamber olma hususunda muhayyer bırakıldım. Cebrâil bana tevâzu göstermemi işaret etti. Ben de kul peygamber olayım, bir gün doyar, bir gün aç kalırım" dedim"[267], demektedir. Nitekim Arabistan yarımadasının tamamına yakın kısmının tek hâkimi hâline geldiği, gücünün zirvesine ulaştığı, devlet hazinesinin dolup taştığı zamanlarda bile, onun yaşantısında bir değişiklik olmadı, aslâ mal biriktirmedi, sade yaşantısından vazgeçmedi, eline ganîmet, ya da başka sûretle geçen malları, hemen sahiplerine ve fukaraya dağıtmaya büyük bir özen gösterdi. Ashâbını, özellikle suffe ashâbını, bu anlayışla yetiştirdi[268]. Amacı ashabını eğitmekti.

4.4. Elbiseleri ve Giyimi İle İlgili Rivâyetler

Hz. Peygamber yünlü, pamuklu, yamalı, yamasız, giysiler giymiştir. Giyiminde gösterişsiz ve sade olmayı tercih etmiştir. Rasulullah'ın (sav) en sevdiği elbisesi

---

[264] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 57; Müslim, *Eşribe*, 140, *Mişkât*, 4253; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IX, 495.
[265] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 57. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IX, 131.
[266] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 54. (15. rivayetle aynı)
[267] Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, IX, 192.
[268] Davetin ilk yıllarında, amcası aracılığı ile müşriklerin, davasından vazgeçmesi şartıyla; "İsterse onu başımıza kral yapâlim, mal istiyorsa en zenginimiz o olsun" şeklinde yaptıkları teklifi geri çevirdi. Taberî, Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk, II, 225; Köksal, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve islâmiyet (Mekke Devri)*, III, 126.

Rasulullah'ın, boyu ve kolları kısa, pamuktan[269] bir kamisiydi (gömleğiydi)[270] bazı rivayetlerde Peygamber (sav), topukların üzerine kadar uzanan, kolları parmak uçlarında olan bir gömlek giydiği anlatılmaktadır. Borç parayla veya emanet olarak elbise giymeyi sevmezdi. Yeni elbiselerini Cuma gününde giyerdi. Elbiselerini giyerken de şöyle dua ederdi;

Allah'ım! Sana hamdolsun. Bunu bana giydirdiğin gibi, senden elbisenin ve yapılış maksadının hayrını dilerim. Bu elbisenin ve yapılış maksadının şerrinden sana sığınırım." [271]

Ahmed b. Hanbel'in kitabında bu konuyla ilgili olarak şu rivayetlere yer vermiştir.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Mûsa muallim, Bedîl el-Ukaylî rivayetine göre; Resûlullah'ın gömleğinin kolunun bileğine kadar uzanmaktadır.[272]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Kâmil, Hammâd b. Selîme, Ali b. Zeyd tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav) Alâ b. el-Hadramî'nin sırtında alacalı, yenleri uzun, Bahreyn usulü bir gömlek görmüş. Bunun üzerine bir bıçak getirip parmaklarının hizasından gömleğin kollarını kesmiştir."[273]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Revaha, Said, Katade, Hasân, İmrân b. Husayn tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğini rivayet eder: "Ben, ne al (binite) biner ve ne de kırmızı renkli elbise giyerim. Ve ne de kenarlarına ipek geçirilmiş gömlek giyerim." (Râvîlerden biri olan) Hasen, gömleğinin cebine işaret ederek demiştir ki: "Bilin ki erkekler kokulu fakat renksiz, kadınları ise, renkli fakat kokusuz kozmetik kullanmalıdırlar."[274]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman, İbn Mehdî, İbn Muhammed, İbn Keysan'a Ebû Ümâme, tarikiyle gelen rivayete göre; Resûlullah'ın üç defa: *"Giyim kuşamda, sade ve gösterişsiz olmak imanın gereğidir, Giyim kuşamda, sade ve gösterişsiz olmak imanın gereğidir, Giyim kuşama, sade ve gösterişsiz olmak ima-*

---

[269] İbn Hacer, *Metalibu'i-Âliye*, 2172.
[270] Tirmizî, *Libas*, 28; Ebu Davud, *Libas*, 3.
[271] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 50. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Şemail*, 34; İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 154.
[272] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 18.
[273] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 18.
[274] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 18; *el-Müsned*, IV, 442. Ayrıca Bkz. Ebû Dâvud, *Libâs*, 11; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, 191;

nın gereğidir" buyurduğunu haber vermiştir.[275] Babama: "Bezâze"nin ne olduğunu sordum. "Giyimde sadeliktir" cevabını verdi.

Abdullah b. Ahmed, Abdullah b. Ömer, Yezîd b. Zeri', Umâre b. Ebû Hafsa, İkrime, Hz. Âişe tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Aişe diyor ki: "Resûlullah (sav)'ın sırtında, Yemen işi, kaba ve sert iki tane hırka vardı. Ona 'Ey Allah'ın Resûlü! Senin bu elbiselerin hem sert ve hem de kaba, ikisini birden giyiyorsun, üzerinde ağırlık yapıyorlar.[276] Falanca kimse, Şam'dan kumaş getirmiş, ona birisini yollasan da elin bolalınca (parasını vermek üzere) sana ondan iki elbiselik kumaş alsa getirse!' dedim. Resûlullah, ona birisini gönderdi. O da, adama gidip: Allah Resûlü beni sana gönderdi, eli bolalınca parasını vermek üzere, senden kendisine iki elbiselik kumaş satmanı istiyor' dedi. Adam 'Vallahi Resûlullah iki elbiseliği alıp götürmek veya ücreti hususunda beni oyalamak istiyor' deyince, Resûlullah'ın gönderdiği şahıs, doğru Hz. Peygamberin yanına döndü ve olanları kendisine anlattı.[277]

Bunun üzerine, Resûlullah: 'Yalan söylemiş.. iyice biliyorlar ki, ben onların Allah'tan en çok korkanıyım ve emanetlere en fazla riayet edeniyim' demiştir."[278]

4.5. Ticaret Hayatı İle İlgili Rivâyetler

Çalışabilecek durumda olanların çalışarak ihtiyacını karşılaması gerekir.[279] Nitekim Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur;"Sizden herhangi birinizin ipini alıp da dağdan arkasına bir bağ odun yüklenerek getirip satması, dilenmesinden daha iyidir."[280] Yüce Allah, Bakara Suresinde alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır.[281] Kazanç yollarının en önemlilerinden biri olan ticaret Kur'an-ı Kerimde de teşvik edilmiştir.[282] Peygamberimiz Hz. Muhammed(sas) de ticaret yapmış, "Muhammedü'l-Emin" diye vasıflanmış, Ashab-ı Kiram da, kara da ve denizde ticaret yaparak bizlere ticarette uymamız gerekli hususları uygulamalarıyla göstermişlerdir. Kumar, hırsızlık,

---

[275] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 19. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 4; Ebû Davud, *Tereccül*, 1; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, I, 246-247; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I, 9; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, III, 345.
[276] Ebu'ş-Şeyh, *Ahlâku'n-Nebî*, 103.
[277] Tirmizî, *Büyu'*, 7; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 347.
[278] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 33. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, II, 159, 202, 474, 502. III, 46, 56.
[279] Necm, 53/39.
[280] Buhârî, *Buyû''*, 15.
[281] Bakara, 2/175.
[282] Müzzemmil, 73/20; Fâtır, 35/12; Rum, 30/46.

gasp, rüşvet, faiz, yalan, yalancı şahitlik, hile, aldatma, fuhuş ve benzeri meşru olmayan her türlü din ve ahlâk dışı yollarla elde edilen servettir.[283] Ticarî hayatta çok farklı şekilleri bulunan hile ve aldatmalar, sözgelimi; müşteriye birinci kalite diye, ikinci kalite mal vermek, yeni diye, kullanılmış mal vermek, eksik tartıp ölçmek, malı fâhiş fiyatla satmak gibi aldatmalarla elde edilen kazanç gayr-i meşrudur, haksız kazançtır. Adem (as) çiftçi, Nuh (as) ile Zekeriyya (as) marangoz, İdris (as) terzi, İbrahim (as) kumaş tüccarı, Dâvûd (as) zırhustası, Süleymân (as) devletadamı, Eyyüb (as) çiftçi, Musa (as) çoban, İsa (as) kunduracı, Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav) de tüccar idi.[284]

Sevgili Peygamberimiz (sav), rızkı helal yoldan kazanma hususunda Allah'tan korkun ve rızık hususunda güzel davranın (temiz ve meşru yollarla kazanın), helal olanları alın, haram olanları bırakın" buyurmuştur.[285]

"Kazancın hangisi en iyisi ve en temiz olanıdır?"

Şeklindeki sorulan bir soruya Peygamberimiz "Kişinin el emeği ve aldatma bulunmayan meşru ticaret ile elde ettiği kazançtır" cevabını vermiştir.[286] Ayrıca "Kimin üzerinde kardeşine karşı ırz veya başka bir şey sebebiyle hak varsa, dinar ve dirhemin bulunmadığı gün gelmezden önce daha burada iken, ölmeden helalleşsin. Aksi takdirde o gün, salih bir ameli varsa, o zulmü nisbetinde kendinden alınır. Eğer hasenatı yoksa arkadaşının günahından alınır, kendisine yüklenir."[287] Bu hadis-i Şeriflerden Hz.Peygamberin ticaret ahlakı anlaşılmaktadır. Dürüst bir tacir ticarette bazı hususlara dikkat etmelidir. İlk olarak Helal ve harama dikkat etmeli alım satıma konu olan malın; alınıp satılması, yenilip içilmesi haram olan bir şey olmaması gerekir. Bu tür alım satım, "Allah, içkinin, ölmüş hayvan etinin, domuzun ve putların alımsatımını haram kılmıştır" ve buna benzer hadisler ile birçok ayeti celîle ile yasaklanmıştır.[288]

"bizi aldatan bizden değildir"[289] buyurmuştur. Mü'min ticaretinde dürüst olmalı, hile ve aldatma yoluna gitmemeli, ölçü ve tartıda adil olmalı, yemin etmemeli, alım satımda hoşgörülü olmalı, müşteri kızıştırmamalı, pazarlığı yapılan mala talip olmamalı,

---

[283] Halebî, *Mülteka'l-Ebhûr (Mevkufat)*, II, 39.
[284] Neml, 27/40; Kazancı, *Peygamberler Tarihi*, s. 40, 109; Yavuz, *Çalışma Hayatı ve İslam*, s. 26.
[285] İbn Mâce, *Ticaret*, 2.
[286] Hakim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 10.
[287] Buhârî, *Mezâlim*, 10; *Rikak*, 48; Tirmizî, *Kıyamet*, 2.
[288] Ebû Dâvûd, *Buyû''*, 66.
[289] Ebû Dâvûd, *Buyû''*, 52; İbn Mâce, *Ticâret*, 36; Müslim, *İman*, 43.

karaborsacılık yapmamalı, satın alınan malın bedelini zamanında ödemeli, kusuru varsa alıcıya bildirmeli bununla birlikte ticaret hiçbir şekilde insanı Allah'ı anmaktan alıkoymamalıdır. Bu şekilde yapılırsa çalışmakta bir ibadet hükmünde olur.

Ahmed b. Hanbel, Hz. Peygamberin ticaretiyle Kitâbü'z-Zühd'de şu rivayetlere yer vermiştir.

Ebu Muaviye, E'meş, İbrahim, Esved, Ebû İshak, Ebû Abdullah el-Cedelî'den tarikiyle gelen haberde Hz.Aişe'nin şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir. "Resûlullah (sav) bir yahudiden veresiye yiyecek satın almış, rehin olarak da karşılığında zırhını bırakmıştır."[290]

Abdullah b. Ahmed, Nasr b. Ali, Süleymân b. Selîm, Cabir b. Yezîd, Süfyân, Rebi' b. Enes tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah enes b. Mâlik'i, eli genişleyince parasını ödemek üzere veresiye alışverişte bulunması için bir yahudiye göndermiş ve yahudi de, 'Hiç Muhammed'in elinin genişlediği görülmüş mü?' demiş. Bunun üzerine Enes (ra) Resûlullah (sav)'ın yanına gelip durumu haber vermiş. Resûlullah da üç kere 'Yalan söylemiş o yahudi' diye tekrarladıktan sonra yine üç sefer 'Ben alışveriş yapanların en hayırlısıyım. Bir kimsenin çeşitli yamalıklardan oluşan bir elbise giymesi, kendisinin olmayan bir şeyi emanetine almasından daha hayırlıdır' demiştir.[291]

Yukarıda zikrettiğimiz bazı rivayetlerde Hz.Peygamber'in, hayatı boyunca fakir, yoksul ve maddi sıkıntı içerisinde olduğu, açlıktan karnına taş bağladığı, yemek ve et yüzü görmediği, buğday ekmeği bile bulamadığı dolayısıyla arpa ekmeği ile karnını doyurduğu şeklinde yanlış veya eksik bilgiler verilmektedir. Mal varlığından, varlıklı olduğu dönemlerinden ve onun gelirlerinden âdeta hiç bahsedilmez. Halbûki hadis ve siyer kaynaklarında Hz.Peygamber'in giyimi kuşamı, yemesi içmesi, evleri, eşyası, sahip olduğu hayvanları, bahçeleri, arazileri hakkında en ince noktasına kadar bilgi verilmektedir. Mezkur kaynaklara müracaat edildiğinde Hz.Peygamber'in statik, sabit ve monoton olmayan çok hareketli bir hayatının olduğu müşâhede edilmektedir. Dolayısıyla sürekli maddi sıkıntı içerisinde olmamış, maddi yönden ferahlık içerisinde olduğu dönemler de yaşamıştır. Buradaki asıl amacımız, Hz.Peygamber'i ne olduğundan fazla zengin, ne de olduğundan fazla fakir göstermektir. Hz.Peygamber'i hayatının sadece bir kesitiyle değil de hayatının tamamına bakılarak O'nun fakirlik ve

---

[290] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 14. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Rehn*, 2, 5, *Buyû''* 14, 33, 88, *Silm*, 5, 6, *İstikraz*, 1, *Cihâd* 89, *Megâzi*, 85; Müslim, *Musâkât*, 124; Nesâî, *Buyû''*, 58, 87.
[291] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 48. Ayrıca Bkz. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, III, 155.

zenginlikle olan ilişkisini bir bütün olarak ele alıp tanıtmak ve ortaya koymaktır. Böyle yapılırsa Hz.Peygamber'in fakirlik ve zenginlikle olan ilişkisi doğru tesbit edilecek ve bu yönü doğru olarak anlaşılacaktır. Peygamberler tarihine bir göz attığımızda tüm peygamberlerin bir meslek sahibi oldukları ve bu mesleklerle uğraşı gösterdikleri anlaşılmaktadır. Onlar marangoz, terzi, çiftçi, demirci, ayakkabıcı gibi mesleklerle meşgul olmuşlardır. Hepsinin müşterek olarak yaptıkları iş ise çobanlık olmuştur. Hz.Peygamber bir hadislerinde bu tarihi gerçeği anlatırken "Allah, davar gütmeyen hiçbir peygamber göndermemiştir" deyince Ashâb ona; "Sen de mi ey Allah'ın Peygamberi?" diye sordular. Hz. Peygamber: "Evet, ben de bir kaç kırat karşılığında (ücretle) Mekkeliler hesabına davar güdüyordum" diye cevap verdi.[292] Buradan anlaşılıyor ki, bizim peygamberimiz de çocukluğunda çobanlık yapmıştır. Daha sonra da gençlik döneminde uzun bir süre ticaretle meşgul olmuştur.[293] Mekkeli Kays b. Sâib isimli bir kişi Hz.Peygamber'in ticâri ortaklarındandı. Kendisinin ifadesine göre, onunla ticari ortaklıkta bulunduğunu ve hiçbir zaman ondan daha iyi bir ortağa rastlamadığını şöyle anlatır: "Seyahate çıkacağı zaman ona bir şey emanet etsem, işlerimi beni tam manasıyla memnun edecek şekilde bitirmeden dönmezdi."[294] Amcası Ebû Tâlib'in himayesinde olduğu zamanlar pek çok bölgeye ticârî kervanlarla gitmiş ve ticaretin bizzat içerisinde olmuştur.[295] Hz.Hatice ile evlenmeden önce onun ticari işlerini başarılı bir şekilde yürütmüştür. [296] Çok kârlı ticâretler yaptığı rivâyet edilmektedir. Bir seferinde kendisine iki dişi deve vaad edilerek Hz.Hatice'nin mallarını emanet alarak kervanla Suriye tarafına gitmiş ve her zamankinin iki katı kazanarak dönmüştü. Bunun üzerine Hz.Hatice tarafından çifte mükafaat ile ödüllendirilmiştir.[297] Hz. Peygamber'in, ticaretteki dürüstlüğü, başarısı, güvenilirliği günümüz ifadesiyle holding sahibi olan Hz. Hatice validemizi cezbetmiş ve onunla evlenmeye karar vermiştir. Hz. Peygamber'in onunla evlendiğinde mehir olarak ona yirmi deve vermesi[298] ve iki deve kesilerek 200 kadar dâvetli çağrılması[299], O'nun o zaman için maddi seviyesini göstermesi açısından ilginçtir. Verilen bu mehir miktarı günümüz şartlarına göre hesaplandığında büyük bir

---

[292] Buhârî, *İcâre*, 2; İbn Mâce, *Ticaret*, 5; Miras, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, VII, 28.
[293] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 121,131; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 52.
[294] İbn Mâce, Ticârât, 63; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 425; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 52.
[295] İbn Sâ'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 129–131; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 52–53.
[296] İbn İshâk, *Siyeru İbn İshâk*, s. 59.
[297] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 130–131; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 53–54.
[298] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, I, 210, I, 58.
[299] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 58.

yekün tutmaktadır. Hz. Peygamber, ticaretle meşgul olması yanında peygamberliği döneminde Medine'de devlet başkanlığı, hâkimlik, muallimlik ve komutanlık gibi dünyevî yönü bulunan görevler de ifâ etmiştir. Hz. Hatice validemiz vahyin ilk gelişinden sonra Hz. Peygamber'i teselli ve teskin ederken aynı zamanda onun bazı üstünlük ve meziyetlerini de şu şekilde ortaya çıkarmaktadır: Korkma! Allah'a yemin ederim ki, Allah hiçbir zaman seni utandırmaz, mahzun etmez. Çünkü sen akrabana bakarsın, sözün doğrusunu söylersin, işini görmekten âciz olanların ağırlığını yüklenirsin. Fakire verir, kimsenin kazandıramayacağını kazandırır, misafiri ağırlarsın, hak yolunda ortaya çıkan olaylarda halka yardım edersin.[300] Hz. Hatice validemiz bu tespitlerinde açık bir şekilde Hz. Peygamber'in maddi yönden bulunduğu seviyeyi dile getirmekte ve başkalarına maddi yönden nasıl yardımda bulunduğunu anlatmaktadır. Hz.Peygamber ne peygamberliği ve ne de devlet başkanlığı karşılığında herhangi bir maaş almıyordu. Kur'ân-ı Kerim'de onun görevi karşılığında ücret istemediğine ve bir karşılık verilmediğine dâir pek çok âyet bulunmaktadır.[301] O, müslümanlardan tahsil edilen gelirlerin; hem kendisine, hem de âile fertlerine ve akrabalarına câiz olmadığını belirtmiştir. Böylece onun bu gelirlerden herhangi bir şekilde faydalanması söz konusu değildir.[302] 18. ve 19. asırlara gelinceye kadar krallar, devlet başkanları vergiyi halk adına değil, kendi adlarına toplamışlardı. Bu alanda ilk yeniliği Hz. Muhammed yaptı ve "halktan vergiyi gene halk için toplama" esasını getirdi. Hz.Peygamber tarafından 1400 sene ortaya konulan bu esas, günümüz çağdaş bütçe hukuklarının temelini ve ruhunu oluşturmaktadır ki bu, demokrasilerin hiçbir zaman vazgeçemeyecekleri bir kaide olmuştur.[303]

O'nun mal varlığının kaynaklarına ve gelirlerine baktığımızda bunların kaynaklarını genel manada şu şekilde sınıflandırabiliriz[304]:

a)- Kendisine sevdiği kişiler tarafından verilen hediyeler. Bu hediyeler çok çeşitli olup, bunlar arasında hurma bahçeleri, ev eşyası, bazı hayvanlar vb. şeyler vardı. Örneğin kaynaklarda bazı zengin sahâbîlerin süt veren develeri, bazılarının da kendi hurma bahçelerinden bir kaçını Hz. Peygamber'e bağışladıkları görülmektedir.[305] Benû Nadirli

---

[300] Buhârî, *Bedü'l-Vahy*, 3; Müslim, *İman*, 252.
[301] Âl-i İmrân, 3/90; Yusuf, 12/104; Sebe, 34/47; Şûra, 42/23; Sâd, 38/86; Tûr, 52/40; Kalem, 52/46.
[302] Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s. 290.
[303] Yeniçeri, "*Hz. Peygamber Âilesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras*", s. 360.
[304] Sancaklı, *Fakirlik ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme*, s. 25.
[305] Hediyeleri kabul ettiğine dair bilgi için Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 388-389, 489-491; Buhârî, *Hibe* bölümü.

bir yahudi iken daha sonra müslüman olan Muhayrık, vasiyet yoluyla Hz. Peygamber'e 7 adet bahçe bağışlamıştır.[306] Mısır kralı Mukavkıs Mâriye isimli câriye ve başka hediyeler göndererek Hz. Peygamber'e iltifat etmiştir.[307] Kurayza ve Nadiroğullarının arazileri fethedilinceye kadar hurmalık bağışı devam etmiş, ondan sonra ise kabul edilmemiştir.[308] Sahabeden Enes b. Mâlik şöyle der: Ensardan olan bazı kimseler kendi hurmalıklarından bazı hurma ağaçlarını Peygambere hediye olarak ayırır, verirdi. Bu iş Kurayza ve Nadiroğullarının fethine kadar sürdü. Bunların fethinden sonra Peygamber, Ensar'ın hurma ağaçlarını kendilerine geri verir oldu.[309]

b)-Gayr-i müslimlerden vergi olarak toplanan ve fey ismi verilen gelirlerden hissesine düşenler.[310]

c)-Savaşlarda elde edilen ganimetlerde hissesine düşenler. O'nun ganimet ve fey gelirlerinde sadece Kur'ân-ı Kerim tarafından belirlenen hakları bulunuyordu.[311] Dolayısıyla Hayber, Fedek ve Nadiroğullarından payına düşen araziler ve hurmalıklar vardı.[312]

Hz. Peygamber'e babasından Ümmü Eymen isimli câriye, 5 deve, bir miktar koyun, Şükrân isimli köle ve oğlu miras olarak kalmıştır. Annesinden ise bir ev, hanımı Hz. Hatice'den de bir ev ve bir miktar menkul mal miras kalmıştır.[313]İbn Sa'd (ö.230/844) ve İbnü'l-Esîr (ö. 630/1232), 20 adet süt veren devesi, 7 koyun ve 7 adet keçisi, 7 adet atı, ayrıca katır ve merkebleri olduğunu söyler. Sahip olduğu köle ve cariyelerinden de bahsedilmektedir.[314] İbn Kayyım el-Cevziyye (ö. 751/1350) de Hz. Peygamber'e âit sağılan 45 deve, 100 adet koyun veya keçi[315], ihtilaflı olsa da 15 kadar

---

[306] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 501; Mâverdî, *Ahkâmu's-Sultâniyye (İslâm'da Hilâfet ve Devlet Hukuku)*, s. 189.(Mâverdî, Muhayrık'ın peygambere 7 ev dolusu malını vasiyet ettiğini ifade eder.); Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 229.

[307] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, I, 216; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 134.

[308] Buhârî, *Megâzî*, 14.

[309] Buhârî, *Megâzî*, 14, *Humus*, 12.

[310] Fey: Gayr-i müslimlerden sulh yoluyla alınan vergilerdir. Bunlar da; onların mal ve canlarının teminatı olarak ödedikleri "cizye: kişi vergisi", fethedilip halkına bırakılan arazilerden veya sulh yoluyla alınan yerlerden belli ölçülere göre tahsil edilen "harac" gelirleri ve bu tebaanın ödedikleri gümrük vergileridir. Yabancı gayr-i müslim tüccarların ödedikleri gümrük vergileri de fey gelirlerine dahildir. Yeniçeri, *İslâm'da Devlet Bütçesi*, s. 234–235.

[311] Yeniçeri, "*Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in ve Âilesinin Geçimi*" I, 329. Ganimetlerdeki hissesi hakkında şu âyet bilgi vermektedir: "Ganimet olarak aldığınız her hangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Rasûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, oksullara ve yolcuya âittir." Enfâl, 8/41.

[312] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 502–503, II, 58, 114; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, III, 297–300; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 229–230; Yeniçeri, "*Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in ve Âilesinin Geçimi*", I, 344.

[313] Mâverdî, *Ahkâmu's-Sultâniyye*, s. 191.

[314] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 489–498.

[315] İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, I, 160, 164, 184.

atından bahsetmektedir.[316] İbn Abbas da 100 deveden bahseder.[317] Vedâ haccında kesmeye niyet ettiği 100 deveden 63 tanesini bizzat kendisi kesmiş, geri kalanını da Hz. Ali'ye (ö. 40/660) kestirmiştir.[318] O, bir kısım hayvanları kendi imkanlarıyla satın almıştır. Hz. Peygamber, alış verişlerini bizzat kendisi yapardı. Bir seferinde bir deve, bir koyun, bir yük devesi almıştır.[319] Başka bir seferinde de yine bizzat kendisi deve ve at satın almıştır. [320] Hz. Âişe, Peygamberin kullandığı yatağından da şöyle bahseder: "Rasûlullah'ın yatağının yüzü tabaklanmış deriden, içi de yumuşak hurma lifindendi."[321] Hz. Peygamber zaman zaman kuru hasır veya kanepe üzerine yatıp uyudukları da oluyordu. O, yatak hususunda, daima sert ve serin tutan malzemeyi tercih etmiştir. Ancak Hz. Âişe'nin evindeki döşeğinin yüzü meşin idi. İçine yün veya pamuk yerine, hurma lifi doldurulmuştu. Yastıkları da aynı malzemeden yapılmıştı.[322]

Hicretin 9. yılına gelindiğinde Hz. Peygamber'in gelir kaynakları çoğalmıştı. Ancak O, hanımlarına, eskisi kadar sıkıntılı olmasa da sâde bir hayat yaşatıyor ve şahsi gelir fazlasını devletin ve halkın yararına kullanıyordu. Bu sebepten dolayı Hz.Peygamber'in hayat seviyesi, gelirlerin parelelinde artmamış ve bu durum bir süre hanımlarıyla arasının açılmasına sebep olmuştur.[323] O, Nadiroğulları hurmalığından elde ettiği mahsulünü satar ve bu para ile âilelerinin bir yıllık ihtiyaçlarını ayırırdı. Geri kalanı devlet malına katardı. Bunu hayatı boyunca böyle yapmıştır.[324]

Hz.Fâtıma (ö. 11/632) Hz.Peygamber'in hayatta iken sahip olduğu Hayber, Fedek ve Benû Nadir arazilerinden hissesine düşeni almak için Hz. Ebû Bekir'e gittiğinde "Bize mirasçı olunmaz, bıraktıklarımız sadakadır."[325], "Mirasçılarım hiçbir dinarı bölüşmesinler. Hanımlarımın nafakasından ve âmilimin (işçimin) masrafından

---

[316] İbn Kayyım, *Zâdu'l-Meâd*, I, 163.
[317] İsbehânî, *Hz. Peygamber'in Edeb ve Ahlâkı, (Kitabu'l-Ahlâk en-Nebî ve Âdâbuhu)*, s. 139.
[318] Buhârî, *Hac*, 120. Kurban bayramında kurban kestiğine dair bilgi için Bkz. Buhârî, *Hac*, 118, 120 (Buhârî'de 7 deve kestiği ifade edilmektedir); Müslim, *Edâhi*, 17-19; İbn Mâce, *Edâhî*, 1-2, 4, 14, *Menâsik*, 84; Ebû Dâvûd, *Edâhî*, 3-4, 8-9, *Menâsik*, 24; Nesâî, *Dehâyâ*, 3; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 279.
[319] Buhârî, *Buyû''*, 33.
[320] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 489, 492.
[321] Buhârî, *Rikâk*, 17. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 11; Ebû Dâvûd, *Libâs*, 42; Tirmizî, *Libâs*, 27; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 464–465; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 48.
[322] Yardım, *Peygamberimizin Şemâili*, s. 346. Hafsa vâlidemiz, her gece serdiği örtüyü (battaniyeyi) veya döşeği bir gece dört kat yaparak serer. Hz. Peygamber, onun üzerinde uyur, sabah kalkınca Hz. Peygamber Hafsa'ya; "Ey Hafsa düngeceki döşeğin ne idi?" diye sordu. "Her gece serdiğim döşek. Ne var ki, bu gece ben onu dörde katladım." dedi. "Ey Hafsa! onu eski haline çevir; çünkü yeni hali beni gece namazından alıkoydu." buyurdular. (İsbehânî, *Hz. Peygamber'in Edeb ve Ahlâkı, (Kitabu'l-Ahlâk en-Nebî ve Âdâbuhu)*, s. 146).
[323] Yeniçeri, "*Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in ve Âilesinin Geçimi*", I, 342–343.
[324] Buhârî, *Nafakât*, 3, *Megazî*, 24; Müslim, *Cihâd*, 48.
[325] Buhârî, *Megâzî*, 14; Müslim, *Cihâd*, 52–54.

başkası sadakadır."[326] hadisleriyle karşılaşmış ve bu sebepten ötürü arazilerden her hangi bir hisse alamamış ve tüm araziler devlete kalmıştır.[327]

Hz.Peygamber'in hayatının tamamında olmasa da belli dönemlerinde sahip olduğu mal varlığından hiç de fakir olmadığı ve maddi sıkıntı çekmediği anlaşılmaktadır. Ancak şunu da belirtelim ki, âilesinin sık sık geçim sıkıntısı içine düştüğü de bir gerçektir. O, büyük davanın tebliği, Hz.Peygamber'e şahsen geçim peşinde koşma imkanı vermiyordu. Aynı davada ona yardımcı olanlar da başlangıçta bu sıkıntıları çektiler. Sıkıntıların en başında şüphesiz ki, yeterli rızık temin edememe geliyordu. Hz.Peygamber kıt imkanlarıyla âilesinin nafakasını sağlamaya çalışıyordu.[328] Dolayısıyla hayatının belli kesitlerinde Hz.Peygamber'in maddi sıkıntı çektiği de bir gerçek olup, bunu dile getiren muhtelif rivâyetler mevcuttur. Dolayısıyla hayatının tamamını aynı kategoride değerlendiremeyiz. Nitekim Kurtubî (ö. 671/1273) Hz.Peygamber'in fakirlik ve zenginlikle olan ilişkisini üç safhada değerlendiriyor: a)- Fakirlik safhası (İlk zamanlar fakir olup, sabır ve tahammül gösterdiği dönemler). b)- Zenginlik safhası. Fetihler yoluyla elde edilen menkul ve gayr-i menkuller sayesinde elde edilen maddi refah seviyesi. Bu safhada Hz.Peygamber, etrafındaki ihtiyaç sahiplerini de hiç unutmamış, onları da müstefit kılmıştır. c)- Başkasına muhtaç olmayacak (orta hal) seviyede bulunduğu safha ki, Hz. Peygamber bu hal üzere vefat etmiştir.[329]

"Allahım! Muhammed âilesinin rızkını kendilerine yetecek kadar ihsan eyle."[330] diyen Hz.Peygamber, bu hadisiyle yoksul olmayı istemediğini, başkalarına muhtaç olup el-avuç açmayı hiç bir zaman arzu etmediğini belirtmek istemiş ve fakirlikten Allah'a sığınmıştır. Hz.Peygamber'in, maddi sıkıntı çektiği dönemleri çevresindeki insanlar şu şekilde anlatır:

"Rasûlullah, Allah'a kavuşuncaya kadar ince undan yapılmış ekmek ve kızarmış koyun eti yememiştir."[331]

İbn Abbas (ö. 68/687) şöyle der : "Rasûlullah yemek yemeksizin peş peşe birkaç gün olarak gecelerdi. Âilesi de yiyecek akşam yemeği bulamazdı. Çoğu zaman ekmekleri arpa ekmeği idi."[332]

---

[326] Buhârî, *Vesâyâ*, 32, *Humus*, 3; Müslim, *Cihâd*, 55.
[327] Buhârî, *Megazî*, 14, *Humus*, 1; Müslim, *Cihâd*, 51–54; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 229–230.
[328] Yeniçeri, "*Asr-ı Saadet'te Hz. Peygamber'in ve Âilesinin Geçimi*", I, 348–349.
[329] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 331. Kurtubî, insan için üçüncü halin en efdal olduğu görüşündedir.
[330] Buhârî, *Rikâk*, 17; Müslim, *Zühd*, 18–19.
[331] Buhârî, *Et'ime*, 8.

Hz.Âişe de şöyle der: "Muhammed'in âilesi, onun vefât ettiği güne kadar iki gün arka arkaya arpa ekmeğiyle karnını doyurmadı."[333]

"Muhammed'in âile efradı, Medine'ye geldiği günden vefât ettiği ana kadar üç gün arka arkaya buğday ekmeğiyle karnını doyurmadı."[334]

Hz.Ömer (ö. 23/643) şöyle der: "Ben Rasûlullah'ın gün boyu açlıktan kıvranıp, karnını doyuracak âdi hurma bile bulamadığını gördüm."[335]

"Hz.Peygamber'in midesine bir günde iki ayrı çeşit yiyecek girmemiştir. Eğer O, et yemişse ona başka bir şey katmaz, hurma yediyse ona başka bir şey katmaz, ekmek yediyse ona da başka bir şey ilave etmezdi."[336]

Bunların hepsi ferdî tesbit ve yorumlardan ibârettir. Herkes belli bir zaman kesitinde Hz.Peygamber'i nasıl görmüşse O'nun o zamanki halini yansıtmaya çalışmıştır. Anlatılmaya çalışılan dönemin Medine hayatının ilk yılları olup, topyekun maddi sıkıntı çekildiği zamanlardır. Hz.Peygamber'in belli dönemlerde maddi sıkıntı çektiğini anlatan bu tür hadislerden fakirliğin üstün olduğu görüşünün çıkarılması doğru değildir.[337] Veya zorunlu olarak maddi sıkıntı çektiği dönemleri örnek almak mecburiyetinde de değiliz. Şunu da belirtmek gerekir ki, peygamberlik vâzifesi Rasûlullah âilesinin gelirini büyük ölçüde azaltmış ve hatta bir süre tamamen kesintiye bile uğratmıştır. Hatta kaynaklar O'nun, âilesini, hicri 3. ve 4. yıllara kadar ne gibi gelir kaynaklarıyla geçindirdiği hususunda bir bilgi vermezler. O ve âilesi bu tarihlere kadar büyük sıkıntılara düşmüşlerdir ki, aynı sıkıntıları ilk müslümanlar da aynı ölçüde çekmişlerdi.[338] Yukarıda geçen rivâyetler Peygamber'in maddi sıkıntı çektiği dönemleri yansıtmaktadır. Yoksa Hz.Peygamber'in hayatının tamamı maddi sıkıntılardan ibâret değildir. Hayatının belli kesitlerinde bazı sebeplere mebni olarak maddi sıkıntı içerisinde kalmış ve maddi zorluklarla karşılaşmıştır. Hz.Peygamber'in zaman zaman aç kalışının sebebini etrafındaki fakir ve yoksul insanlarla ilgilenişine ve onların ihtiyaçlarını karşılamak için uğraş göstermesine bağlayan sahabîler vardır. Ancak Hayber fethinden sonra öncesine nazaran topyekun bir ferahlama olmuştur.[339] Hz.Peygamber, Hayber arazisinin mahsüllerinden her yıl zevcelerinden her birine 100

---

[332] Tirmizî, *Zühd*, 38; İbn Mâce, *Et'ime*, 49.
[333] Buhârî, *Eymân*, 22, *Et'ime*, 23, 27; Müslim, *Zühd*, 21–23; İbn Mâce, *Et'ime*, 48.
[334] Buhârî, *Et'ime*, 23; Müslim, *Zühd*, 20.
[335] Müslim, *Zühd*, 36; İbn Mâce, *Zühd*, 10, *Et'ime*, 49; Tirmizî, *Zühd*, 38.
[336] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 16–17. Ayrıca Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 404.
[337] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 338.
[338] Yeniçeri, "*Hz. Peygamber Âilesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras*", s. 354.
[339] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II, 114–115; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, III, 297–300.

vesk buğday[340], 80 vesk hurma, 20 vesk arpa verirdi. Hz.Ömer halife olunca Hayber'i taksim etti. Rasûlullah'ın hanımlarına da araziden kendilerine iktâen arazi vermek veya her sene 100 vesk vermek arasında tercih hakkı verdi. Bazıları arazi hakkını tercih ederken, bazıları da 100 vesk buğday almayı tercih etti.[341]

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Hz.Peygamber'in hayatı tamamıyla fakirlikle geçmemiştir.Hiç kuşkusuz varlıklı olduğu ve bolluk gördüğü zamanlar da olmuştur. Örneğin kaynaklarda onun yediği yiyecek ve içecekleri incelediğimizde tükettiği çok çeşitli yiyecek ve içeceklerle karşılaşıyoruz. Hz.Peygamber'in tükettikleri arasında deve, koyun ve tavuk eti, toykuşu, zebra ve tavşan eti, kebap, helva, bal, kuru ve yaş hurma, süt, un çorbası, hurma şerbeti, acur, keş yemişi, kabak, tereyağ, peynir, zeytin yağı, karpuz vb. yiyecek ve içecekleri sayabiliz.[342] Damak tadına sahip olan Hz.Peygamber, et konusunda hayvanın kol ve sırt kısmını sevmektedir.[343] Bütün bunlar Hz.Peygamber'in maddi refah seviyesini göstermektedir. Ancak O, varlıklı olduğu zamanlar elindekilerini etrafındaki ihtiyaç sahiplerine vermiştir. Çünkü etrafında yoksul ve ihtiyaç sahibi insanların sayısı oldukça çok idi. O, böyle bir ortamda mal, mülk, servet, altın ve gümüş biriktiremezdi. Bu, O'nun vicdanına ve fedakârlık duygusuna sığmazdı. Ashâbını kendine tercih etmiş ve onları hiç unutmamış, ihmal de etmemiştir. Hayatı boyunca mal varlığını fiili olarak ashâbıyla paylaşmaktan geri durmamış, onların sıkıntılarına ortak olmuştur. Çok güzel cömertlik ve fedakârlık örneklerini insanlığa sunmuştur. Aşağıda görüleceği üzere O'nun dağıttığı şeylerden mal varlığı ve bazı serveti hakkında bilgi edinmiş oluruz. O isteseydi maddi açıdan çok rahat ve sıkıntısız bir hayat yaşayabilirdi.

Bilindiği gibi bütün peygamberler zühd ölçüsü dahilinde dünya ile olan ilişkilerini sürdürmüşler, zâhidane hayatın en önde gelen ideal temsilcileri olmuşlardır. Peygamberler zincirinin son halkası, yüce insan, Allah'ın sevgili kulu Hz. Muhammed (sav) ise: her hususta olduğu gibi zühd konusunda da bize en son ve en güzel örnekleri sunmuş, aynı zamanda Mescid-i Nebevî'nin kutlu çatısı altında verdiği zühd eğitimiyle de maddeye kul olmayan örnek bir nesil yetiştirmiştir. Onun hayatı zühdle içiçe bir

---

[340] 1 vesk= 122,161 kg.dır. Buna göre 100 vesk=12216,1 kg. dır. Tüfekçi, *Şer'î Ölçü Birimleri ve Fıkhî Hükümleri*, s. 210.
[341] Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Harâç*, s. 151–152.
[342] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 391–394; Hz. Peygamber'in yiyecek ve içecekleri hakkında geniş bilgi için *Kütüb-i Sitte*'nin Et'ime ve Eşribe kitaplarına bakılabilir. Ayrıca Bkz. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, I, 204-205.
[343] İbn Mâce, *Et'ime*, 28.

hayattır. Çünkü O, hayatının hiçbir safhasında maddeperest olmamış, parayı, altını, gümüşü amaç ve hedef olarak görmemiştir. Dolayısıyla Hz.Peygamber'in hayatından anlıyoruz ki, zühd, mal-mülk edinmemek değil, harama karışmamak ve servetin kulu kölesi olmamak demektir. "Zenginlik zühde aykırı değildir."[344] sözünün tersine hareket etmemektir. Gerçek zâhit, tembel, miskin, asalak değildir. Çoluk çocuğunu başkalarına muhtaç eden de değildir. Hz.Peygamber sâde ve mütevâzi bir hayat yaşamayı bizzat kendisi tercih etmiş, kral ve melik bir peygamber olmak istememiştir. O bu konuda şöyle buyurmuştur: "Rabbim bana, Mekke vâdisini benim için altın yapabileceğini teklif etti. Dedim ki; hayır Yarabbi. Ben, gün olur doyar; gün olur acıkırım. Acıktığım zaman, Sana niyazda bulunur ve Seni hatırlarım. Doyunca da, Sana şükreder ve Sana hamd ederim."[345] Dünya malının esiri olmadan olabildiğince sâde bir hayat tarzını tercih eden Peygamber'in (sav), hayattan koptuğunu söylemek de mümkün değildir. O'na göre İnsan, hayatın içinde olmak, çalışmak, helâlinden kazanmak, başkalarına yük olmamak zorundadır. Hatta dini amaçla bile olsa hayatla irtibatı kesmek, dünyadan el-etek çekmek doğru değildir. Çünkü O'nun ifadesiyle belirtecek olursak "İslâmda ruhbanlık yoktur."[346] Keza "iki günü birbirine müsavi olan ziyandadır."[347] uyarısını yapan Yüce Peygamberimiz manevî gelişme yanında maddî gelişmenin de ihmal edilmemesi gereğine işaretle müslümanların hem manen, hem de maddeten güçlü olmalarını ve sürekli bir biçimde ilerleme kaydetmelerini istemiştir. Onun nazarında tembel, miskin, uyuşuk ve pısırık bir kişi yaşayan ölüdür. Tasavvufî ifadesiyle O, her an en ideal olan ameli yakalayan ve yapandır. İslâm meskenet ve mezelletdini değildir. Hatta Peygamber(sav), "Helâli talep etmek her müslümanın üzerine farzdır." şeklinde buyurarak hayatın mücadele olduğunu vurgulamıştır.[348]

Hz. Peygamber (sav)'in zühd ve takva anlayışı; dünyayı, maddeyi aşmayı, cömertliği, her türlü lüks ve israftan uzak bir yaşayışı, çalışmayı, hâlisane bir şekilde ilâhî hudûda riâyet etmek suretiyle güç ve yetenekleri yaratılış gayesine uygun olarak kullanmayı ve neticede imanda yakîne ulaşmayı, ibâdet ve taatlarda ihlâsı gözetmeyi, bütünüyle davranışlarda istikametten ayrılmamayı gerekli ve zorunlu görür. O, yemede, içmede, giyinmede kısaca hayatın her safhasında sadeliği tercih ederdi.

---

[344] İbn Esîr, *Câmiu'l-Usûl min Ehâdîsi'r-Rasûl*, IV, 670.
[345] Tirmizî, *Zühd*, 35. (Hadis hasendir.)
[346] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 226.
[347] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 233.
[348] Yetik, *Hz. Muhammed'in Zühd ve Takvâsı* (Tebliğ), s. 56.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZÜHDLE İLGİLİ DİĞER RİVÂYETLER

5.1. Namaz ile İlgili Rivâyetler

Namaz farsça bir kelime olup, Arapça'daki salât kelimesinin karşılığıdır. Sözlükte dua, istiğfar, övgü anlamlarına gelir. " Onlar için dua et, çünkü senin duan onlar için huzur ve saadet vesilesidir."[349] ayetinde bu anlam vardır. Dini bir kavram olarak, islamın beş temel esaslarından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan özel bir ibadettir. Namaz içerisinde zikir, tesbih, dua, kıyam, rüku, secde gibi alt ibadetleri toplayan önemli bir ibadettir. Namaz amellerin en önemlisidir. Hz. Peygamber bu konuda " İşin başı İslam(teslimiyet), direği namaz, doruğu cihaddır" [350] ve " İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allah'tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed'in Allah'ın Resulü olduğuna şahitlik etmek. Namazı dostdoğru kılmak, zekatı hakkıyla vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmak" buyurmuştur."[351] Namaz islamdan önceki ilahi dinlerde de emredilmiştir. Kuran-ı Kerîm de;

Lokman (as) oğluna yaptığı öğütler arasında öncelikle namaz vardır. "Yavrucuğum namaz kıl, iyliği emret kötülükten vazgeçirmeye çalış başına gelenlere sabret. Doğrusu bunlar azmedilmeye değer işlerdir."[352]

Hz. İbrahim (as) ise "Rabbim beni ve soyumdan gelecekleri namazını kılanlardan eyle, Rabbimiz duamı kabul buyur."[353] şeklinde Allah'a niyazda bulunmuştur.

Hz. İsa (as) ise henüz beşikte bir çocuk iken mucizevî olarak Allah tarafından konuşturulduğunda şöyle söylemişti: " nerede olursam olayım O (Rabbim) beni mübarek kıldı. Yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı emretti."[354]

İslamda namaz ibadetine, daha dinin tebliğine başlandığı sıralardan itibaren rastlanır. Nitekim vahyin açıktan geldiği günde Cebrail (as) Hz. Peygambere abdest almayı ve namaz kılmayı bizzat öğretmiştir.[355] Yine Hz. Peygamber o günlerde hanımı

---

[349] Tevbe, 9/103.
[350] Tirmizî, *Îman*, 8.
[351] Buhârî, *Îman*, 2; Tirmizî, *Îman*, 21.
[352] Lokman, 31/17.
[353] İbrahîm, 14/40.
[354] Meryem, 19/31.
[355] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 161.

Hz. Hatice ve çocuk olan Hz. Ali ile beraber Mescid-i Haram da namaz kıldığına şahit olmaktayız.[356] Mekke döneminde nazil olan bir ayet-i kerimede de namazın önemi vurgulanmakta ve namaz kılanları engellemeye çalışanlar sert bir dille kınanmaktadır.[357] Hz. Peygamber'in Rabbinin yüce huzuruna çıkarılması yoluyla namazın tebliğ edilmesi, beş vakit namazın yeri ve mertebesini göstermesi bakımından oldukça manidardır. Bu sebeble "namaz mü'minin miracıdır" denilmiştir. Allahu Teâlâ'ya saygının ve kulluğun şâhikası olan namaz en kâmil mânâsıyla O'nu Habîb-i Ekrem eda etmiştir. Ashâbına ve ümmetine de "Namazınızı benim kıldığım gibi kılınız!"[358] buyurarak kendisine ittibâ etmelerini emretmiştir. Ayrıca namazın ilk vaktinde Allah'ın rızâsı son vaktinde de affı olduğunu,[359] cemaatle kılınan namazın tek başına kılınan namazdan yirmiyedi derece daha faziletli olduğunu[360] ve sabah akşam camiye gidip gelenin her gidiş ve gelişine Yüce Allah'ın cennette ikramını hazırlayacağını[361] belirterek namazın önemini vurgulamıştır.

Ahmed b. Hanbel konuyla ilgili şu rivayetlere yer vermiştir:

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yezîd b. Harundan, Muhammed b. Muttarif', Zeyd b. Elsem, Ata b. Yesar'dan Ebû Hûreyre tarikiyle rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Her kim, sabah ya da akşam mescide giderse Allah her bir gidişi için ona cennette bir yer hazırlar."*[362]

Osman b. Ebî Şeybe, Cerîr, Mansur, Ebû Vail, Abdullah İbnu Mes'ud Resûlullah'ın (sav) huzurunda, uykuda kalıp sabah namazına (kalkamayan) birisinden söz edildiğini, bunun üzerine Hz. Peygamberin (sav) de: "*işte bu kimse, şeytanın bir veya iki kulağına bevlettiği kimsedir."* dediğini rivâyet eder.[363]

Cerîr'in, Mansur'dan, İbrahim, Alkâme, Hz. Âişe tarikiyle gelen rivayete göre; Alkame: Hz. Aişe'ye Resûlullah'ın (sav) nasıl namaz kıldığını sorduğunda, kendisine:

---

[356] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, VIII, 18.
[357] Müddessir, 73/43; Şura, 42/38; Kıyame, 75/39.
[358] Buhârî, *Ezân*, 18.
[359] Tirmizi, *Salât*, 13.
[360] Buhari, *Ezan*, 30; Müslim, *Mesâcîd*, 249.
[361] Buhari, *Ezan*, 37; Müslim, *Mesâcîd*, 285.
[362] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 13. Ayrıca Bkz. Buhârî, *İmamet ve Cemaat*, 9, 631; Müslim, *Mesacid*, 5.
[363] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 14. Ayrıca Bkz. Buhari, *Teheccüt*, 13; Müslim, *Müsâfirîn*, 205, (774); Nesâî, *Kıyâmu'l-Leyl*, 5,

"Resûlullah'ın (sav) gücünün yettiğine hanginizin gücü yeter, onun ameli düzenli ve sürekli idi," diye karşılık verdiğini nakleder.[364]

Cerîr, Mansûr, Ebû Dahî, Mesruk, Hz. Âişe tarikiyle rivayet edildiğine göre "Hz. Peygamber secde ve rükûlarında sık sık, *Allahım! Rabbimiz! Ne kadar da yücesin Allahım! Hoşnudluğunla beni bağışla!* derdi. Bunu yaparken de Kur'ân'ın*: Rabbini hamd ile tesbih et, Onun bağışlamasını iste, şüphesiz ki, tevbeleri çok kabul edendir.* (en-Nasr, 110/3) âyetini te'vîl ederek yapardı."[365]

Abdullah b. Ahmed, Şeybân b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Râşid, İmran Kusayr, Muhammed b. Seyrân, Ebû Hureyre (ra) Resûlullah'ın (sav): *"Melekler, bir kul namaz kıldığı yerde abdestini bozmadan oturduğu müddetçe, ona dua ederler ve: 'Allah'ım onu bağışla, ona rahmet et!' diye yakarışta bulunurlarlar"* dediğini haber vermiştir[366]

Abdullah b. Ahmed, İbrâhîm b. Hasab Bâhilî, Ebû Avâne, Ebû Beşir, Hamîd b. Abdurrahman, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav): *"Ramazan ayından sonra en faziletli oruç, Muharrem ayında tutulan oruçtur. Farz namazlardan sonra kılınan en faziletli namaz ise gece kılınan namazdır."* buyurmuştur.[367]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman, Şuabe, E'meş, Ebi Salih, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav), *'Hiçbir topluluk yoktur ki, bir araya gelip Allah'ı anmaz, Resûlüne salât ve selâmda bulunmazlarsa, her ne kadar sevaplarının gereği cennete girseler bile, kıyamet gününde bir pişmanlık duyarlar'* buyurmuştur."[368]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Saîd, Şu'be, Ömer b. Süleymân, Ömer b. Hattâb, Abdurrahman b. Ebân b. Ammâr'ın, babasından naklen şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "(Birgün) öğlene doğru Zeyd b. Sâbit, Mervan'ın yanından çıkmıştı. Bizler, 'Mutlaka (Mervan) onu birşeyler sormak için çağırmıştır' dedik. Doğru yanına gittim ve sordum. Bana, 'Evet Resûlullah'tan duyduğum bazı konularda sorular sordu' dedi ve Resûlullah'ın *'Bizim bir hadisimizi işitip de, onu başkasına iletinceye kadar muhafaza edenin Allah yüzünü ak etsin; zira nice fıkıh taşıyıcıları vardır, fakih de-*

---

[364] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 14. Ayrıca Bkz. Buhari, *Savm*, 64; *Rikâk*, 18; Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirin,* 217, (783); Ebu Dâvud, *Salât*, 317.

[365] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 14. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Sıfatü's-Salât*, 40, 55, *Tefsîr*, Nasr, 463; Müslim, *Salât*, 217; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 728.

[366] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 41. Ayrıca Bkz. Müslim*, Mescid*, 273; Nesâî, *Mesâcid*, 43.

[367] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 44. Ayrıca Bkz. Müslim, *Sıyâm*, 202, 203; Ebû Davud, *Sıyâm*, 55; Tirmizî, *Sıyâm*, 38.

[368] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 49; *el-Müsned*, II, 463. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 79.

ğillerdir. Yine nice kimseler vardır ki, kendilerinden daha fakih olan kimselere fıkıh iletirler. Üç haslette asla mü'min insanın kalbi kararmaz; bunlar Allah için halis olarak amel etmek, emir sahiplerine nasihat etmek ve cemaata devam etmektir. Zira, onların duası geriden gelenleri de içine alır' deyip, devamla *'Kimin gamı âhiret olursa Allah onun iki yakasını bir araya getirir (işini yoluna koyar). Zenginliğini kalbine koyar ve zelil bir vaziyette dünya onun ayağına gelir. Ama kimin de gamı, kederi dünya için olursa, Allah, dünyasını darmadağın eder. Fakirliğini gözünün önüne diker, dünyadan da nasip olarak yalnızca kendisine ne takdir edilmişse o kadarını verir'* dediğini duyduğumu söyledim.(Mervan) Salâtü'l-vustâ'nın [orta namazı] ne olduğunu bize sordu, ki o *öğle namazıdır,* demiştir."[369]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Zeyd b. Habbâb, Hammâd b. Seleme, Şehr, Muâz b. Cebel (ra), Resûlullah'tan (sav) naklen, *"Böğürleri yataklarından uzaklaşır"*[370] âyeti hakkında: *Kulun, geceleyin (namaz) için (yatağından) kalkmasıdır"*[371] demiştir.[372]

Abdullah b. Ahmed, Şeybân b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Râşid, Mekhûl, Kesîr b. Merre el-Hadramî, Nuaym b. Hammâd, "Resûlullah'ın (sav) Allah Teâlânın: *'Ey Âdemoğlu! Günün evvelinde benim için dört rekat namaz kıl, günün sonu için sana garanti vereyim'* dediğini haber vermiştir."[373]

Abdullah b. Ahmed, Abbâd, Muhammed b. Fudayl, Abdurrahman b. İshak, Nu'man b. Said, Hz. Ali (ra) Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğini naklediyor: *'Cennette öyle köşkler vardır ki, içerden dışı, dışardan da içi görülür.'* Bir A'râbî, 'Bunlar kimin içindir ey Allah'ın Resûlü?' diye sormuş. Allahın Resûlü de: *'Güzel konuşan, başkalarına ikramda bulunan, oruca devam eden, Allah için herkes uykuda iken, kalkıp namaz kılanlar içindir'* cevabını vermiştir.[374]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Saîd, Hişâm b. Hasân, Hz. Âişe (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) yanıma geldi, beraberimde de bir kadın vardı. Kendisine kadının nasıl namaz kıldığından bahsedince Allah Resûlü: *'Sus! Yapabildiğiniz ka-*

---

[369] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 58; *el-Müsned*, V, 183.
[370] Secde, 32/16.
[371] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 242. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, VII, 190.
[372] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 54.
[373] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 40. Ayrıca Bkz. Beyhâkî, *Şuâbu'l-İmân*, III, 38; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, VI, 451.
[374] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 37; *el-Müsned*, II, 173. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 420.

darıyla meşgul olun. Vallahi siz bitap düşersiniz de, Allah usanmaz. Dinin (amellerin) Allah'a en fazla sevimli olanı kişinin devamlı olarak yaptığıdır' dedi."[375]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', E'meş, Ebû Sâlih, "Allah Resûlü'nün (sav) ayakları şişinceye kadar namaz kıldığını, kendisine 'Ey Allah'ın Resûlü! Azîz ve Celîl olan Allah, senin gelmiş geçmiş bütün kusurlarını bağışladığı halde (niye kendini bu kadar yoruyorsun?)' denildiğinde, onun *'(Rabbine) şükreden bir kul olmayayım mı?'* karşılığını verdiğini haber veriyor."[376]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, İbn Fudayl, E'meş, Ebû Sâlih diyor ki: "Hz. Âişe ve Ümmü Seleme'ye (ra) hangi amelin Resûlullah (sav)'a daha sevimli olduğunu sordum: *'Az da olsa, devamlı olanı,* cevabını verdiler.'"[377]

Abdullah b. Ahmed, Ebû Muammer, Ebu Ahvas, Simâk, Câbir b. Semure (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) sabah namazını kıldıktan sonra, güneş doğuncaya kadar namazgâhında otururdu."[378]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Veki', Rebî', Abdurrahman b. Bâsıt, Câbir b. Abdullah (ra) Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğini haber vermiştir: *"İsrâîloğullarından rivayette bulunabilirsiniz. Bunda bir mahzur yoktur. Zira, onlarda enteresan hadiseler cereyan etmiştir.* Daha sonra kendisi bir rivayette bulunmuş ve: *'isrâîloğullarından bir grup yola çıktılar ve bir mezarlığa geldiler. (kendi aralarında) 'Önce iki rekat namaz kılsak da sonra, ölümden sormak için Allah'a yalvarıp ölmüş birisini bize diriltivermesini istesek, dediler ve öyle yaptılar. Onlar bu vaziyette iken, mezarların birisinden alnı secde izi ile lekelenmiş bir adam başını çıkarıverdi. Onlara yönelip: 'Bre adamlar! Ne istiyorsunuz benden? Ben yüz sene evvel öldüm ve şu ana kadar da hâlâ ölümün harareti üzerimden gitmiş değildir. Allah'a dua edin de, beni eski halime döndürsün, dedi'* demiştir."[379]

---

[375] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 35; *el-Müsned*, VI, 51. Ayrıca Bkz. Nesâî, *İmân*, 29.
[376] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 35; *el-Müsned*, IV, 252, 255. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Tefsîr*, 322, *Fadâilu'l-Kurân*, 37.
[377] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 35; *el-Müsned*, VI, 13,176, 241. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Edeb*, 37; Nesâî, *Kıyâmü'-Leyl*, 9.
[378] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 32; *el-Müsned*, V, 97,100, 105. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Sefer*, 412; Nesâî, *Sehv*, 98.
[379] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 34.

Abdullah b. Ahmed, Muhammed b. Abbâd, Hâtim, İbn Aclân, Hüseyin b. Abdullah, İkrime, İbn Abbas (ra) Resûlullah'ın (sav): *'Bir rekat dahi olsa gece namazı kılın...'* dediğini haber vermiştir.[380]

Abdullah, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Ali b. Ebû Sâlih, Ebû Mülehheb, Abdullah b. Zahr, Ali b. Yezid, Kasım, Ebû Ümâme (ra) diyor ki: Resûlullah (sav), Allah Teâlâ'nın şöyle dediğini haber vermiştir: *"Katımda dostlarımın kendisine en fazla gıpta edileni, Rabbine ibadetini en güzel bir şekilde yerine getiren, namaza düşkün, mal ve çocuktan nasibini fazla alamamış olan mü'min kulumdur. O, aynı zamanda halk içerisinde parmakla gösterilecek kadar sivrilmemiştir de, ölümü kendisine yakınlaştırılmıştır. Geriye bıraktığı malı ve öldükten sonra arkasından ağlayanları da oldukça azdır."*[381]

Abdullah b. Ahmed, Beyân b. Hakem, Muhammed b. Hâtim, Ebû Ca'fer, Beşir b. Hâris, Ebû Bekir b. İyaş, Leys, el-Hakem'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav): *Kişi, ibadetlerinden taviz verdikçe, Allah da onu kuruntu hastalığına mübtelâ kılar"* buyurmuştur.[382]

Abdullah b. Ahmed, İbrahim b. Hasân, Ebu Avane, E'meş, Ebu Salih, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav)'tan şöyle rivâyette bulunmuştur: *"Allah'ın evlerinden birinde O'nun kitabını öğrenmek ve tedris etmek için bir araya gelen her topluluğu Allah'ın melekleri kuşatır ve Allah'ın rahmeti onları sarar. Allah da katındakilere onlardan söz eder. ilim talebi için yola koyulan herkese, Allah cennetin yolunu kolaylaştırır."*[383]Abdullah b. Ahmed dedi ki: Babam (yani Ahmed b. Hanbel) şöyle dedi: "Bir ihtiyacı için yola çıkacak olan annemi uğurlayacaktım. Kâdisiye'de (boş) bir hevdeç göremedim; insanların hepsi binekler üzerinde idi."

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Seyyâr, Ca'fer b. Süleymân, Sâbit'in (ra) şöyle dediğine şahit olduğunu haber veriyor: "Resûlullah (sav) yakınlarının başına bir sıkıntı geldiği zaman, onlara: *Namaz kılın! namaz kılın!* (veya) *dua edin'* diye seslenirdi."[384]

---

[380] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 33. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, II, 252.
[381] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 25; *el-Müsned*, V, 252–255.
[382] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 25. Ayrıca Bkz. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VII, 111.
[383] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 44; *el-Müsned*, II, 407.
[384] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 24. Ayrıca Bkz. Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, IV, 239; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 321.

5.2. Sabır, Hoşgörü ve Tevekkül ile İlgili Rivâyetler

Sabır, hoşörü ve tevekkül insanoğlunun sahip olması gereken en büyük erdemlerden birisidr. Nitekim Kuran'da sabretmenin, insanları karanlıklardan nura çıkaracak yollardan olduğu bildirilir. Ancak Kuran'da bildirilen sabır, günlük hayatta pek çok insanın şahit olduğu tavırlardan çok farklı, çok üstün ve kapsamlı bir ahlak özelliğidir. Kuran'da öğretilen gerçek sabır, sadece zorluklar karşısında değil, aksine hayatın her anında yaşanan bir ahlak özelliğidir. Gerçek sabır, zorluklarda olduğu kadar güzel olan herşeyde kararlılık ve istikrar göstermeyi, bir an olsun bunlardan taviz vermeyerek bir ömür süresince devam etmeyi gerektirir.

Allah'ın Kuran'da bildirdiği sabrın en çarpıcı örneklerini ise peygamberlerin yaşamlarında görmek mümkündür. Çünkü peygamberler Allah'ın dinini anlatmakta, güzel ahlakı yaşamakta sabır göstermiş ve Allah'a sadakatlerinden asla ayrılmamış, sadece Allah'ın rızasını kazanabilmek amacıyla sabretmiş insanlardır.

Bizde burada Ahmed b. Hanbel'in eserinde yer verdiği Hz. Peygamberin sabır,hoşgörü ve tevekkül ilie ilgili rivayetlerini nakledeceğiz.

Abdullah b. Ahmed, Beyân İbn Hakem, Muhammed b. Hatim, Beşir b. Haris, Ubâde'ın haber verdiğine göre, Haşim, Hasen (ra) diyor ki: "Bir zat, Resûlullah (sav)'a gelmiş ve 'imanın gereği olan işlerden hangisi daha faziletlidir,' diye sormuş. O da: *Sabretmek ve hoşgörülü olmak* cevabını vermiştir."[385]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Fudayl'ın haber verdiğine göre, Ebû Süfyân, Saîd b. Cübeyr (ra): "Allah'a tevekkül etmek imanın özü ve menbaıdır" demiştir.[386]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Mervan b. Muaviye, Hilâl b. Süveyd Ebû'l-Muallâ, Enes b. Mâlik (ra)'in şöyle dediğine şahit olduğunu söylüyor: "Resûlullah (sav)'a üç tane kuş hediye edilmişti. O da, onlardan birisini, yemesi için hizmetçisine vermişti. Ertesi gün hizmetçi (kendisine verilen kuşu) Resûlullah (sav)'ın önüne getirince, Resûlullah ona: *Sana hiçbir şeyi, ertesi gün için geri bırakmamanı söylemedim mi? Allah hergünün rızkını vermeye kefildir,* demiştir."[387]

---

[385] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 25; *el-Müsned*, IV, 385.
[386] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 38.
[387] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 21 (kitabın orjinalinde 35. rivayetten sonra 37. rivayet gelmektedir.); *el-Müsned*, III, 198.

5.3. Merhamet ile İlgili Rivâyetler

Hz. Peygamber hayatın her alanında mükemmel bir insandı. O müstesna bir aile reisi, mükemmel bir baba, eşi benzeri olmayan bir dedeydi. O her yönüyle müstesna birisydi. O çocuklarına fevkalade şefkatle muamele eder ve onların nazarlarını maneviyata çevirmeyi de ihmal etmezdi. Onlara tebessüm eder, onları okşar ve severdi.

Müslim tarafından rivayet edilen bir hadiste Allah rasulünün hizmetçisi payesine ulaşmış ve bunu fasılasız kemal-i sadakatla devam ettiren Enes bin Malik diyorki: "Aile fertlerine karşı, Hz. Muhammed (SAV)dan daha şefkatlisini görmedim"[388]

Ahmed b. Hanbel eserinde şu rivayetlere yer vermektedir.

Vekî', Süfyân, Muhammed, den Câbir b. Abdullah tarikiyle gelen rivayete göre: "Hz. Peygamber kendisinden istenilen hiçbir şeye karşılık, aslâ 'Hayır, olmaz' cevabını vermemiştir."[389]

Abdullah b. Ahmed, Ebû Kerîb, Yahya b. Adem, Ebû Bekir, Nasr b. Ebû Eşhas, Şu'be, Ali b. Zeyd, Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: : "Bir hizmetçi, Resûlullah (sav)'ın elini tutsa, Resûlullah (sav) da onunla beraber, ihtiyacını giderivermek için gelse, onun ihtiyacını yerine getirmeden geri dönmezdi."[390]

Abdullah b. Ahmed, Abbas b. Velid, Vehb b. Halid, Eyyub, Ömer b. Said, Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav) insanlar içinde çocuklara karşı en merhametli olanıydı. Medine'nin kenar mahallesinde, sütanneye verilmiş bir oğlu vardı. Çocuğu emziren kadın (veya kocası) demirci (ya da umumî mânâda) sanatkârdı. Resûlullah ile beraber onu görmeye giderdik. O vakit ev güzel kokularla tütsülenmiş olurdu. Resûlullah (sav) yavruyu koklar, öper ve sonra geri dönerdi."[391]

5.4. Hasta ziyareti ve Yardımlaşma ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Ebû Kâmil, Ebû Avane, Eş'as b. Selîm, Muaviye b. Sevid b. Mikran, Berâ b. Âzib (ra) "Resûlullah (sav) bize, hastayı ziyaret etmemizi ve cenazenin peşinden gitmemizi emretti" diyor.[392]

---

[388] Müslim, *Fadail*, 63.
[389] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 16. Ayrıca Bkz. Buharî, *Edeb*, 39.
[390] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 35. Ayrıca Bkz. Buharî, *Cenâiz*, 80.
[391] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 44. Ayrıca Bkz. Buharî, *Cenâiz*, 43, Müslim, *Fadail,* 63.
[392] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 40; *el-Müsned*, IV, 299.

Abdullah b. Ahmed, Abdullah b. Ömer b. Eban, Ibn Mübarek, Yahya b. Eyyub, Abdullah b. Zehr, Ali b.Yezîd, Kasım, Ebû Ümâme tarikiyle gelen rivayete göre, Resûlullah (sav): *"Kim, sırf Allah rızası için bir yetimin başını okşarsa, ona elinin değdiği her kıl adedince sevap verilir. Kim de, yetim bir oğlan veya kıza güzel davranışta bulunursa (Resûlullah işaret parmağı ile orta parmağını göstererek) işte şu ikisi gibi birbirimize yakın oluruz"* buyurduğunu haber vermiştir.[393]

5.5. Sağlık ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Said, Süleymân(İbn Bilâl), Amr b. Ebû Amr, Asım b. Ömer b. Katade, Mahmud b. Lebîd, Resûlullah (sav)'ın: *"Azîz ve Celîl olan Allah Teâlâ, sevdiği kulunu dünyadan, sizin kendisinden endişe ettiğiniz hastalarınızı (onlara dokunacak) yiyecek ve içeceklerden koruduğunuz gibi korur"* dediğini haber vermiştir.[394]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebu Muaviye, Asım, Acelî, Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav) ile bir yolculuğa çıkmıştık. Kimimiz oruçlu, kimimiz ise oruçsuzdu. Sıcak bir günde bir yerde mola verdik. En fazla gölgelenme imkanına sahip olanlarımız elbisesi olanlardı. Bir kısmımız da eliyle gölge yaparak güneşin sıcağından korunmaya çalışıyordu. Oruç tutanlar takatsiz düştüler. Tutmayanlar kalkıp çadırları kurdu ve develeri suladılar. Bunun üzerine Resûlullah (sav): *'Bugün oruç tutmayanlar ecri alıp, götürdüler*, buyurdu."[395]

5.6. Günahları Küçümsememek ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebu Dâvûd, İmran, Katade, Ebû İyaz, Abdullah b. Mes'ûd tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav): *"Aman ha! Günahları küçük gösteren şeylerden sakının. Çünkü onlar bir kişide birikir birikir ve nihayet onu helak eder"* dedi. Ve bunu bir misalle açıkladı: *'Bu, çölde konaklamış bir grup kimsenin hazırladıklarını ortaya koyduktan sonra, her bir adamın gidip, birer odun par-*

---

[393] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 40; *el-Müsned*, V, 250, 265. Ayrıca Bkz. İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 230; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, VIII, 284.
[394] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 26; *el-Müsned*, V, 428.
[395] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 20. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Cihâd ve Siyer*, 70; Müslim, *Sıyâm*, 100, 101; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 184.

çası getirmelerinden ve hepsini bir küme halinde yığmalarından sonra, ateşi tutuşturup içine attıklarını yakmalarına benzer' dedi."[396]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Amir, Abdulmelik b. Amr, Said b. Müslim, Abdullah b. Zübeyr, Avf b. Hâris b. Tufeyl, Hz. Âişe'nin kendisine Resûlullah (sav)'ın şu sözünü haber verdiğini söylüyor: *"Ey Âişe! (aman ha!) Günahları küçük gösteren şeylerden sakın, çünkü onlar için Allah tarafından bir talip vardır."*[397]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Amrî, Abdulvehhâb b. Buht, Süleymân b. Habîb tarikiyle gelen rivayete göre "Resûlullah (sav): 'Kimin kederi bir tâne olursa Allah ona yeter; kim de herşeyi kendine kuruntu ederse, Allah onun hangi kuruntu vadisinde kahrolacağına aldırmaz' demiştir."[398]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebu Muaviye, E'meş, Şemîr b. Atiyye, Eşyâha, Ebû Zer (ra) diyor ki: "'Ey Allah'ın Resûlü! Bana birşeyler öğütle' dedim. O da, *'Bir fenalık işlediğin zaman hemen ardından, onu giderecek bir iyilik yap'* buyurdu. 'Ey Allah'ın Resûlü! Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur' demek de iyilikler cümlesinden midir?' dedim. Bana, *'Evet, hem de iyiliklerin en üstünüdür'* karşılığını verdi."[399]

Abdullah b. Ahmed, İbn Ebû Ziyad, Ebu Abdurrahman, İbn Hatim, Cafer, Sabit, Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav) ölmek üzere olan bir gencin yanına girdi ve ona: *'Kendini nasıl buluyorsun?'* diye sordu. Genç de 'Bir yandan günahlarımdan korkuyorum, diğer yandan da Allah'ın affedeceğini umuyorum' cevabını verdi. Bunun üzerine Resûlullah (sav): *'Ümid ve korkunun kalbinde birleştiği bu gibi anlarda Allah Teâlâ, o kulunu umduğuna nail, korktuğundan emin kılar'* buyurdu."[400]

---

[396] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 31; *el-Müsned*, I, 402. Ayrıca Bkz. Begavî, *Şerhü's-Sünne*, XIV, 399; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 189.

[397] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 31; *el-Müsned*, VI, 70, 151. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 29; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l- Evliya*, III, 168; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, III, 312; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 329,

[398] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 58; *el-Müsned*, V, 183.

[399] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 49; *el-Müsned*, V, 169. Ayrıca Bkz. Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 111; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 81.

[400] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 46. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 31; Tirmizî, *Cenâiz*, 11; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 268; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 301.

5.7. Dile Sahip Olmak ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî, Cerîr b. Hazim, Hasân, Ebû Hüreyre tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav): *'Sizden biriniz nereye varacağını bilmediği bir laf eder ve bu yüzden yetmiş sene ateşe düşer'* dedi."[401]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Muaviye, Muhammed b. Ömer, Alkame, babasından, Bilâl b. Hâris el-Müzenî tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav): *'Bir adam vardır ki, Allah'ın hoşnut olacağı bir laf eder. Fakat lafzın değerini de takdir edip bilemez. Ancak Allah Teâlâ, bu sözü yüzünden kendisine kavuşuncaya kadar o adamdan hoşnud ve razı olduğunu kaydeder. Bir adam da vardır ki, Allah'ın gazabını celbedecek bir laf eder, sözün mahiyetini de idrak edemez. Bu laf yüzünden Allah Teâlâ kıyamete kadar ona buğzeder'* demiştir. Alkame: 'Bilal b. Haris'in bu hadisi, beni nice sözü söylemekten alıkoymuştur' diyor."[402]

Abdullah b. Ahmed, Ebû Kerib, Muhammed b. A'la, İbn Mübarek, Yahya b. Eyyub, Abdullah b. Zahr, Ali b. Yezîd, Kasım, Ebû Ümâme, Ukbe b. Âmir (ra), Resûlullah'a (sav): " 'Ya Rasulullah! Kurtuluş nedir?' diye sormuş. O da: *'Dilini tut, evine kapan ve günahlarını hatırlayıp ağla (işte kurtuluş bunlardadır)'* demiştir.[403]

5.8. Az Gülmek ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Ebû Hemmam, Velîd b. Şeca', Ibn Vehb, Amr b. Haris, Süleymân b. Yesâr, Hz. Âişe tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Aişe : "Resûlullah'ın (sav) küçük dilini görebileceğim kadar, alabildiğine güldüğüne hiç rastlamadım. O, sadece gülümsemekle yetinirdi. Hava kapalı, ya da rüzgârlı olduğu vakit (bu durumdan hoşlanmadığı) yüzünden anlaşılırdı. (Bir gün) ona dedim ki: 'Ey Allah'ın Resûlü! insanlar, gökte bulut gördükleri zaman, yağmur yağacak umudu ile seviniyorlarken, sana bakıyorum, bulut gördüğün vakit bu durumdan hoşlanmadığın hemen yüzünden anlaşılıveriyor, neden?' Resûlullah, *Ey Âişe! O bulutta, bir kavmin azaba dûçar edildiği azab fırtınasının bulunmadığını bana kim garanti edebilir? Unutma, bir kavim de azabı (kara*

---

[401] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 31; *el-Müsned*, II, 533. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Rikak*, 23; Müslim, *Zühd*, 49, 2988; Tirmizi, *Zühd*, 10.
[402] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 32; *el-Müsned*, III, 469. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Rikak*, 23; Müslim, *Zühd*, 49, 2988; Tirmizi, *Zühd*, 10.
[403] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 32; *el-Müsned*, IV, 148, 155.

bulutları) görmüş,'işte geliyor, bize yağmur yağdıracak' demişlerdi,' karşılığını verdi."[404]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Ebû İsa, Ebû Talha Esedî, Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav)'ın *Eğer siz benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, az güler çok ağlardınız* dediğini haber vermiştir.[405]

Abdullah b. Ahmed, İbrahim b. Ziyad, Ubâde, Muhammed b. Amr, Ebû Selîme, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav)'ın *Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, eğer benim bildiklerimi sizler de bilmiş olsaydınız, az güler çok ağlardınız* dediğini rivayet etmiştir.[406]

5.9. Zikir, Tevbe ve İstiğfar ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman, Züheyr, Şerîk b. Abdullah, Atâ b. Yesâr'dan rivâyet edildiğine göre," Resûlullah (sav) Muâz b. Cebel'i (ra) Yemen'e göndermiş. O da 'Ey Allah'ın Resûlü! Bana ne tavsiye edersiniz?' diye sormuştu. Resûlullah da, *'Gücün yettiği kadar Allah'tan kork. Her nerede olursan ol, Allah'ı hatırla. Bir kötülük işlediğin zaman, hemen ardından tevbe et. Gizli günahlarına gizli, âşîkar olanlarına da açıktan tevbe et'* tavsiyesinde bulundu."[407] Heysemî bu rivayetin ricalinin sika olduğunu belirtmiştir.[408]

5.10. Âhiret Hayatına Hazırlık ve Ölüm ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Revaha, Avf, Hasân (ra), Resûlullah (sav)'ın *'Eğer kulun derdi, âhiret olursa, Allah yitiğini ona garanti eder. Zenginliğini de kalbine koyar. Eğer kulun derdi dünyası olursa, Allah Teâlâ dünyalığını ortaya çıkarıp gözünün önüne diker. O da akşama fakir girer. Sabaha fakir çıkar'* dediği bana haber verilmiştir." diyor.[409]

---

[404] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 45; *el-Müsned*, VI, 66. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Tefsir*, 68; Müslim, *Salâtu'l-İstiskâ*, 14; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 495.
[405] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 50; *el-Müsned*, II, 312. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Tefsîr*, 68, *Cenâiz*, 29, Rekâk, 84; Müslim, *Salât*, 112; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 460.
[406] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 21; *el-Müsned*, II, 267, 312, 418, 502. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 19; Tirmizî, *Zühd*, 9
[407] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 49. Ayrıca Bkz. Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 93.
[408] Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 250.
[409] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 58.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî, Abdulaziz b. Müslim, Rebi' b. Enes, Ebû Aliye, Übeyy b. Ka'b'dan rivâyet edildiğine göre, Resûlullah (sav), *"Bu ümmeti, Allah katındaki şeref ve mertebeleriyle, O'nun yardım ve inâyeti ile müjdeleyiniz. Fakat onlardan her kim, âhiret amelini dünyalık kazanmak için yaparsa âhirette hiçbir nasibi olmayacaktır"* buyurmuştur."[410]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman, Züheyr, A'la, babasından, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav)'ın *"Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir"* dediğini haber vermiştir.[411]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, İbrahim b. Hable, Rabâh, Resûlullah (sav)'ın Cebrâîl'e şöyle dediğinin kendisine haber verildiğini söylüyor: "Resûlullah (sav) *'Bana hep suratın asık halde geldin, (neden?)'* demiş. Cebrâîl (as), *'Ateş yaratılalı beri ben hiç gülmedim'* diye cevap vermiş.[412]

Abdullah b. Ahmed, Yezîd b. İbrahim, Yusuf, İbn Sirîn, Ebû Kılâbe, Resûlullah'ın (sav) Allah Teâlâ'nın, *"Sonra o gün, size verilen nimetlerden dolayı sorguya çekileceksiniz"*[413] âyeti hakkında, *"Ümmetimden bazı kimseler, buğday özü ile yağ ve balı karıştırıp öyle yiyorlar"* dediğini nakletmiştir.[414]

Abdullah b. Ahmed, Yahya b. Maîn, Fadl b. Habîb Serrâc, Abdullah b. A'la, Dahhâk b. Abdurrahman, Ebû Hureyre (ra), Resûlullah'ın (sav) *"Kıyâmet gününde kul, (dünyada kendisine) verilen nimetlerden dolayı sorguya çekilirken ona, 'Bedenine sıhhat vermedik mi? Seni buz gibi sularla suya kandırmadık mı?' denilecektir"* dediğini haber vermiştir.[415]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Veki', Zâide, Ebû Zer (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) bana: *'Ey Ebû Zer! Mesciddeki en gösterişli adamı bana göster!'* dedi. Ben de baktım, üzerinde kaftan bulunan bir adamı işaret ederek, 'işte bu ey Allah'ın Resûlü!' dedim. Bu sefer de *'Mescidde bulunan en kalender adamı göster'* dedi. Baktım, üzerinde yırtık pırtık elbise bulunan bir adam gördüm ve Resûlullah'a yönelerek, 'işte

---

[410] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 57; *el-Müsned*, V, 134. Ayrıca Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, 311; Bağavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV, 335.
[411] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 51; *el-Müsned*, II, 197. Ayrıca Bkz. Müslim, *Zühd*, 1; Tirmizi, *Zühd*, 16; İbn Mubârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 212; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 288.
[412] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 50; *el-Müsned*, III, 224. Ayrıca Bkz. Beyhakî, *Şü'abü'l-İmân*, I, 521.
[413] Tekâsür, 102/8.
[414] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 55. Ayrıca Bkz. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, VI, 388.
[415] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 55. Ayrıca Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, VII, 497.

şu ey Allah'ın Resûlü' dedim. Allah Resûlü (ikinci zâtı göstererek) *'işte şu var ya, Allah katında öteki gibi bir dünya dolusu adamdan daha değerlidir'* dedi."[416]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, İbrahim b. Hâlid, Rebâh b. Yezid, Ebû'l-Cerrâh, arkadaşlarından Hâzim isimli bir zâttan şöyle nakletmiştir: "Resûlullah'ın yanında bir kişi ağlarken, Cebrâîl çıkagelmiş ve *'Bu kim?'* diye sormuş. Resûlullah da (sav): *Falanca'dır* demiş. Cebrâîl (as), *'Biz Âdemoğullarının bütün yapıp ettiklerini ölçeriz. Ancak, ağlamak bundan müstesnadır. Zira, Allah Teâlâ, cehennem ateşini gözyaşları ile teskin eder, söndürür'* demiş." [417]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Veki', Süfyân, Ebû Sinan, Abdullah b. el-Haris Resûlullah (sav)'ın çıplak deve ile haccettiğini; devenin onu sarsması üzerine de *"Lebbeyk, gerçek hayat, âhiret hayatıdır"* dediğini haber vermiştir.[418]

Abdullah b. Ahmed, Hudbe b. Halid, Hammâd b. Seleme, Sâbit, Enes b. Mâlik (ra), Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğini haber vermiştir: *Kıyamet gününde, dünyanın en müreffeh insanı getirilir ve Allah Teâlâ; 'Şunu bir kere ateşe daldırın,' der ve tek bir sefer ateşe sokulup çıkartılır. Sonra getirilir ve Allah Teâlâ, 'Ey Âdemoğlu! Hiç nimete erdin mi? Hiç iyi gün gördün mü? Hiç sevindin mi?' diye sorar. O, 'Şanına yemin olsun ki, hayır, görmedim,' der. Sonra Allah Teâlâ; 'Atın bunu cehenneme' buyurur. Arkasından dünya hayatında en fazla sıkıntıya dûçar olan getirilir. Allah Teâlâ onun için de; 'Onu bir sefer cennete sokup çıkartın'der. Ve oraya yalnızca bir tek sefer sokulup çıkartılır ve getirilir. Ona denir ki: 'Ey Âdemoğlu! Hiç hoşlanmadığın birşey görmüş müydün?' O, 'fianına yemin olsun ki hayır, daha önce asla beğenmediğim bir durumla karşılaşmamıştım,'* der.[419]

Abdullah b. Ahmed, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe, Ebu'l Ahvâs, Semmâk, Nu'mân b. Beşîr (ra) şöyle demiştir: "Resûlullah (sav)'ın minberden: *Sizi ateşe karşı uyarıyorum*.[420] diye tekrarladığını işittim. Öyle ki bu esnada sırtındaki elbisenin bir ucu omuzundan aşağı düşmüştü." Nu'man Kûfe minberinde "şâyet Resûlullah (sav)

---

[416] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 50; *el-Müsned*, V, 157. Ayrıca Bkz. Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 49.
[417] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 50.
[418] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 51; *el-Müsned*, III, 216. Ayrıca Bkz. Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, VI, 166.
[419] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 45; *el-Müsned*, III, 203. Ayrıca Bkz. Müslim, *Sıfâtü'l-Münâfikîn*, 55.
[420] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 41; *el-Müsned*, IV, 268 Ayrıca Bkz. Dârimî, *Sünen*, II, 330; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 452; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, II, 187.

benim şu anda bulunduğum yerde olsaydı, bu sözünü bütün çarşı halkına veya Allah'ın dilediği kadar kimselere duyurmaya gayret ederdi" diyor.

Abdullah b. Ahmed, Ebû Ali Kûfî, Hasân b. Hammâd el-Varak, Hemmâm, E'meş, Ebû Hâlid, Câbir b. Semure (ra) diyor ki: "Sanki Resûlullah (sav)'ın iki parmağını görür gibi oluyorum. Resûlullah işaret parmağı ile yanındakini beraber uzatarak, *'Benim gönderilmemle kıyametin arası şu kadardır'* diyordu."[421]

Abdullah b. Ahmed, Hasân b. İsâ, Abdullah b. Mübarek, Said b. Zeyd, Ebû Semih, İsâ b. Helâl, Abdullah b. Amr b. el-Âs (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav), kafatası büyüklüğünde bir şeye işaret ederek, *'Eğer şunun gibi bir kurşun beşyüz senelik mesafede gökten yere gönderilmiş olsa, geceden önce yeryüzüne erişir. Şâyet bir zincirin tepesinden bırakılmış olsa, köküne ulaşmadan gece ve gündüz kırk sene yol gider'* demiştir."[422]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Veki', Kesîr b. Zeyd, Seleme b. Ebû Yezîd, Seleme b. Ebû Yezîd, Câbir (ra)'den Resûlullah (sav)'ın şu sözünü işittiğini söylüyor: *"Ölümü arzulamayın. Zira onun sıkıntısı çok şiddetlidir. Kişinin ömrünün uzun olup Allah'a tevbe ve rücû ile nasiplenmesi saadetindendir."*[423]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b Mehdî, Şu'be, Süleymân (İbn Ebû Abdurrahman en-Nahfî), Abdullah b. Ebû'l-Huzeyl, bana bir arkadaşım, Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğini haber verdi: *'Yuh olsun şu altına ve gümüşe!'* Hz. Ömer (ra): 'Ey Allah'ın Resûlü! Sen, altına ve gümüşe yuh olsun diyorsun, peki biz ne yapalım? Bize ne emredersin?' Allah Resûlü: *Zikreden bir dil, şükreden bir kalb ve ahiretiniz için size yardımcı olan bir eşiniz olsun*' buyurdu."[424]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Süfyân diyor ki: "Resûlullah (sav)'ın yanında bir adamdan söz edildi. Resûlullah: *'Ölümü hatırlama hususunda ne vaziyetteydi?'* diye bir soru yöneltti. Orada bulunanların 'Pek fazla hatırlamazdı' demeleri üzerine, o zaman *'Söylediğiniz gibi birisi değilmiş'* karşılığını verdi."[425]

---

[421] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 47; *el-Müsned*, V, 331. Ayrıca Bkz. Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, II, 227, VI, 216; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 311.

[422] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 38; *el-Müsned*, II, 197. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Sıfatu'l-Cehennem*, 6; İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, II, 84; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 473.

[423] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 41; *el-Müsned*, III, 332. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 203.

[424] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 38; *el-Müsned*, V, 366. Ayrıca Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 181.

[425] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 34. Ayrıca Bkz. İbn Mubârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 90; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VII, 299.

Abdullah b. Ahmed, Ebû Muaviye, E'meş, Süleymân b. Meysere, Târık b. Şihâb, Süleymân'dan (Selmân-ı Fârisî) naklen diyor ki: "Bir sinek yüzünden bir adam cennete, bir başkası da cehenneme girmiştir. Kendisine 'Bu nasıl olur?' dedikleri vakit: İki adam putları olan ve onlara kurban takdim etmek isteyen hiçbir kimseye müsaade vermeyen bir kavimle karşılaşmışlar. Kavim, adamlardan birisine 'Putlarımıza bir kurban takdim et' deyince onun 'Benim verilecek hiçbir şeyim yok ki' demesi üzerine 'Bir sinek bile olsa yeter' demişler. Bunun üzerine o da, putlara bir sinek takdim etmiş. Yolunu serbest bırakmışlar.

Tabiî adam bu yüzden cehennemi boylamış. Diğer adama yönelip, ona da 'Sen de bir sinek dahi takdim etsen yeterlidir' demişler. Fakat o, 'Azîz ve Celîl olan Allah'tan başkasına hiçbir şey kurban edemem, karşılığını verince, boynunu vurmuşlar. Ve tabiî o da bu yüzden cennete kavuşmuştur."[426]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yezîd b. Hârun, Muhammed b. İbrahim, Ebû Bekir b. Ebî Şeybe, Muhammed b. Amr, Ebî Seleme, Ebû Hureyre (ra), Resûlullah'ın (sav): *'Ağız tadını bozan ölümü, çok sık anın'*dediğini haber vermiştir.[427]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Gaylân, Rşideyn b. Saîd, Zübeyr, Hermele b. İmrân, Ukbe b. Müslim, Ukbe b. Âmir diyor ki: Resûlullah (sav) *Bütün isyanlarına rağmen, Allah Teâlâ'nın bir kula istediklerini verdiğini görürsen bil ki bu, bir istidraçtır (yani Allah'ın onu yavaş yavaş azaba sevketmesidir)"* buyurmuştur.[428] Resûlullah (sav) daha sonra Allah Teâlâ'nın şu âyetini okumuştur: *"Kendilerine hatırlatılanı unuttuklarında, onlara herşeyin kapısını açtık. Kendilerine verilene sevinince, ansızın onları yakaladık ve umutsuz kalıverdiler."*[429]

Abdullah b. Ahmed, Beyan b. Hakem, Muhammed b. Hatim, Beşir b. Haris, İsa b. Yunus, Hâşim, Hasân (ra) tarikiyle gelen rivayete göre: : "Resûlullah (sav): *'Kul üç şeyden dolayı sorguya çekilmez. Bunlar, içerisinde (başını sokacak kadar barındığı) evi, belini doğrultacak kadar yiyeceği ve üzerine giydiği elbisesidir'* buyurmuştur."[430]

Abdullah b. Ahmed, Beyan b. Hakem, Muhammed b. Hatim, Beşir b. Haris, Hâlid el-Vâsıtî, Beyân'ın şöyle dediğini nakletmiştir: "Duyduğuma göre Tevrât'ta: 'Ey

---

[426] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 32.
[427] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 34. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, II, 293.
[428] Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 145.
[429] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 27; En'âm, 6/44.
[430] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 28. Ayrıca Bkz. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, VI, 391.

Âdemoğlu! Başını sokacak bir ev, üstünü örtecek bir hırka ve bir parça ekmek sana yeter' şeklinde yazılıymış."[431]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Süfyân diyor ki: "Resûlullah (sav)'ın yanında bir adamdan sitayişle söz edildi. Resûlullah: *'Ölümü hatırlama hususunda ne vaziyetteydi?'* diye bir soru yöneltti. Orada bulunanların 'Pek fazla hatırlamazdı' demeleri üzerine, o zaman *'Söylediğiniz gibi birisi değilmiş'* karşılığını verdi."[432]

5.11. Cennet ve Cehennem Ehli ile İlgili Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Hudbe, Üsâme b. Zeyd (ra), Resûlulah'ın (sav) şöyle dediğini haber vermiştir: *"Cennete bir göz attım. Bir de baktım ki, çoğunluğunu fakir fukara oluşturuyor. Cehenneme bir göz attım baktım ki, ekserisi kadınlar. Zevkü sefa sahipleri hep bir yere hapsolunmuşlar. Kafirlerin ise cehenneme atılmaları emrolunmuş, oraya götürülüyorlardı."*[433]

Abdullah b. Ahmed, Ebu Muaviye, Cerîr, Vekî', Süfyân, Muhammed b. Münkedir tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav)'a, Ey Allahın Resûlü! Cennet halkı uyku uyuyacaklar mı?' diye soruldu. Resûlullah (sav) *Uyku ölümün kardeşidir. Cennettekiler ise aslâ ölmeyeceklerdir,* cevabını verdi."[434]

Heysemî, Tabaranî (Evsat) ve Bezzâr'ın (aynı haberi) rivayet ettiklerini ve Bezzâr'm ricalinin Sahîh ricali olduğunu demiştir; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ'da* Ebû Nuaym, hadîsin 'garîb' olduğunu söylemiştir.[435]

Abdullah b. Ahmed, Muhammed b. Ebû Bekir, Ömer b. Ali, E'meş, Ebû Salîh, Ebû Hureyre (ra), Resûlullah'ın (sav): *"Cennette bir kırbaç ya da baston miktarı yer, yer ile gök arasındaki herşeyden daha hayırlıdır"* dediğini haber vermiştir.[436]

Abdullah b. Ahmed, Muhammeb b. Abdullah b. Nemîr, İmrân b. Ayîne, İsmâil, Ebû Sâlih, *'Karışımı tesnîm'dendir'*[437] (âyeti hakkında) "O, cennet ehlinin içecekleri

---

[431] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 28.
[432] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 34. Ayrıca Bkz. İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 90; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VII, 299.
[433] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 46; *el-Müsned*, IV, 431. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, II, 308.
[434] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 22; *el-Müsned*, X, 415.
[435] Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VII, 90.
[436] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 42. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 39; Tirmizî, *Fadaili'l-Cihad*, 16; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, II, 155, VIII, 50; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 415; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 202.

arasında en kıymetli olandır. Onu (saf olarak) sadece Allah'a yakın olanlar içecektir. insanlar ise, karışık olarak içeceklerdir" demiştir.[438]

Abdullah b. Ahmed, Ebû Kâmil, Fudayl b. Hüseyin el- Cehderî, Ömer b. Ali, Ebû Hâzim, Sehl b. Sa'd es-Saîdî'den Hz. Peygamberin (sav) şu sözünü işittiğini haber veriyor: *"Allah yolunda bir sabah veya akşam yürüyüşü, dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır. Yemin olsun ki, sizden birinizin kırbacının cennetteki yeri dünya ve dünyadakilerden daha hayırlıdır."*[439]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muaviye b. Ömer, E'meş, Enes b. Mâlik (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) *Size cennet ehlini haber vereyim mi? Onlar, üzerinde eski püskü elbise bulunan zayıf ve düşkün kimselerdir. fiâyet (bir konuda) Allah'a yemin edecek olsalar, Allah onları doğru çıkartır*,"[440]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdussamed, Ebû Helal, Ukbe b. Ebû Tebût, Ebû'l-Cevzâ, ibn Abbâs'dan naklen: "Resûlullah (sav): *'Size cennet ve cehennem ehlini söylüyeyim mi? Cennet ehli, güzel söze kulak veren; cehennem ehli ise kötü söze kulak veren kimsedir'* buyurduğunu haber vermiştir."[441]

Ahmed b. Hanbel eserinde cehennemle ilgili olarakda şu rivayetleri nakletmektedir.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Veki', Hamza, Humrân b. A'yun'ün rivâyet ettiğine göre, Resûlullah (sav) *Hiç şüphesiz bizim nezdimizde (onlar için hazırlanmış) boyunduruklar, yakıcı bir ateş, boğazdan geçmez bir yiyecek ve elem verici bir azab vardır* [442] âyetini okumuş ve bayılıp yere düşmüştür.[443]

Beyhakî'nin mürsel olduğunu belirtir.[444] Temel hadis kaynaklarında yer almayan, bir peygamberin bağırıp yere düşmesi gibi, uygun olmayan hususları ihtiva eden ve isnadı proplemli olan rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.[445]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî, Zuheyr, el-A'la, babasından, Ebû Hureyre (ra), Resûlullah'tan (sav) şöyle bir rivâyette bulunmuştur. "Resûlullah (sav) *Biliyormusunuz müflis kimdir?* diye sormuş. Oradakiler: 'Bizde müf-

---

[437] Mutaffifîn, 83/27.
[438] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 48.
[439] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 39. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Cihâd ve Siyer*, 5; Müslim, *İmâre*, 112.
[440] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 28. Ayrıca Bkz. İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 541.
[441] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 29. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 25; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 80.
[442] Müzzemmil, 73/12, 13.
[443] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 50.
[444] Beyhakî, *Şü'abü'l-İmân*, I, 522.
[445] Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, s. 357.

lis, parası pulu, yiyip içeceği olmayan kimsedir, ey Allah'ın Resûlü!' cevabını vermişler. Resûlullah (sav): *'Ümmetimden müflis olan kimse, kıyamet günü, namazıyla, zekatıyla ve orucuyla gelir. Bunun yanında falanın ırzına sövmüş, filana zina iftirasında bulunmuş, falanın malını yemiş, filana haksızlık edip dövmüştür. Bunlar da getirilir ve oturur. Bundan sonra bütün iyilikleri, kötülüklerine kısas olarak alınır. Eğer hataları tükenmeden iyilikleri biterse, haksızlık ettiği kimselerin suçları alınıp, ona yüklenir ve sonra cehenneme fırlatılıp atılır'* demiştir."[446]

Abdullah b. Ahmed, Muhammed b. Abdullah b. Nemîr, Ebû Muaviye, Berîd b. Ebû Bedre, Ebû Berde, Ebû Musa el-Eş'arî (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav): *'Allah Teâlâ zâlime mühlet tanır, ama bir de yakaladığı zaman, kurtulması mümkün değildir'* demiştir. Sonra da: *"Rabbin haksızlık eden memleketler(in halkını) yakaladığında O'nun yakalayışı işte böyle (şiddetli)'dir."*[447] âyetini okumuştur." [448]

Abdullah b. Ahmed, Velîd b. Şeca', Atâ b. Müslim, Huffâz, Muhammed b. Ömer, Alkâme, Ebî Seleme b. Abdurrahman, Ebû Hureyre (ra), Resûlullah'ın (sav) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Zorba ve böbürlenen birtakım kimseler küçük karıncalar suretinde getirilirler ve insanlar ayakları ile onları tepelerler. Bu, Allah'ın onlara hiçbir değer vermeyişindendir. Nihâyet, insanlar arasında hüküm verilip tamamlanır. Sonra bu kimseler, Nâru'l-enyâr'a (Ateşlerin ateşine) götürülürler."* 'Resûlullah'a (sav) Nâru'l-enyâr nedir, ey Allah'ın Resûlü?' diye sorulunca O, *'cehennem halkının sıkılıp suyunun çıkarıldığı yerdir'* cevabını vermiştir.[449]

Abdullah b. Ahmed, Hasân b. İsâ, İbn Mübarek, Said b. Yezid, Ebû Şeca', Ebu Semih, Ebu'l- Heysem, Ebû Saîd el-Hudrî (ra) Resûlullah'ın: *"Orada dişleri sırıtırken ateş yüzlerini yalar."*[450] âyetini okuduktan sonra; *'Bu ateşin dağlayıp insanın üst çenesinin başının ortasına kadar daha sonra da alt çenesinden göbeğine kadar kemirmesidir'* dediğini haber vermiştir.[451]

Abdullah b. Ahmed, Hasân b. İsâ, İbn Mübarek, Said b. Yezid, Ebû Semih, Ebû Hacîr, Ebû Hureyre (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav): *'Cehennemde) kaynar su, orada*

---

[446] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 37. Ayrıca Bkz. Müslim, *Birr ve Sıla*, 59; Tirmizî, *Sıfatul Kıyamet, Rekâik ve Verâ*, 2; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 105, V, 102

[447] Hûd, 11/102.

[448] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 42; *el-Müsned*, III, 185. Ayrıca Bkz. Müslim, *Birr ve Sıla*, 61.

[449] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 42. Ayrıca Bkz. Müslim, *Eşribe*, 72.

[450] Mu'minûn, 23/104.

[451] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 38; *el-Müsned*, III, 88. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Sıfatu Cehennem*, 5; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VIII, 182; Begavî, *Şerhü's-Sünne*, XV, 252; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 486.

bulunanların tepesinden boşaltılır. Kafa taslarını deler ve karınlarına kadar ulaşır. Karınlarındaki de öğütülüp ayaklarından çıkar ve onlar erimiş bir vaziyet alırlar. Daha sonra (yeniden) eski hallerine çevrilirler' demiştir."[452]

Abdullah b. Ahmed, Hasân b. İsâ, İbn Mübarek, Safvân b. Amr, Ubeydullah b. Besir, Ebû Ümâme, Hz. Peygamberin, Allah Teâlânın *'Orada kendisine irinli su içirilecektir'*[453] âyeti hakkında, *"irinli suya yaklaştırılır, ondan kaçınmak ister; iyice yaklaştırılınca, yüzünü ve kafasının derisini dağlar. Onu içtiği vakitte, bağırsaklarını paralar ve gerisinden çıkar'* dediğini haber vermiştir. Nitekim Allah Teâlânın *'Bu, ateşte ebedî kalan ve bağırsaklarını parça parça edecek kaynar su içirilen kimselerin durumu gibi olur mu hiç?'*[454] dediğini; başka bir âyette de *imdad dileyecek olsalar, imdadlarına, erimiş maden gibi yüzleri dağlayan bir su ile cevap verilir. Ne fena bir içecek!'*[455] buyurduğunu söylemiştir.[456]

Yukarıda yer verdiğimiz rivayetler namazın öneminden, sabır, tevekkül, Hoşgörü, merhamet, sağlık, hasta ziyareti ve yardımlaşma, günahları küçümsememek, dile sahip olmak, az gülmek gibi bir zâhid de olması gereken vasıfları anlatmaktadır. Namaz İslâm'ın beş temel esâsından birisi olmasından dolayı ibadetlerin içerisinde çok önemli bir yeri vardır. Kur'an'da bizim Peygamberimiz'den önceki peygamberlerin namaz kılmakla emrolundukları değişik vesilelerle belirtilmektedir (bk. el-Bakara 2/83; Yûnus 10/87; Hûd 11/87; İbrâhim 14/37,40; Meryem 19/30-31, 54-55; Tâhâ 20/14; el-Enbiyâ 21/72-73; Lokmân 31/17). Bundan anlaşıldığına göre namaz ibadeti sadece Muhammed ümmetine has olmayıp önceki dinlerde de bulunmaktaydı. Siyer kitaplarındaki mevcut bilgilere göre, ilk vahyin sonrasında Hz. Peygamber'e risâlet yüküne dayanmasını, sabretmesini öneren âyetler gelmiş ve bunu izleyen fetret döneminden sonra namaz farz kılınmıştır. Her din, yaratıcı kudret karşısında boyun eğmek ve kutsal ile bağlantı kurmak temeli üzerine kurulur ve her dinde bunu sağlamak üzere öngörülen merasimler bulunur. İslâm dininde yüce yaratıcı Allah'a yaklaşmanın yolu, ona yükselmenin basamağı ve bu bakımdan en parlak ve önemli ibadet, namaz ibadetidir. Bu özelliğinden dolayı namaz diğer bütün ibadetlerin özü ve özeti

---

[452] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 39; *el-Müsned*, II, 374. Ayrıca Bkz. İbn Mubârek, *Kitâbü'z-Zühd*, II, 87; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VIII, 182.
[453] İbrahim, 14/16
[454] Muhammed, 47/5.
[455] Kehf, 18/25.
[456] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 39; *el-Müsned*, V, 265. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Sıfatu'l Cehennem*, 40; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 351; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, VIII, 182.

sayılmıştır. Nitekim Hz. Peygamber bir hadislerinde "Namaz dinin direğidir"[457]buyurmuş, secdeyi de kulun Allah'a en yakın olduğu hal olarak nitelendirmiştir[458]

Kelime-i şehâdetten sonra İslâm'ın en önemli rüknü olan namaz, günde beş ayrı zaman diliminde olmak üzere kadın ve erkek her müslüman için bir görevdir. Esasen namaz ibadetinin hiçbir amaç ve hikmeti olmasa bile, diğer ibadetlerde olduğu gibi, namaz ibadetini sırf inanılan dinin bir gereği, yüce yaratıcının bir emri olduğu için, hiç değilse bunun için yerine getirmelidir. Namaz belli eylemler ve özel rükünler ile yüce Allah'a kulluk etmektir. Namazın dış görünüşü birtakım şekiller ve zikirden ibaret ise de, içerisi ve gerçek mahiyeti, yüce yaratıcıya münâcât etmek, O'nunla konuşmak, O'na yakınlaşmak ve O'nu müşahede etmektir. Bu özelliğinden dolayı, yani yüce yaratıcı ile teklifsiz, aracısız buluşma ve konuşma anlamına gelişinden dolayı,namaz ilâhî bir lutuf olarak kabul edilmiştir.Namazı terketmek, kılmamak büyük günahtır. Peygamberimiz, kıyamet gününde hesabı sorulacak ilk amelin namaz olacağını bildirmiştir.[459] Namaz kılmak, Müslümanlığın dışa yansıyan temel göstergelerinden biri sayıldığı için İslâm bilginleri farziyetini inkâr etmeksizin namazı terkeden kimse için, mevcut bazı rivayetleri de kendi anlayışlarına göre değerlendirerek, bazı müeyyideler öngörmüşlerdir. Gayet tabiidir ki namaz ve diğer ibadetler Allah rızâsı için ve içten gelerek yapıldığında anlamını ve amacını gerçekleştirmiş olur. Bunun dışında birtakım zorlamalarla veya gösteriş için kılınan namazların bir değeri olmadığına göre, namazı terkedenler için fakihlerin kendi zamanlarına göre öngördükleri müeyyideleri kamu düzeni ve genel ahlâk ilkesi açısından değerlendirmek gerekir. Esasen bu müeyyidelerin dayandırıldığı hadislerin büyük çoğunluğu, namazın terkedilmesinin müeyyidesini değil, İslâm dininde namaz ibadetinin önemini gösterme amacına yönelik bulunmaktadır. Kimsenin kimseyi zorla müslüman etme hak ve yetkisi bulunmadığına göre, bu dine mensup olanlar kendi özgür iradeleriyle bu dini seçmiş olacaklar ve bu dinde oldukça önemli bir yeri bulunan namaz ibadetinden haberdar olacak ve bunu zevkle yerine getireceklerdir.Cennet-Cehennem Ehli ile ilgili rivayetler, merhametle ilgili rivayetler başta olmak üzere bazı rivayetleri hiçbir kaynakda bulamadık. Kütüb-i Sitte gibi Muteber kabul edilen hadis kaynaklarında yer almayan butür rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

---

[457] Tirmizî, *Îmân*, 8; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V, 231, 237.
[458] Müslim, *Salât*, 215; Nesâî, *Mevâkıt*, 35.
[459] Tirmizî, *Salât*, 188.

5.12. Dünyanın Değeri ve Mahiyeti, Dünyaya Karşı Tavır Almayı ve Dünya-Âhiret Mukâyesesi Yapan Rivâyetler

Hz. Muhammed (sav) ve Ashâb-ı Kiram'ın Zühd Hayatını anlatırken belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber dünya malına kendisini kaptırmamıştır. Kendisi Allah'a tam bir tevekkül içindeydi. Hz.Peygamber'in zâhidâne yaşantısı yokluktan değil, kendi irâdesinin tezâhürüydü. Zira o, "Ben melik peygamber veya kul peygamber olma hususunda muhayyer bırakıldım. Cebrâil bana tevâzu göstermemi işaret etti. Ben de kul peygamber olayım, bir gün doyar, bir gün aç kalırım" dedim"[460], demektedir. Nitekim Arabistan yarımadasının tamamına yakın kısmının tek hâkimi hâline geldiği, gücünün zirvesine ulaştığı, devlet hazinesinin dolup taştığı zamanlarda bile, onun yaşantısında bir değişiklik olmadı, aslâ mal biriktirmedi, sade yaşantısından vazgeçmedi, eline ganîmet, ya da başka sûretle geçen malları, hemen sahiplerine ve fukaraya dağıtmaya büyük bir özen gösterdi. Ashâbını, özellikle suffe ashâbını, bu anlayışla yetiştirdi[461]. Onun bu hayatına dayanamayıp, düzelen ekonomik durumdan yararlanarak, kendisinden dünyalık ve ziynet eşyası talebinde bulunan hanımlarını,ya dünyayı, ya da Allah ve Resulünü seçmeleri konusunda serbest bıraktı[462], onların bu tutumlarından rahatsızlık duydu ve yirmi dokuz gün süreyle onları boykot etti (i'lâ). Hz.Peygamber'in eşleri, Allah'ı ve Resulü'nü tercih ederek, dünyalık talebinden vazgeçtiler, onun sade hayatını benimsediler. İslâm'ın zenginlik ve servet konusuna getirdiği ölçülere uymak şartıyla zenginliği öven sözler söylemiş, zenginliği reddetmemiştir. Dürüst ve emin bir tüccarın Nebî'ler, sıddıklar ve şehitlerle beraber olacağını dile getirmiştir[463]. O Ashâbını, dünyanın terkine değil, "kendilerinden verdiğimiz rızktan infak ederler"[464] âyet-i gereğince, mallarının bir kısmını hayra sarf etmeleri yolunda Ashâbına tavsiyede bulunurdu. Kendisi Allah'a tam bir tevekkül içindeydi. Çünkü Sûfîler Allah Resulü ve Ashâbını kendileri için yegâne örnek telâkkî etmekteydiler.

---

[460] Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, IX, 192.

[461] Davetin ilk yıllarında, amcası aracılığı ile müşriklerin, davasından vazgeçmesi şartıyla; "İsterse onu başımıza kral yapâlim, mal istiyorsa en zenginimiz o olsun" şeklinde yaptıkları teklifi geri çevirdi. Taberî, *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, II, 225; Köksal, *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve islâmiyet (Mekke Devri)*, III, 126.

[462] Ahzab, 33/28–29: "Ey Peygamber! Eşlerine şöyle söyle: Eğer dünya dirliğini ve süsünü (refahını) istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim de, sizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, Peygamberini ve âhiret yurdunu diliyorsanız, bilin ki, Allah, içinizden güzel davrananlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır".

[463] Tirmizî, *Buyû''*, 4.

[464] Bakara, 2/3.

Dünyanın değeri ve Allah Teâlâ katında durumu hakkındaki hadisler gerçekten oldukça fazladır. Zühd hadisleri denilince de ilk akla gelenler kuşkusuz dünyanın değeri ve durumuyla ilgili rivayetlerdir. Hadis kitaplarından müstakil bir "kitap" oluşturan bu tür rivayetler, muteber hadis mecmualarında olanlar ile "zühd edebiyatı" içerisinde yer alanlar birlikte düşünüldüğünde, bunlar o kadar bir yekün tutmaktadır ki, bir toplumun zihniyetini oluşturmaya yetecek etkinliğe ulaşabilmektedir. Bunlardan Ahmed b. Hanbel'in eserinde yer verdiği rivayetler şunlardır:

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Muaviye, E'meş, Şakik, Mesrûk dan Hz.Aişe tarikiyle gelen rivayete göre Hz. Aişe şöyle demiştir. "Resûlullah (sav) vefatından sonraya (miras olarak) ne para, ne pul, ne koyun ve ne de deve bırakmıştır. Hiçbir vasiyette de bulunmamıştır."[465]

Ebû Said, Mevla benî Haşim (ismi Abdurrahman b. Abdullah b. Ubeyde), Sabit Helâl yani İbn Habbab, İkrime den ibn Abbas tarikiyle gelen rivayete göre: "Hz. Peygamber vefat ettiğinde, geriye ne para, ne pul, ne de köle bırakmıştır.. (Yalnızca) üç ölçek yiyecek karşılığında, bir yahudiye rehin olarak verdiği zırhı kalmıştır."[466]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel,Yunus, Bakiye, Merih, b. Mesruk, Muâz b. Cebel (ra) tarikiyle gelen rivayete göre; Resûlullah (sav)'ın kendisini Yemen'e (vali olarak) gönderirken, ona: "Konfora dalmaktan sakın. Zira Allah'ın (has) kulları lükse göz dikmezler" dediğini haber vermiştir.[467]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel , Hişam b. Said, Muammed b. Muhacir, kardeşi Amr b. Muhâcir'in rivayetine göre: "(Halife) Ömer b. Abdülaziz'in halvete çekildiği bir evi vardı. Bu evin içerisinde Resûlullah (sav)'tan geriye kalan, üzerinde dar bir örtü ile topraktan bir sedir; su içmek için bir kap; içerisine öteberi koymak için ağzı kırık bir küp; üzerinde Resûlullah (sav)'ın saçının kalıntıları bulunan lifle kaplanmış deriden bir yastık ve Acem işini andıran toza belenmiş bir yaygı bulunurdu. Ömer b. Abdülaziz Kureyş'e hitaben şöyle seslenmiştir: 'Ey Kureyşliler! işte Allah Teâlâ'nın size ikramda bulunduğu ve sizi şereflendirdiği zâtın mirası. O, gördüğünüz şekilde dünyadan ayrılıp gitmiştir. '"[468]

---

[465] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 15. Ayrıca Bkz. Buhârî, *Vesâyâ*, 1, *Megâzî*, 83, *Cihâd*, 61, 86, *Hums*, 3; Müslim, Vesâyâ, 18; İbn Mâce, *Vesâyâ*, 1; Ebû Dâvud, *Vesâyâ*, 1; Nesâî, *Ahbâs*, 1; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, II, 316-317.

[466] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 15; *el-Müsned*, I, 2743.

[467] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 18; *el-Müsned*, II, 243 de rivayet etmiş, ricali sikadır, demiştir. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, V, 155; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 250.

[468] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 19.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Fudayl(İbn Kazvân), Ebû Hâzım, Ebû Hureyre (ra) diyor ki: "Suffe ehlinden yetmiş kadarını, üzerlerinde sadece bir parça elbise olduğu halde namaz kılarlarken gördüm. Kimisinin elbisesi dizlerine kadar uzanırken, kimisinin ki biraz daha aşağı sarkıyordu. Onlardan biri ruku'a eğildiği vakit, avret mahalli açılır endişesiyle elbisesini tutardı." [469]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Yezîd, Saîd b. Ebû Eyyub, Şerahbîl b. Şerîk, Ebû Abdurrahman Hubelî, Abdullah b. Amr b. el-Âs (ra) diyor ki; Resûlullah (sav): *Allah'a teslim olan, ele muhtaç olmayacak kadar rızkı bulunan ve Allah'ın verdiğine kanaat eden kişi, saadete ermiştir* buyurmuştur.[470]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Yezîd, Ebu Hânî, Ebâ Ali, Fadâle b. Ubeyd Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğine şahit olduğunu söylüyor: *Müjdeler olsun! islâma hidayet edilen, yetecek kadar rızkı bulunan ve kanaatkâr olan kimselere.*[471]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Yezîd, Hayvet, Ebû Hânî, Ebû Abdurrahman el-Hubelî, Abdullah b. Amr (ra)'dan şunu işittiğini haber veriyor: "(Sahabeden) bir zât, 'Biz muhâcirlerin fakirlerinden değil miyiz?' diye sormuş. O da 'Koynuna girdiğin bir eşin var mı?' diye karşılık vermiş. Adam: 'Evet, var' cevabını vermiş. 'Barındığın bir evin var mı?' demiş. Adam yine 'Evet' cevabını vermiş. Bunun üzerine Abdullah: 'o takdirde sen muhâcirlerin fakirlerinden değilsin' demiştir".[472]

Abdullah b. Ahmed, Abdullah b. Ömer, Hammâd b. Zeyd, Hişâm, Hz. Ali tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav) Fâtıma (ra)'ya çeyiz olarak, bir elbise, bir kırba ve içi lifle doldurulmuş deriden bir yastık vermiştir."[473]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', İbn Ebû Hâlid, Şa'bî, Hz. Ali (ra) diyor ki: "Bir koç derisinden başka birşeyimiz yoktu. Bir köşesinde uyurduk, bir kenarında da Fâtıma hamur yoğururdu."[474]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Zekeriya, Saîd b. Ebû Arûbe, Ebû Yezid el-Medenî, İkrime (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav), Fâtıma'yı (ra) gelin ettiği

---

[469] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 20.
[470] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 22; *el-Müsned*, II, 168, 173.
[471] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 22; *el-Müsned*, VI, 19
[472] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 26. Ayrıca Bkz. Müslim, *Zühd*, 37.
[473] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 29.
[474] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 51.

vakit, çeyiz olarak ona eski bir yaygı, içi lif dolu deriden bir yastık ve biraz da yoğurt vermiştir. (Yakınları da) sel artığı kumlu toprak getirip evin tabanına sermişlerdir."[475]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Zeyd b. Yahyâ Dımeşkî, Hâlid b. Sabîh, Yûnus b. Celîs, Ebû Müslim el-Havlanî diyor ki: "Dünyada zâhidlik, ne helalı haram etmek ve ne de malı melâli terketmekledir. Dünyada zâhidlik, ancak Allah'ın elinde olana, kendi elindekinden daha fazla güvenmen; başına bir felâket geldiği zaman, felaket başında olduğu müddetçe, onun ecir ve mükafatına son derece ümitli olmandır." [476]

Bu Rivayet muteber kaynaklardan Kütüb-i Sitte'de şu şekilde geçmektedir. 2043 - Ebû Zerr (radıyallâhu anh) anlatıyor: "Resülullah (aleyhissalâtu vesselâm) efendimiz buyurdular ki: "Dünyada zâhidlik, helâl olanı haram etmek veya malı zivân etmekle olmaz. Gerçek zâhidlik, Allah'ın elinde olana, kendi elinde olandan daha çok güvenmen ve bir müsibete düştüğün zaman getireceği sevabı sebebiyle, onun devamına rağbet göstermendir."[477]

Abdullah b. Ahmed, Muhammed b. Abdullah b. Nemîr Mehdânî, babası, Haşim b. Said, Zeyd b. Eslem, babasından, Ömer b. el-Hattâb (ra) Resûlullah'a (sav) gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Sen değil miydin bana, *'Senin için en hayırlı olan şey, asla hiç kimseden birşey istememendir'* diyen?" dedi. Resûlullah, *'Bu yalnızca insanlardan istemekle ilgilidir. Ama, Allah'ın, istemeye gerek kalmadan sana verdiği, O'nun sana nasib ettiği, rızık (bunun dışındadır)'* cevabını verdi.[478]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Heysem b. Cemîl, Muhammed, İbrahîm b. Meysere, Amr b. Şuayb, Abdullah b. Amr tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav): *'Bu ümmetin evveli, zühd ve yakîn ile kurtuluşa ermiştir. Sonu ise cimrilik ve kuru ümit yüzünden helak olacaktır'* buyurmuştur."[479]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî, Şu'be, Süleymân(İbn Abdurrahman Nahfî), Abdullah b. Ebû'l-Huzeyl, bana bir arkadaşım, Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğini haber verdi: *'Yuh olsun şu altına ve gümüşe!'* Hz. Ömer (ra): 'Ey Allah'ın Resûlü! Sen, altına ve gümüşe yuh olsun diyorsun, peki biz ne yapa-

---

[475] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 51.
[476] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 36.
[477] Tirmizi, Zühd, 29; İbn Mâce, Zühd, 1.
[478] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 46. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, III, 100.
[479] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 24. Ayrıca Bkz. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VII, 86; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 160, 241; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 237 Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 255, 286.

lım? Bize ne emredersin?' Allah Resûlü: *Zikreden bir dil, şükreden bir kalb ve ahiretiniz için size yardımcı olan bir eşiniz olsun*' buyurdu."[480]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ, Süfyân, Muhammed b. Münkedir, Resûlullah'ın (sav), *"Allah için olan hâriç, dünya ve dünyadakiler lânetlenmiştir"* dediğini haber vermiştir.[481]

Muhammed Fuad Abdulbâkî İbn Mâce ta'lik'inde bu rivâyetin Elbâniye göre hasen olduğunu eserinde zikreder.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Süfyân, E'meş, Şemr, Muğire, babası, Abdullah (ra) Resûlullah'ın (sav) *Arâzî edinmeyin, çünkü bu sizin dünyaya olan rağbetinizi artırır*, dediğini haber vermiştir.[482]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Muaviye, E'meş, Ebû Sefer, Abdullah b. Amr (ra) diyor ki, "Biz, ahşap bir binayı tamir ederken, Resûlullah (sav) yanımıza uğradı ve *Bu nedir?* diye sordu. Biz de, 'Göçmeye yüz tutmuş ahşap bir bina, tamirine çalışıyoruz' cevabını verdik. Bunun üzerine Resûlullah: *'Ben bu işlerin daha da erken olacağını zannediyordum'* dedi."[483]

İbni Mâce bu rivâyetin sahîh olduğunu eserinde zikreder.

Abdullah b. Ahmed, Muhammed b. Abdullah b. Nemîr, Ebû Abdurrahman b. Hemdânî, Hafs b. Ğıyas, Dâvud b. Ebû Hende, Harb b. Ebû Esved, Talha b. Amr el-Basrî (ra) diyor ki: "Medine'ye geldiğimde, orada hiçbir yakınım yoktu. Bize iki günde bir hurma veriliyordu. (Bir gün) Resûlullah (sav) bize namaz kıldırdı. Daha namaz biter bitmez arkadan birisi yüksek sesle: 'Ey Allah'ın Resûlü! Hurma karınlarımızı yakıp kavurdu, keten elbiselerimiz paramparça oldu (ne olacak bizim halimiz)' diye bağırdı. Bunun üzerine Resûlullah (sav) bir hutbe irad ederek, Allah'a hamd ve senâdan sonra: *'Vallahi, eğer sizin için et ve ekmek bulmuş olsaydım sizleri mutlaka doyururdum. Öyle bir zamana erişeceksiniz ki, sizden birinize, sabah akşam kap kap yemekler taşınacak ve Kâbe'nin örtüsü gibi elbiseler giyeceksiniz'* dedi. 'Ey Allahın Resûlü! O gün mü bizim için daha hayırlı olacak, yoksa bugün mü daha hayırlıdır?' diye sordukları vakit Resû-

---

[480] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 38; *el-Müsned*, V, 366. Ayrıca Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 181.

[481] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 52. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 3; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III, 57, VII, 90; Bağavî, *Şerhu's-Sünne*, XIV, 230; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 222.

[482] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 52; *el-Müsned*, I, 377, 443. Ayrıca Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, 322; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, IV, 5.

[483] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 52. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 13; Ebû Davud, *Edeb*, 170; Tirmizî, Zühd, 52; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 244.

lullah, *'Siz bugün o günkinden daha hayırlısınız. Siz bugün, o günkinden daha hayırlısınız, o gün, birbirinizin boynunu vuracaksınız'* cevabını verdi.[484]

Abdullah b. Ahmed, Ebû Kâmil, Fudayl b. Hüseyin Cehdârî, Ebû İsmaîl, Katade, Enes b. Mâlik'in (ra) rivâyet ettiğine göre, Resûlullah (sav), ashabı ile beraber bir oğlak leşinin yanından geçmişler. Ashabına dönüp: *'Görüyor musunuz? Bunun, sahiplerinin yanında hiçbir değeri yoktur, değil mi?'* diye sormuş. Ashab: 'Evet, ey Allah'ın Resûlü!' karşılığını vermişler. Bunun üzerine Resûlullah: *'Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, dünyanın Allah'ın yanında, sahipleri bu oğlağı terkedip attıkları vakit, oğlağın onların yanındaki kadar bile değeri yoktur'* demiştir.[485]

Abdullah b. Ahmed, Muhammed b. Abdullah b. Nemîr, babasından, Ebû Muaviye, Basrî, Nehşel, Dahhâk, Esved b. Yezîd, Abdullah b. Mes'ûd (ra) diyor ki: "Eğer ilim adamları, ilimlerini muhafaza edip, onu ehline tevdi edebilselerdi, devirlerindeki insanların efendisi olurlardı. Ne var ki onlar, ilmi dünya adamlarına verdiler. Onlar da ilim adamlarını küçük gördüler. Peygamberinizi şöyle derken işittim: '*Kim ki, bütün tasalarını bir tasa yerine koyarsa, Allah ötekilerinde ona kefil olur. Kim de, dünya işleri karşısında gam ve kederini çoğaltırsa, Allah, onun hangi dert vadisinde helâk olacağına aldırış etmez.*'"[486]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdussamed, Hârîs b. Sâib, Hasân, Hamrân b. Ebân, Osman b. Affân (ra) Resûlullah'ın (sav); *"Âdemoğlunun başını soktuğu bir ev, karnını doyurduğu kuru bir somun, bedenini örttüğü elbise ve bir de sudan ötesinde bir hakkı yoktur"* dediğini haber vermiştir.[487]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Haccâc, Şerîk, Abdulmelik b. Amîr, Abdullah b. Şeddâd, hadisi Resûlullah'a (sav) isnâd ederek şöyle diyor: *"Kim ki yünden elbise giyinir, koyun edinir, merkebe biner, köle veya kalender kimselerin davetine icabette bulursa, işte ona kibirle ilgili bir muamele yapılmaz."*[488]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî, Şu'be, Süleymân, Abdullah b. Ebû'l-Huzeyl, bana bir arkadaşım, Resûlullah (sav)'ın şöyle dediğini haber verdi: *'Yuh olsun şu altına ve gümüşe!'* Hz. Ömer (ra): 'Ey Allah'ın Resû-

---

[484] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 47. Ayrıca Bkz. İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 173. Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, 549.

[485] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 43; *el-Müsned*, II, 338, III, 229. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Zühd*, 13; İbn Mâce, *Zühd*, 3; Nesâî, *Ezân*, 22; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 287.

[486] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 42. Ayrıca Bkz. Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, IV, 328.

[487] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 41; *el-Müsned*, I, 62. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, I, 61.

[488] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 30.

lü! Sen, altına ve gümüşe yuh olsun diyorsun, peki biz ne yapalım? Bize ne emredersin?' Allah Resûlü: *Zikreden bir dil, şükreden bir kalb ve ahiretiniz için size yardımcı olan bir eşiniz olsun*' buyurdu."[489]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdullah b. Yezîd, Havya, Bekir b. Amr, Abdullah b. Hubeyr, Temîm Ceyşânî, Ömer b. el-Hattâb (ra) Hz. Peygamberin (sav) şöyle dediğine şahit olduğunu söylüyor: *"Eğer siz Allah'a icabettiği gibi tevekkül etseydiniz, sabahleyin aç çıkıp, akşama tok dönen kuşların rızıklandığı gibi rızıklandırılırdınız."*[490]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Huşeym, Mansûr, Hasân (ra) diyor ki: "Selman (ra) ölmek üzereyken ağlamaya başladı. Kendisine 'Seni ağlatan nedir ki? Sen Allah Resûlünün sohbetinde bulundun' denildi. O da, 'Dünyaya esef ettiğimden veya ona meylim bulunduğundan dolayı ağlamıyorum. Fakat, Resûlullah (sav) bizden bir söz almıştı. Biz, o ahdimizi terkettik. O bizden, herhangi birimizin azığının bir yolcunun azığı gibi kendisine yetecek kadar olmasına dâir söz almıştı.' (Râvî diyor ki:) Daha sonra, geriye bıraktığı mala bakıldı. Hepsi yirmi veya otuz küsür dirhem kadardı.[491]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdî, Abdulazîz b. Müslim, Rebi' b. Enes, Ebû b. Âliye, Übey b. Ka'b (ra): "Her kim sabaha erer de en büyük kederi, Allah rızasından başka birşey olursa, Allah'tan birşey beklemesin" demiştir.[492]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Muaviye, E'meş, Ebû Sâlih, Ebû Hureyre (ra),"Allah Resûlünün: *"(Maddeten) kendinizden aşağı durumda olanlara bakınız. Fevkinizde olanlara göz dikmeyiniz. Çünkü, bu Allah'ın size verdiği nimetlerini hakir görmenize yol açan bir (davranıştır)"* dediğini haber vermiştir."[493]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Ca'fer b. Bergân, Yezîd Esam, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav), *'Zenginlik, malın çokluğuyla değildir. Asıl zenginlik, gönül zenginliğidir'* demiştir."[494]

---

[489] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 38; *el-Müsned*, V, 366. Ayrıca Bkz. İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, IV, 181

[490] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 36; *el-Müsned*, I, 30, 52. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Zühd*, 33; İbn Mâce, *Zühd*, 14; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, X, 69.

[491] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 52.

[492] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 58.

[493] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 36; *el-Müsned*, II, 254, 482. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, V, 60; Begavî, *Şerhü's-Sünne*, XIV, 293; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 322.

[494] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 36; *el-Müsned*, II, 390, 443, 509, 540. Ayrıca Bkz. Müslim, *Zekât*, 120; Tirmizî, *Züh*d, 40; İbn Mâce, *Zühd*, 9.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdussamed, Hammâd b. Seleme, Saîd b. Cemhân, Sufeyne, Ebû Abdurrahman'ın söylediğine göre, bir zât Hz. Ali'ye (ra) misafir olmuş ve kendisine yemek hazırlanmıştır. Hz. Fâtıma (ra) "Keşke, Resûlullah (sav)'ı da çağırsak da O da bizimle yemek yese!" demiş ve bunun üzerine onu da çağırmışlardır. Resûlullah (sav) da gelmiş. Daha, kapıdan adımını atar atmaz, evin bir köşesinde, üzerinde canlı resmi bulunan perdeye gözü ilişmiş ve derhal geri dönmüştür. Hz. Fâtıma'nın (Hz. Ali'ye) "Yetiş ve (niye girmediğini) sor" demesi üzerine Resûlullah (sav) *Süslü püslü bir eve girmek ne bana ve ne de bir peygambere yakışır"* buyurmuştur.[495]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, İsmâil b. Muhammed, Abbâd, Mücâhid b. Saîd, Şa'bî, Mesrûk, Hz. Âişe (ra) diyor ki: "Ensardan bir kadın yanıma gelmişti. Resûlullah (sav)'ın yatağının katlanmış örtüden ibaret olduğunu görünce, doğru çıkıp evine gitti ve içi yünle doldurulmuş bir yatak alıp getirdi. Resûlullah (sav) geldiği vakit *'Bu nedir?'* diye sordu. Ben de 'Ensardan falanca kadın yanıma gelmişti. Senin yatağını gördü ve bunun üzerine bunu gönderdi' dedim. Bana *Onu geri yolla'* dedi. Ben ise yollamadım, çünkü böyle bir yatağın evimde bulunması hoşuma gidiyordu. Resûlullah ısrarla bana, üç sefer onu geri vermemi söyledi ve: *'Ey Âişe! Allah'a yemin ederim ki, şâyet istesem Allah altın ve gümüş dağlarını benimle yürütür'* dedi. Bunun üzerine ben de yatağı gerisin geriye yolladım."[496]

Aşağıdaki rivayetlerden anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber dünyada yolcu gibi yaşıyordu.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Yezîd b. Hârun, Mes'ûdî, Amr b. Merre, İbrahîm, Alkâme, Abdullah (b. Mes'ûd) (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) (bir gün) hasır üzerinde uyumuş ve hasır böğrüne iz yapmıştı. Bunun üzerine biz de kendisine: 'Ey Allahın Resûlü! Müsaade buyursanız da altınıza bundan daha kaba birşey sersek' dedik. Bize şöyle cevap verdi: *"Dünyadan bana ne ki? Benimle dünyanın misali, bir yaz günü yolculuk yapıp da, bir ağaç altında uyuyan, sonra da bırakıp yoluna devam eden kimsenin misali gibidir."* [497]

---

[495] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 19; *el-Müsned*, V, 221.

[496] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 22; *el-Müsned*, IV, 202. Ayrıca Bkz. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, XI, 102; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî* XI, 292.

[497] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 30. Ayrıca Bkz. Tirmizi, *Zühd*, 44, (2378). Tirmizi hadisin sahih olduğunu söyler; *el-Müsned*, I, 391, 441. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 326.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Zeyd b. Habbâb, Süfyân b. Saîd, Zübeyr b. Adî, Mus'ab b. Sa'd (ra), Resûlullah (sav)'ın: *"Dünyadan sakının, zira o, latif ve haz vericidir"* dediğini haber vermiştir.[498]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Seyyâr b. Hâtim, Ca'fer b. Süleymân, Eyyub, Abdurabbih b. Saîd el-Medenî şöyle diyor: "Resûlullah (sav) Osman b. Maz'ûn ölüm halinde iken onun yanına girmiş, öpmek için eğilmiş. Bir yandan da, *'Allah sana rahmet etsin ey Osman! Ne sen dünyadan birşeyler koparabildin ne de dünya senden',* diye sesleniyormuş."[499]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muaviye, İbn Ebû Selîm, Mücâhid, Abdullah b. Ömer (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) elbisemden (veya tenimden) yapıştı ve *Ey Abdullah! Dünyada ya bir yabancı veya bir yolcu gibi ol. Ve kendini (daima) kabir ehlinden telakki et,* dedi." Mücâhid diyor ki: "Abdullah (ra) bana: 'Ey Mücâhid! Sabaha çıktığın vakit, kendi kendine (acaba) akşama erecek miyim, diye kuruntulanma. Akşama olunca da sabah için aynı şeyi yapma. Ölümden önce hayatını, hastalanmadan evvel de sıhhatini değerlendir...' diye tavsiyede bulundu."[500]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Mes'uddî, Amr b. Merre, İbrâhîm, Alkâme, Abdullah b. Mes'ûd (ra)'dan, Resûlullah (sav)'ın şöyle dediği rivayet edilmiştir: *Benim için dünya ne ki! Benimle dünyanın misali, sıcak bir yaz gününde, bir ağaç altında gölgelenip de, sonra bırakıp giden yolcu misali gibidir.*[501]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdussamed, Ebû Saîd Meanî, İbn Yezid el-Ahvâl Ebû Zeyd Basrî, Helâl(İbn Habbâb), İkrime, İbn Abbas (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav) bir gün hasır üzerinde uzanmış yatıyordu. Yanına Ömer b. Hattâb (ra) girdi. Hasır, Resûlullah (sav)'ın böğründe iz yapmıştı. Ömer (ra) bunu görünce: 'Ey Allah'ın Resûlü! Bundan biraz daha kaba bir yatak edinseniz' dedi. Resûlullah da (sav): *'Dünyadan bana ne ki? Benimle dünyanın misali, ancak bir yaz gününde yolculuk yapan, bir ağaç altında gündüzün bir saatinde gölgelenip, sonra da bırakıp yoluna devam eden kimsenin misali gibidir'* karşılığını verdi."[502] Kütüb-i Sitte'de Abdullah b. Mesudun rivayeti geçiyor.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Heysem b. Cemîl, Muhammed(İbn Müslim), İbrahîm(İbn Meysere), Tâvus, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: "Re-

---

[498] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 27.
[499] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 27. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, I, 105.
[500] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 22.
[501] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 21; *el-Müsned*, I, 441.(63 ve 72. rivayetle aynıdır)
[502] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 29.

sûlullah (sav) *Dünya hayatında zühd insanın kalb ve bedenini rahatlatır, dünyada tamah ise gam ve kederi çoğaltır*, buyurmuştur."[503]

Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü'z-Zühd* adlı eserinde yer verdiği rivayetle ilgili olarak, Heysemî isnadında Eş'as b. Nezzâr olduğunu onu tanımadığını belirtmektedir.[504] İsnadında problem gözüken rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Abdullah b. Ahmed, Muhammed b. Mesnâ Ebû Mûsâ, Muhammed b. Cehdâm, İsmâil b. Ca'fer, İmârat b. Gazye, Âsım b. Ömer, b. Katade, Mahmud b. Lebîd, Katâde b. Nu'man, Resûlullah (sav)'ın: *"Nasıl ki sizden biriniz hastasını sudan alıkorsa, (işte öylece) Allah Teâlâ da, bir kulunu sevdiği vakit, onu dünyadan alıkor"* dediğini haber vermiştir.[505]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', İsrail, Ebi İshak Mesrûk tarikiyle gelen rivayete göre: Resûlullah (sav), *(Malından) infak et ey Bilâl! Ve Arşın Sahibinin onu azaltacağı endişesine kapılma,* buyurmuştur. [506]

Abdullah b. Ahmed, Hudbe b. Halid, Hemmam, Katade, Mutarrif, babasının şöyle dediğini naklediyor: "Resûlullah (sav)'ın yanına vardım. O, *'Çokluğunuzla (övünmeniz) sizi oyaladı."* âyetini tefsir ediyordu. Buyurdu ki: *Âdemoğlu, malım malım, deyip durur. Ona, ey Âdemoğlu! Senin yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin veya sadaka verip geçtiğinden başka malın var mı? denilir."*[507]

Abdullah b. Ahmed, babası Ahmed b. Hanbel'lin haber verdiğine göre, İbn Mehdi, Hemmam, Katade, Halid Asrî, Ebû'd-Derdâ (ra), tarikiyle gelen rivayete göre Rasulullah (sav) şöyle buyuruyor: *'Güneşin her doğuşunda iki yanında iki melek, cin ve insanlardan başka bütün yeryüzü mahlûkâtının duyacağı şekilde, şöyle seslenirler 'Ey insanlar! Rabbinize koşun. Zira az, ama yeten (rızık), çok olup insanı oyalayandan daha hayırlıdır.' Güneşin, her batışında da iki yanına iki melek gönderilir ve onlar insan ve cinlerden başka yeryüzündeki bütün mahlûkâtın işiteceği bir şekilde şöyle seslenirler: 'Yâ Rabbi! infak edenin malını artır! Cimrilik edenin malını telef et!'* derler."[508]

---

[503] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 24. Ayrıca Bkz. Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 157; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 286.

[504] Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 286.

[505] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 26. Ayrıca Bkz. Tirmizi, *Tıbb*, 1; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, IV, 298; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 132; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 285.

[506] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 23. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, II, 280, VI, 274; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, IV, 270; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, II, 51; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, III, 126, X, 241.

[507] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 55.

[508] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 37; *el-Müsned*, V, 197. Ayrıca Bkz. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, I, 226; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, III, 122.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Cafer,Şu'be, Katâde'den, Mutarrif'in babasından (Abdullah b. eş-Şıhhîr) naklettiği şu sözü işittiğini haber veriyor: "Resûlullah (sav)'ın yanına geldim. O: *'Çokluğunuzla böbürlenmek sizi oyaladı'* diyordu. Ve: *'Âdemoğlu, malım malım diyor; malından sana ne ki? Ancak yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin ve bir de sadaka olarak verip geçtiğin senin içindir'* dedi."[509]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdi, İsrail, Mansur, Sevbân tarikiyle gelen rivayete göre: *'Altın ve gümüşü yığıp ta onları Allah yolunda harcamayanlara hemen acıklı bir azabı müjdele'*[510] âyeti nâzil olduğu sırada, biz Resûlullah ile beraber bir seferde bulunuyorduk. Resûlullah'ın ashabından bir kısmı, 'Altın ve gümüş hakkında, Allah'ın ne inzâl ettiğini biliyoruz.

Keşke bizim için hangi mal daha hayırlıdır bilsek de ondan edinsek dediler. Bunun üzerine Resûlullah (sav): *'En faziletlisi, Allah'ı çok zikreden bir dil, ona şükreden bir kalp ve kişiye imanında yardımcı olan mü'mine bir kadındır'* dedi."[511]

5.12. Zenginlik-Fakirlik Mukâyesesi Yapan Rivâyetler

Abdullah b. Ahmed, Abdullah İbn Ebû Ziyad, Seyyar, Cafer, Sabit, Enes b. Mâlik tarikiyle gelen rivayete göre: "Bir adam, Resûlullah'a (sav) geldi ve 'Yolculuğa çıkmak istiyorum ey Allah'ın Resûlü! Bana duada bulunur musun?' dedi. Resûlullah da (sav) *'Allah senin takvanı artırsın'* buyurdu. Adam 'biraz daha ya Resûlallah' dedi. Resûlullah, *'Allah günahlarını bağışlasın'* buyurdu. Adam 'Anam babam sana feda olsun ey Allah'ın Resûlü, biraz daha' dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav): *'Her nerede olursan ol, Allah hayır işlerini sana kolay kılsın'* buyurdu.[512]

Abdullah b. Ahmed, Ebû Ömer ve Nasr b. Ali, Muhammed b. Yezîd b. Huneys şöyle demiştir: "Ziyâret için yanına girdiğimizde Süfyân es-Sevrî'nin, Saîd b. Hassân el-Mahzûmî'ye, 'Bana bildirmiş olduğun hadis neydi?' dediğini işittim. O da buna cevaben şöyle dedi: 'Bana Ümmü Sâlih, Safiyye binti fieybe'den, o da Resûlullah'ın (sav)

---

[509] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 26; *el-Müsned*, IV, 24, 26. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an*, 88; Nesâî, *Vesâyâ*, 1; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 534; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, II, 211, IV, 28; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 172.

[510] Tevbe, 9/34.

[511] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 48; *el-Müsned*, V, 278. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an*, 10; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, III, 41.

[512] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 47. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Deavât*, 54; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, I, 247.

eşi Ümmü Habîbe (ra)'den şöyle dediğini haber vermiştir: *"insanoğlunun Allah'ı zikretmesi, iyiliği emretmesi ve kötülükten sakındırmasından başka her sözü aleyhinedir."*[513]

Bunun üzerine bir adam Süfyân es-Sevrî'ye, 'Bu ne kadar ağır bir söz' diyecek olmuş. Süfyân, 'Bu ne ki? Allah Teâlâ: *"Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Ancak bir sadaka, yahut bir iyilik, yahut da insanların arasını düzeltmeyi isteye(nin fısıldaşması) müstesna..."*[514] buyurmuştur. Başka bir âyette ise: *"Hakkı ve sabrı tavsiye edenler müstesna.."*[515] demiştir. Bir diğerinde ise *"Allah rızasına ulaşmış olanlardan başkasına şefaat etmezler.."*[516] buyurmuştur. Diğer bir âyette de, *O gün, Rahmân'ın izin verdiğinin ve sözünden hoşlandığının dışındakilere şefaat fayda vermez.*[517] buyurmuştur,' demiştir. Süfyân diyor ki: 'işte bu Cebrâîl'in (as) getirdiği, Rahmân'ın sözüdür.'[518]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Kademetü'l-Amirî, Cerse b. Decace, Ebû Zer (ra), "Resûlullah'ın (sav): *'Eğer kendilerine azab edersen şüphesiz onlar, senin kullarındır (dilediğini yaparsın). Şâyet onları bağışlarsan şüphesiz sen, izzet ve hikmet sahibisin.'* [519]âyetini sabaha kadar tekrarladığını haber veriyor." [520]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Muhammed b. Eyyub, Ebû Bekir b. İyaş, Ebû İshak, İkrime, Ebû Abbas tarikiyle gelen rivayete göre: "Hz. Ebû Bekir, Resûlullah'a (sav) 'Yaşlandınız ey Allah'ın Resûlü' deyince, Resûlullah (sav) ona *Beni Hûd, Vâkıa, Amme ve Tekvîr sûreleri ihtiyarlattı*, cevabını vermiştir."[521]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Usame b. Zeyd, Muhammed b. Abdurrahman b. Ebû Lübeybe, Said el-Hudrî, Sa'd b. Mâlik 'Resûlullah (sav)'ın *"Rızkın en hayırlısı (kişiye) yeteni, zikrin en hayırlısı ise, gizli olanıdır"* dediğini haber vermiştir.[522]

---

[513] Tirmizî, Zühd, 26; Gazzâlî, *İhyâu Ulumi'd-Dîn*, I, 70.
[514] Nisa, 4/114.
[515] Asr, 103/3.
[516] Enbiyâ, 21/28.
[517] Nebe', 78/38.
[518] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 43.
[519] Mâide, 5/118.
[520] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 35.
[521] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 23. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Tefsiru'l-Kur'an*, 65; Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, II, 343.
[522] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 25; *el-Müsned*, I, 172, 180, 187. Ayrıca Bkz. Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 161; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 81.

Abdullah b. Ahmed, İbrahîm b. Ziyad, Ubâde, Muhammed b. Amr, Ebî Seleme, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav), *Ben her gün yüz defa Allah (cc)'a tevbe ve istiğfarda bulunuyorum* derdi."[523]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Velîd b. Müslim, Sâbit Ebî Seleme, Sâlim b. Abdullah (ra) diyor ki: "Resûlullah (sav): '*Allahım! Bana, ağlayan dişler ateşe, gözyaşları kana dönmeden önce, devamlı senin haşyetinden heder olan göz ihsan et'* diye dua ederdi."[524]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdurrezâk, Sevrî, Sâlim, Abdullah b. Ömer (ra) Resûlullah (sav)'ın dualarında: *"Allahım! Bir yavru nasıl korunursa, senden, beni öylece korumanı istiyorum"* diye yakarışta bulunduğunu söylüyor.[525]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebu Muaviye, E'meş, Amr b. Merre, Ebû'l-Buhterî diyor ki: "Abesoğullarından bir adam ilminden istifade etmek için Selmân (ra) ile arkadaşlık etmiş. Hiçbir işte onu yalnız bırakmak istemeyerek, o hamur yoğursa bu ekmeği pişirmiş; eğer o binekleri sulayacak olsa, bu da hayvanlar için yem hazırlamaya gayret etmiş. Nihâyet suların coşup taştığı bir vakitte, Dicle nehrine ulaşmışlar. Selmân (ra) ona 'in ve sudan iç' demiş. O da içmiş. Selmân 'Biraz daha, biraz daha iç' demiş. Adam bir miktar daha içtikten sonra, Selmân ona '(Dicle'nin) suyundan ne kadar eksilttiğini sanıyorsun?' diye sormuş. Adam 'Hemen hemen hiç azalmamıştır' diye cevap vermiş. Bunun üzerine, Selmân (ra) 'işte ilim de, aynen böyledir. Ondan birşeyler alırsın, hiçbir şey eksiltmiş olmazsın. O takdirde, sana düşen ondan istifade edeceğini almaktır' demiş. (Adam anlatmaya devam ediyor) 'Sonra nehirden geçtik ve birden karşımızda arpa ve buğday yığınları gördük. Bana dedi ki: 'Hey Abesoğullarının kardeşi! Muhammed (sav)'in sağlığında, şu hazineleri bize fethediverenin kimler olduğunu biliyor musun?' 'Evet,' cevabını verdim. Sözüne devamla, 'Kendisinden başka ilâh olmayan Allah'a yemin ederim ki, biz (o vakitler) sabah olur, akşam olur da, yanımızda bir ölçek buğday bulunmadan günlerimizi geçirirdik' dedi. Adam diyor ki: 'Sonra yola koyulduk ve Celula'ya kadar geldik. Oralarda da Allah'ın altın ve gümüşten kendilerine neler ihsan ettiğini anlattı ve dedi ki: 'Ey Abesoğullarının kardeşi! Biliyor musun, Muhammed (sav)'in sağlığında, buraları bize fethediverenin kimler olduğunu?' 'Evet' cevabını verdim. O da: 'Kendisinden başka ilâh bulunmayan Allah'a yemin ol-

---

[523] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 20; *el-Müsned*, II, 450. Ayrıca Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, XI, 101 İbn Hacer: Onun istiğfarı ümmeti için teşrî'dir. Yani onların günahları için şefaat gibidir, demiştir.

[524] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 24. Ayrıca Bkz. İbn Mübârek, *Kitâbü'z-Zühd*, s. 165; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, II, 196.

[525] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 24.

sun ki, onlar, yanlarına ne bir dinar ve ne de bir dirhem almadan akşamlayıp sabahlıyorlardı' dedi."[526]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Muhammed b. Fudayl, Ata b. Sâib, Kurân-ı Âmir tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav) Ebû Bekir (ra) ve Ömer (ra) ile beraber, biraz et, arpa somunu ve yaş hurma yemiş, üzerine de soğuk bir su içtikten sonra *"Rabbinize yemin olsun ki işte bu, âyette (Tekâsur 8) sözü edilen nimetler cümlesindendir"* demiştir."[527]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Süfyân es-Sevrî diyor ki: "'Hevdeç' âdeti, ilk defa Haccâc zamanında başladı. Babam dedi ki; 'Annemi, hacca uğurlayacaktım. Kadîsiye'de bir tek hevdeç göremedim. insanların hepsi binek üzerindeydi.' Süfyân diyor ki; '(O vakitler) iyilerin haccı, binek üzerinde yapılandır,' denilirdi."[528]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Abdulvehhâb, Katâde (ra) diyor ki: "(Bir zamanlar) insanların, açlıktan mütevellit, karınlarına taş bağlayarak bellerini doğrultmaya çalıştıkları bize anlatılmıştır. Yine insanların üzerlerine örtecek birşeyler bulamadıklarından dolayı, kış mevsimlerinde yeri kazarak oraya sığındıkları da söylenmiştir." [529]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Ahmed, Fıtr b. Abdullah b. Ebû'l-Hüzeyl, Muhammed'in (sav) ashabından bazı kimselerin "(Biz açlıktan) devenin sıkıntıdan inildediği gibi inlerdik," dediğine şahit olduğunu söylüyor.[530]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Ebû Muaviye, E'meş, Sâlim b. Ebû'l-Ca'd diyor ki: "Resûlullah (sav): *'Ümmetimden öyleleri vardır ki, birinizin kapısına gelse de bir dinar istese vermezsiniz. Bir dirhem istese yine vermezsiniz. Bir kuruş istese onu da vermezsiniz. Fakat o Allah'tan cennetini isteyecek olsa derhal verir. şâyet dünyayı isteyecek olsa onu vermez. Dünyayı ona vermemesi o zâtı hakir gördüğünden dolayı değildir. Öyleleri, eski elbise giyerler. Kimse de onlara iltifat etmez. Ama, (bir konuda) Allah'a yemin edecek olsa, Allah onu doğru çıkarttırır'* buyurmuştur."[531]

Abdullah b. Ahmed, İbn Ebû Ziyad, Seyyar, Ca'fer, Sâbit, Ali b. Zeyd, Enes b. Mâlik (ra), Resûlullah'ın (sav) *'Nice üstü başı toza belenmiş, kendisine iltifat edilmeyen, yırtık-pırtık elbiseli kimseler vardır ki, bir konuda Allah'a yemin edecek olsalar,*

---

[526] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 53.
[527] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 56. Ayrıca Bkz. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, VI, 390
[528] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 45.
[529] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 56.
[530] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 56.
[531] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 28. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 264.

Allah onları doğru çıkartır. Berâ b. Ma'rûr (ra) onlardandır' dediğini haber vermiştir.[532]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel,Veki', İbn Hâlid, Kays b. Ebû Hâzim, Sa'd (ra)'ın şöyle dediğine şahit olduğunu söylüyor: "Ben Araplar içerisinde, Allah yolunda ok kullanan ilk şahısım. (Bir seferde) Resûlullah (sav) ile beraber bulunuyorduk. Yanımızda yiyecek olarak semir ve üzüm yaprağından başka birşey yoktu. Eğer birimiz onlardan keçi misali yemeye kalksa ne çiğneyebilir ve ne de hazmedebilirdi."[533]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Revah, Hişam, Muhammed (b. Sîrîn) diyor ki: "Biz, Ebû Hureyre'nin (ra) yanında idik. Üzerinde de içerisinde salınarak yürüdüğü iki renkli elbise vardı.O, kendini göstererek, 'Bak hele Ebû Hureyre keten elbiseler içinde salınıp yürüyor. Vallahi ben hatırlarım. Resûlullah'nın (sav) minberi ile Hz. Âişe'nin odası arasında baygın düşerdim de, (bana birşeyler oldu zannederek) yanıma birileri gelir, başımda dikilirlerdi ve ben onlara 'Yok bir şeyim, (bu halim), yalnızca karnımın açlığından mütevellittir' derdim." [534]

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Vekî', Süfyân, Yezîd, Zeyd b. Vehb, Ebû Zer (ra) diyor ki: "Bir zât, Resûlullah'a (sav) gelmiş ve 'Ey Allah'ın Resûlü! Kıtlık bizi yiyip bitirdi' demiştir. Resûlullah da *'Benim sizin hakkınızda esas endişe ettiğim Allah'ın dünyanın bütün nimetlerini ayaklarınızın altına sermesidir. Keşke ümmetim, altın takmasalar'*demiştir."[535]

Yukarıdaki Ahmed b. Hanbel'in eserindeki dünya hayatı ile ilgili rivayetlere yer verdik. Bu bağlamda şunu belirtmeliyiz ki İslâm dini, dünya ve âhiret dengesinin kurulmasını ister, tek taraflı olarak ne sadece dünyayı, ne de sadece âhireti düşünür. Ahiret için dünyanın terk edilmesine karşı olduğu gibi, dünya için âhiretin terk edilmesine de karşıdır. Her ikisine de gereken önemi vermekte ve her iki dünya için insanın çalışmasını istemektedir. Dünya çalışma ve yorulma yeri olup, ahret ise dünyada yapılanların karşılığının, yani mükafaat ve cezânın görüldüğü yerdir, orada çalışma yoktur. Hz. Peygamber müslümanların mânen olduğu gibi, maddeten de güçlü olmalarını ve ilerlemelerini istemektedir. İslam dini tembelliği ve uyuşukluğu kabul etmediği gibi, aksine o, dinamizmi ve aksiyoner olmayı tavsiye etmektedir. Bugün

---

[532] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 47. Ayrıca Bkz. Tirmizî, *Menâkıb*, 55; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, III, 113.
[533] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 56.
[534] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Züh*d, I, 56.
[535] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 51; *el-Müsned*, I, 98. Ayrıca Bkz. Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 183; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 237.

İslâm dünyasının dünya konjönktürü içerisinde ezilmişliğinin ve geri kalmışlığının kökeninde İslâm'ın benimsemediği ve bazı müslümanlar tarafından yanlış anlaşılan fakirlik anlayışının olup olmadığı ciddi manada araştırılmalıdır. Günümüzde Peygamber'in anlaşılması konusunda mevcut olan yanlışlardan biri de, Hz.Peygamber'in, hayatı boyunca fakir, yoksul ve muhtaç bir kişi olarak ve hiç zenginlik yüzü görmemiş, varlık sahibi olmamış, sürekli maddi sıkıntı içinde yaşamış bir insan gibi gösterilmiş olmasıdır ki, bu, tarihi gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Te'vil ve tefsire muhtaç bazı hadislerden -zâhir ve lafızlarına bakılarak- veya bazı uydurma hadisler esas alınarak fakirliğin zenginlikten efdâl olduğu görüşünü çıkaranlar olmuştur. Bunun neticesinde sosyal bir problem olan fakirlik ile İslâm özdeşleştirilmeğe çalışılmıştır. Özellikle bu görüşleri sûfilerin daha çok savundukları gözlenmektedir. Yukarıdaki rivayetlerde bu bağlamda incelendiğinde bazılarının muteber kaynaklarda gyer almadığı belirlenmiştir. Kütüb-i Sitte gibi muteber eserlerde yer almayan rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Hz.Peygamber döneminde -bilinmesi gereken başka bir husus da- fakirler, yoksullar, köleleler, yetimler hakir görülüyor, aşağılanıyor, alay ediliyor ve onlara değer verilmiyor olmasıdır. Âdeta onlar ikinci sınıf muâmelesine tâbi tutuluyordu.[536]Özellikle müşrikler, Hz.Peygamber ile görüşecekleri zaman onların da orada bulunmalarını hiç istemezlerdi.[537] Dolayısıyla üstünlüğün iman ve takvada olduğu mesajını aktaran Peygamber, onların yanındayer almış ve onlara insanca muâmelede bulunmuştur. Onları iman ve takvalarından dolayı övmüş, değer vermiş ve üstün görmüştür.

Örneğin bir hadiste Hz.Peygamber bu durumu şöyle anlatır: "Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ve fakat şöyle olacak diye yemin etseler, isteklerini Allah'ın gerçekleştireceği kimselerdir."[538] Burada Hz.Peygamber, fakirleri Allah katındaki manevi derecelerinden dolayı övmektedir Aşağıda vereceğimiz bu konu çerçevesinde yer alan hadisleri değerlendirirken bu durumu göz ardı etmememiz gerekir. Yine

---

[536] Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, V, 49.

[537] Örneğin şu âyet-i kerime bu tür bir olay üzerine nâzil olmuştur: "(Ey Muhammed!) Rablerinin rızasını dileyerek sabah akşam O'na ibâdet edenlerle birlikte sabret. Sakın dünya hayatının aldatıcı zinetine kapılıp gözünü onlardan ayırma. Kötülük yapacağını bildiğimiz için kalbini bizi anmaktan uzaklaştırdığımız, arzularının kölesi olmuş, işi gücü haddi aşmak olan kimseye sakın uyma." Kehf, 18/28. Ayrıca Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 7.

[538] Buhârî, *Eymân*, 9, *Tefsir*, 68, *Edeb*, 61; Müslim, *Cennet*, 47; İbn Mâce, *Zühd*, 4; Tirmizî, *Cehennem*, 13.

Hz.Peygamber'in fakirlerin gözetilmesi ve onlara değer verilmesiyle ilgili olarak şu hadisini de zikredebiliriz:

"Yemeğin en kötüsü zenginlerin dâvet edilip fakirlerin terkedildiği velime yemeğidir."[539] Dolayısıyla hadislerde fakir ve yoksul kişiler her zaman korunmuş, kollanmış ve onlara değer verilmiştir.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Heysem b. Cemîl, Muhammed(İbn Müslim), İbrahîm(İbn Meysere), Tâvus, Ebû Hureyre tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav) *Dünya hayatında zühd insanın kalb ve bedenini rahatlatır, dünyada tamah ise gam ve kederi çoğaltır*, buyurmuştur."[540]

Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbü'z-Zühd* adlı eserinde yer verdiği rivayetle ilgili olarak, Heysemî isnadında Eş'as b. Nezzâr olduğunu onu tanımadığını belirtmektedir.[541] İsnadında problem gözüken rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Abdullah b. Ahmed, Ahmed b. Hanbel, Heysem b. Cemîl, Muhammed, İbrahîm b. Meysere, Amr b. Şuayb, Abdullah b. Amr tarikiyle gelen rivayete göre: "Resûlullah (sav): *'Bu ümmetin evveli, zühd ve yakîn ile kurtuluşa ermiştir. Sonu ise cimrilik ve kuru ümit yüzünden helak olacaktır'* buyurmuştur."[542]

Şimdi ilk bakışta fakirliğin övüldüğü veya ön plana çıkarıldığı intibaını veren bazı hadisler üzerinde durmak istiyoruz:

"Dünya tatlı, göz kamaştırıcı ve çekicidir. Allah onu sizin kullanmanıza verecek ve nasıl davranacağınıza bakacaktır. Dünyaya aldanmaktan sakının, kadınlara kapılmaktan korunun. Çünkü İsrailoğullarında ilk fitne kadınlar yüzünden çıkmıştır."[543] Kişi, dünyanın ve kadının çekici câzibesine karşı kendini kaptırarak gayr-i meşru yola düşebilir. Gayr-i meşru yollara düşülmemesi için Peygamberimiz burada uyarı ve ikaz vazifesini yerini getiriyor. Yoksa dünyanın veya kadının kötülenmesi, aşağılanması, onlara kötü gözle bakılması veya onların terkedilmesi söz konusu değildir. Aşağıdaki hadisi de aynı istikamette anlamak gerekir.

---

[539] İbn Mâce, *Nikâh*, 25.
[540] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 24. Ayrıca Bkz. Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 286.
[541] Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 286.
[542] Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-Zühd*, I, 24. Ayrıca Bkz. Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VII, 186; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, IV, 160, 241; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, X, 255, 286; İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, XI, 237.
[543] Müslim, *Zikir*, 99; İbn Mâce, 19; Tirmizî, *Fiten*, 26.

"Benden sonra size dünya nimetlerinin ve ziynetlerinin açılmasından (gönlünüzü onlara kaptırmanızdan) korkuyorum."[544] İstikbâle matuf olarak söylenmiş olan bu hadisteileride elde edilecek zenginliğin risklerine karşı uyanık olunması, zenginliğin yoldan çıkarıcı bir unsur olmaması vurgulanıyor. Hz.Peygamber'in bazı uyarıları bu açıdan değerlendirilmelidir.

Dünya âhiret kıyaslaması yapılarak oradaki nimet ve mükafaatlara, oradaki ceza ve sıkıntılara kıyasla Hz. Peygamber şu hadisi söylemiştir: "Dünya mü'minin zindanı, kâfirin cennetidir." [545] Mü'min, dünya hayatında arzu ve isteklerini sınırlamak, kendini kontrol etmek, belirli kurallara uymak ve nefsini dizginlemek mecburiyetindedir. Kâfir için böyle bir durum söz konusu değildir.

Yukarıda metinlerini verdiğimiz hadislerden Hz.Peygamber'in, fakirliği zenginliğe tercih ettiği şeklinde bir görüş ve yorum, kesinlikle çıkarılmamalıdır. Hz.Peygamber, sözü edilen fakir insanların fakirlikleri sebebiyle utanmamaları gerektiği şuurunu onlara vermeye çalışmış, onurlu, şerefli bir şekilde yaşamalarını tavsiye etmiş, onları sürekli teselli etmiş ve moral vermiştir. Hadislerde anlatılmak istenilen esas husus; fakirin horlanmaması, itilip kakılmaması, onların korunması, haklarının gasb edilmemesi, yedirilip içirilmesi, korunup kollanması, ihtiyaçlarının karşılanması, şeref ve haysiyetleriyle yaşama imkanına kavuşturulmasıdır. Hz.Peygamber'in bu tavsiyelerinden ve moral verici tesellilerinden onun, fakirliği övdüğü, zenginlikten üstün tuttuğu veya fakirliğin kişileri cennete götürücü bir unsur olduğu gibi tutarsız ve gerçek dışı bir görüşü çıkarmak mümkün değildir. Nitekim bir seferinde bazı fakirler açlıktan şikayetçi olunca Hz.Peygamber, kendi âile fertlerinin de aynı durumda olduklarını ve sıkıntı çektiklerini belirterek onları teselli ettiğini ve onlara sabrı öğrettiğini belirtmiştir.[546] Âkıbeti perişanlık, sefâlet ve ızdırap olan fakirliği Hz.Peygamber'in savunduğunu iddia etmek gerçek dinin ilkeleriyle, akıl ve mantık kurallarıyla hiçbir sûrette bağdaşmaz. Hz.Peygamber de bu iddialardan münezzehtir. Yoksa hadislerin arka planlarından habersiz olarak salt lafızlarına bakılarak hadisler anlaşılacak olursa hadisin vermek istediği gerçek mesajın dışında bazı yanlış anlaşılmalar söz konusu olacaktır. Halbuki fakirlerin övülmesi, sevilmesi salt fakirlikleri sebebiyle olmayıp, karşılaştıkları sıkıntılara sabretmeleri, tahammül etmeleri, isyan etmemeleri ve şükretmeleri

---

[544] Buhârî, *Zekât*, 47, *Cihâd*, 37; Müslim, *Zekât*, 121–123.
[545] Müslim, *Zühd*, 1; İbn Mâce, *Zühd*, 3; Tirmizî, *Zühd*, 16. Hadisin benzer açıklaması için Bkz. Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, IX, 294.
[546] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 402.

sebebiyledir. Mutlak manada fakirlik ve zenginlik tek başına bir değer değildir. Peygamberimiz bir hadisinde "Allah mü'min fakir ve iffetli kulunu sever." buyurmuştur.[547] Görüldüğü gibi burada fakirlikle beraber başka özelliklerde zikredilmektedir.

Bu tür hadisler, dünyaya taparcasına bağımlı, dünyalığa sahip olabilmek için her yolu meşrû gören, her şeyi mübah kabul eden, aşırı hırslı kişilerin konumunu ve durumunu anlatmaktadır. Semâvî dinlerin hepsinde olduğu gibi, İslâmın ilk dönemlerinde de İslâm dinine girenler, zenginlerden daha çok fakir, yoksul, yetim, köle, varlıksız ve şöhretsiz kişilerdir. Dolayısıyla kendisi de yetim olarak yetişen Hz.Peygamber, bu ma'dur ve mazlum insanlara çok değer vermiş, onların hepsini hiçbir ayırım yapmaksızın kucaklamış, bağrına basmış ve onların her türlü ihtiyaçlarını gidermeye çalışmıştır.[548] Hz.Peygamber ahlâkı gereği fakirleri, yoksulları, yetimleri, öksüzleri, dulları ve ihtiyaç sahibi kişileri devamlı gözetmiş, onlara ilgi göstermiş ve değer vermiştir. İnsanlar arasında ayırım yapılmasını hoş görmeyen İslâm dini, Allah katında insanları bir tarağın dişleri gibi eşit kabul eder. Zengin, fakir, genç, ihtiyar, güzel, çirkin, beyaz, siyah her statüde ve meslekteki insan eşittir ve bu sayılan özellikler üstünlük vesilesi değildir. Zenginlik veya fakirlik, tek başına kişiyi cennete veya cehenneme götürücü unsurlar da değildir. Varlık sahibi cennete gidebileceği gibi, fakir olan da cehenneme gidebilir. Bunun tam tersi de olabilir veya her ikisi de cennete veya cehenneme gidebilir. Neticede fakirlik veya zenginlik, cennete veya cehenneme gitme hususunda ölçü ve kıstas olamaz. Hz.Peygamber insanların fıtratında varolan mal edinme duygusu ve sevgisinin aşırı hırsa ve putperestliğe dönüşmemesi için kişilerin eğitilmesinin gerekliliğine son derece önem vermiş ve uyarı mâhiyetinde bazı açıklamalarda bulunmuştur. Dünya ve nimetlerine karşı duyulan sevginin sıfıra indirilmesi, nötr hale getirilmesi mümkün değildir. Sevgisiz bir dünya düşünülemez. Canlı ve cansız varlıklara karşı duyulan sevgi yasaklanmış değildir. İnsanı hayata bağlayan manevi unsurlardan belki de en önemlilerinden biri de kuşkusuz sevgidir. Sevgisiz insan, kuru bir ağaca benzer. Dolayısıyla birinci sırada Allah ve Rasûlü sevildikten sonra[549]diğer canlı ve cansız varlıkların sevilmesinde bir sakınca olmadığı

---

[547] Hadisin isnâdındaki râviler tenkit edilmiştir. Bkz. İbn Mâce, *Zühd*, 5.
[548] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I, 255.
[549] Bu konuda strateji veren şu âyet hatırlanmalıdır: " De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım akrabanız, kazandığınız mallar, kesada uğramasından korktuğunuz ticâret, hoşlandığınız meskenler size Allah'dan, Rasûlünden ve Allah yolunda cihad etmekten daha sevgili ise,

gibi, bu durum gerçek zühd anlayışına da aykırı görülmemelidir. "Her hatanın başı dünya sevgisidir." Gibi bazı mevzû hadislerin menfi etkisi olmuş ve bu konuda yanlış anlayışların (özellikle yanlış zühd anlayış ve tanımının) ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Mustafa Sabri Efendi, fakirliğin insana vereceği zararı şu şekilde ifade eder: "İntihara katiyen râzı olmayan bir din fakr-u sefâlete de razı olmaz. Çünkü bâhusus asrımızda fakr-u sefâlet de tedricen intihar demektir."[550]

Dünya ve nimetlerine karşı insanların yaklaşımlarında farklılıklar gözlenmektedir. Kimileri dünyadaki canlı veya cansız varlıkları put haline getirerek ifrat noktasında hareket ederken, kimileri de zühd adına tefrit noktasında hareket ederek dünya hayatını önemsememekte ve âdeta inziva hayatını savunmaktadır. Her iki yaklaşım tarzı da Hz.Peygamber'in anlayış disipliniyle bağdaşmadığından İslâmî olmayıp tenkit edilmiştir. İslâmın öngörmüş olduğu mu'tedil görüş ve anlayış; aşırı hırs ve tamahkârlıktan uzak kalınarak dünyayı ve nimetlerini putlaştırmadan, geçici olduğunu unutmaksızın dünya nimetlerinden şükrünü eda etmek şartıyla meşrû yoldan azamî derecede faydalanmak ve faydalanılmasına yardımcı olmaktır.

Hz.Peygamber'in hayatı incelendiğinde hayatının tamamı zenginlik ve fakirlik açısından aynı olmadığı, aşılamayan bazı sebeplerden dolayı belli bir dönemde maddi sıkıntı çektiği bir gerçektir. Hayatının bazı dönemlerinde de maddi refah seviyesinin yüksek olduğu kaynaklardan tesbit edilmektedir. Dolayısıyla Hz.Peygamber'in sürekli fakir yaşadığını, fakirliği tavsiye ettiğini veya fakirliği üstün gördüğünü iddia etmek tarihi gerçeklerle bağdaşmaz. Böyle bir iddiayı Hz.Peygamber'e izâfe etmek Hz.Peygamber'i ve hadislerini yanlış anlamak demektir. Hz.Peygamber, zaman zaman hadislerinde zenginleri uyarmasının sebebi, insanın dünya ve nimetlerine karşı fıtrattan kaynaklanan bir eğilimin bulunması ve bu eğilimin, manevi değerleri unuturcasına aşırılığa gitmemesi içindir. Halbuki fakirliğe karşı her hangi bir fıtrî eğilim söz konusu değildir. Fakirlik ve zenginlikle ilgili hadisler bütünlük içerisinde ele alınıp, hadislerden doğru anlamlar ve yorumlar çıkarılmalıdır.

---

artık Allah emrini getirinceye kadarbekleyin. Allah fâsıklar topluluğunu hidâyete erdirmez." Tevbe, 9/24.

[550] Mustafa Sabri, *Meseleler*, s. 108.

SONUÇ

İslâm dünyasının geri kalışının ve başkalarına muhtaç oluşunun kökeninde yanlış dünya anlayışı(dünya-âhiret dengesinin korunamaması) ve İslâmın fakirlik ve zenginliğe bakış açısının doğru olarak bilinmemesi yatmaktadır. Dünya ve nimetlerine karşı insanların yaklaşımlarında farklılıklar gözlenmektedir. Kimileri dünyadaki canlı veya cansız varlıkları put haline getirerek ifrat noktasında hareket ederken, kimileri de zühd adına tefrit noktasında hareket ederek dünya hayatını önemsememekte ve âdeta inziva hayatını savunmaktadır. Her iki yaklaşım tarzı da Hz.Peygamber'in anlayış disipliniyle bağdaşmadığından İslâmî olmayıp tenkit edilmiştir. İslâmın öngörmüş olduğu mu'tedil görüş ve anlayış; aşırı hırs ve tamahkârlıktan uzak kalınarak dünyayı ve nimetlerini putlaştırmadan, geçici olduğunu unutmaksızın dünya nimetlerinden şükrünü eda etmek şartıyla meşrû yoldan azamî derecede faydalanmak ve faydalanılmasına yardımcı olmaktır.

Hadislerin dinî hayatın oluşmasında büyük bir etkisinin olduğu, hatta geleneğimizde var olan dindarlık anlayışına; biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere iki tür etki ettiği bilinmektedir. Uygulama ve ahkamla ilgili hadisler, müçtehitlerin yorumlarından sonra Müslümanların hayatlarında yerini alırlarken, konumuzu teşkil eden zühdî, ahlâkî hadisler ve zihniyet oluşturucu rivayetler doğrudan bir etkiye sahip olmuştur. Çalışmada yer alan zühdle ilgili hadisler, ikinci tür, yani ahlâkî ve zihniyet oluşturucu rivayetlerdir. Bu çeşit rivayetler, asırlar boyunca Müslümanların inanışlarında etkili olmuş ve sonuçta ortaya "Müslüman bilinç" diyebileceğimiz bir anlayış, "dünya görüşü" çıkmıştır. Bu bilinci daha çok önemli ölçüde tasavvuf ehli yönlendirmiştir. Hadis Edebiyatı içinde bir bölüm olarak yer alan zühdle ilgili hadisler, zamanla *Kitabu'z-Zühd* adıyla yapılan bağımsız çalışmalarla birlikte zengin bir literatüre dönüşmüştür. *Kitabü'z-Zühd* olarak bilinen bu literatürü bakıldığında, genellikle iki konuyu ihtiva ettiği görülür: Birincisi, Kur'ân ve sünnete göre zühd ve unsurları; ikincisi, Hz. Peygamber ve ashabı ile enbiyâ ve velilerin zâhidâne hayatından örnekler. Bazı önemli zühd kitaplarının muhtevalarını ise; genel itibariyle Hz. Peygamber'in (sav) hayatında yer alan zühd ve unsurları, dünya, dünya hırsı ve buna karşı tavrın nasıl olması gerektiğiyle ilgili konulardır. Bu tür eserler hadis edebiyatı içerisinde dar kapsamlı ve neredeyse tek boyutlu muhtevaya sahip oldukları için bunlardan yola çıkarak İslâm'ın bütününü kapsayan bir dünya görüşü ve hayata bakışını

ortaya koymanın zorluğu ortadadır. Peki bunlar niçin söylenmiştir? Bunların insanın dünyaya dalıp âhireti unutma zaafına karşı söylenmiş ifadeler olduğu anlaşılmaktadır. Yoksa müslüman dünyadan el çeksin, fakir olsun, hiç elinde para tutmasın, servet sahibi olmasın, ihtiyacı dışında para kazanmasın şeklinde anlaşılmamalıdır. Zühd konusunda önemli bir nokta da gerçek ihtiyaçlarla, sun'î ihtiyaçların birbirinden ayrılmasıdır. Bu çalışmada eserde 181 rivayet olan fakat Kitabın orjinalinde 35. rivayetten sonra 37. rivayete yer verilmiş dolayısıyla 180 rivayet ele alınarak incelenmiştir. 27-15, 34-63, 35-147, 63-77, 64-65-114. rivayetlerin aynı olduğu görülmüştür. Rivayetleri incelerken, ilk başvurumuz muteber hadis kitapları olmuştur. Kütüb-i Sitte ise, bunların içinde öncelik taşımıştır. Çalışmamızda eserdeki bazı rivayetlerin sened ve metin olarak tesbiti mümkün olmamıştır. Kaynağı belli olmayan, muteber hadis kitaplarında geçmeyen rivayetlere ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

Genel olarak hadislerle ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir: Burada yer verilen ve hadis edebiyatında Hz. Peygamber'e (sav) izafe edilen zühdle ilgili hadisler; muteber kabul edilen hadis kaynaklarında yer aldığı gibi, zayıf veya mevzu rivayetlerle ilgili yazılan eserlerde de görülmektedir. Ayrıca bu konulardaki bazı rivayetler gerek sened ve gerek metin açısından tenkid edilmiştir. Bu tür bazı rivayetlerin kaynağı, genelde ehl-i kitaptan alınan bilgiler, o zamanki siyasi ve kültürel olayların yansımaları olarak görülmüştür. Bu tür rivayetlerden yola çıkarak İslâm'a göre sağlıklı bir zühd anlayışı ortaya koymanın zorluğu ortadır. Zira Hz. Peygamber'den (sav) çalışmada zikredilen rivayetler dışında, hadis külliyatında bunların zıddı sayılabilecek rivayetler de mevcuttur. Bunların yanında konuyla ilgili tespit ve önerilerimiz şunlardır:

1-Zühd ile ilgili bilgiler ve tanımlar, Kur'ân ve sahih hadislerin ışığı altında tekrar gözden geçirilmeli ve on dört asırdan beri yaşayan toplumların siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarına göre şekillenen ve toplumda belli kesimin yaşayış ve algılayış biçimine göre tanımlanan ve yorumlanan zühdün, çağımızda ve ileriki çağlardaki yapılara göre yeniden değerlendirilip tanımlanması gerekir.

2-Doğru ve sağlıklı bir zühd anlayışına ulaşmak için Kur'ân'ın verileriyle birlikte Hz. Peygamber'in (sav) sahîh sünnetini bütüncül bakış açısıyla dikkate almanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

3-Bu bağlamda zühd literatürü içerisinde yer alan Kur'ân ve sahîh sünnete uygun zühde dair hadislerin ön plana çıkartılması ve zayıf ve mevzû olanların ayıklanması önem arz etmektedir. Özellikle "Zühd Hadisleri"ni İslâmî yorumlarının temeline koyan bazı tasavvuf ehli, İslâm iktisadi hayatının oluşmasında etkili olduğu ve

inşa ettikleri dünyalarının temellerini bu tür güvenilir olmayan ve tartışmalı hadislere yer verdiği bilinmektedir. İşte bizim çalışmamızın önemi de buradadır. Zühdle ilgili hadislerle ilgili bir bakış açısı burada ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışma bu konuda bir başlangıçtır ve sahası sınırlıdır. Daha açık ve net sonuçlara geniş ve detaylı çalışmalarla ulaşmak mümkündür. Bilhassa zühd hadislerini ele alan daha geniş boyut ve muhtevalı çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

Abdulah b. Mübârek (1386), *Kitâbü'z-Zühd ve'r-Rekâik*, thk., Habiburrahman Azamî, Beyrut.

_____(1992), *Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rekâik –Zâhidlik ve İncelikleri*, ter., M. Adil Teymur, Seha Neşriyat, İstanbul.

Abdurrezzâk, Ebûbekr es-San'anî (tsz.), *el-Musannef*, thk. Habîburrahman el-A'zamî, I-XI, Fihrist, Ysz.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed el- Cerrâhî (1998), *Keşfu'l-Hafa ve Muzilu'l-İlbas Amme'ş-Tehara Mine'l-Ehadis fi Elsineti'n-Nas, I- II,* Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Afifî, Ebu'l-Ala (1996), *Tasavvuf İslâm'da Manevî Devrim*, ter., H. İbrahim Kaçar, Murat Sülün, Risale Yay., İstanbul.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah eş-Şeybânî, (1986), *Kitâbü'z-Zühd*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.

_____(1982), *Müsned*, Çağrı Yay., İstanbul.

Âsım Efendi (1305), *Kâmus Tercümesi*, Matbaatü Bahriye, İstanbul.

Aşkar, Mustafa (2006), *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İz Yayıncılık, İstanbul.

Ateş, Ali Osman (2006), *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, Beyan Yay., İstanbul.

Aydınlı, Abdullah (1986), *Tasavvuf ve Hadis*, Seha Yay., İstanbul.

A'zâmî, Habiburrahmân (1966), *İbn Mübârek Kitâbü'z-Zühd Mukaddimesi*, Beyrut.

Azzâm, Abdurrahman (1975), *Resul-i Ekrem'in Örnek Ahlâkı*, ter. Hayrettin Karaman, Yağmur Yay., İstanbul.

Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd (1992), *Şerhü's-Sünne* (I-VIII), thk., Ali Muhammed Muavvız – Âdil Ahmed Abdülmevcut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Beyhakî (1987), *Kitâbü'z-Zühd*, tah., Amir Ahmed Haydar, Dâru'l-Cinân, Beyrut.

_____(1990), *Şuâbu'l-İmân*, thk. Muhammed es-Said b. Besyonî Zağlol, I-X, Beyrut.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (1981), *el-Câmîu's Sahîh,* Mektebetu'l-İslâmiye, İstanbul.

_____(1982), *Sahîh-i Buhârî* (I-VIII), Çağrı Yay., 2. bsk., İstanbul.

Canan, İbrahim (1988), *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* (I-XVIII), Akçağ Yay., Ankara.

Cebecioğlu, Ethem (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., İstanbul.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (1984), *Sünenü'd-Dârimî* (I- II), thk., es-Seyyid Abdullah Hâşim, Pakistan.

Dini Kavramlar Sözlüğü (2005), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, (1993), *Kitâbu'z-Zühd*, Thk.,Ebu Temim Yasir b. İbrahim, Ğanim b. Abbas, Kahire.

_____(1981), *Sünen* (I-V) Çağrı Yay., İstanbul.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-Esbehânî (1405), *Hilyetu'l-Evliyâ ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, I-X,Fihrist, Dâru'r-Reyhân li't-Turâs, Kâhire.

Ebu'ş-Şeyh el-Isbehânî (1995), *Hz. Peygamber'in Edeb ve Ahlâkı*, ter., Naim Erdoğan, İz Yay., İstanbul.

Ebû Talib el-Mekkî (1315), *Kûtu'l-Kulûb*, Dâru Sâdır, Kahire.

Ebû Zehra, Muhammed (1947), *İbn Hanbel,* Tsz, Kahire.

Eraydın, Selçuk (1994), *Tasavvuf ve Tarikatler*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul.

Fahruddîn er-Râzî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ömer (1988), *Mefâtihu'l-Gayb* (Tefsîr-i Kebîr) (I-XXIII), Akçağ Yay., İstanbul.

Fazlurrahmân (1981), *İslâm*, ter., Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, İstanbul.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (tsz.), *İhyâu Ulûmi'd-Dîn* (I-V), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

Gölpınarlı, Abdülbâkî (1990), *Mesnevî Tercemesi ve Şerhi*, İnkılâp Yay., İstanbul.

Güler, Zekeriya (2002), *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Konya.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekr Ahmed b. Ali (tsz.), *Târîhu Bağdad*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

Hâkim, Muhammed b. Abdullah Ebû Abdullah en-Nîsâbûrî (1990), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, I-IV, I. Baskı, thk: Mustafa Abdulkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Halebî, İbrahim (1980), *Mülteka'l-Ebhûr (Mevkufat)*, Sad., Ahmed Davutoğlu, Sağlam Kit., İstanbul.

Heysemî, Ali b. Ebîbekir (1982), *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid* (I-IX), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut.

Hucvirî, Ali b. Osman (1074), *Keşfu'l-Mahcûb*, ter., Mahmud Ahmed Mâdî Ebu'l-Azâim, thk., İbrahim Dessûkî Daru't-Turâsi'l-Arabi, Kahire.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf (1982), *Câmi'u Beyâni'l-İlm*, Tsz., Kahire.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir (1989), *el-Musannef fi'l Ehâdis ve'l Âsâr*, Tsz., Beyrut.

İbn Ebî Asım (1985), *Kitâbü'z-Zühd*, thk., Abdulalî Abdulhamîd el-A'zâmî el-Ezherî, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut.

İbn Ebî Ya'lâ (1371), *Tabakâtü'l-Hanâbile*, nşr., Muhammed Hâmid el-Fakkî, Kahire.

İbn Esîr (1950), *Câmiu'l-Usûl min Ehâdîsi'r-Rasûl*, thk., Muhammed Hâmid, Suudi Arabistan.

İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed (1978), *Vefeyâtu'l-A'yân,* nşr., İhsan Abbas, Ysz., Beyrut.

İbn Hacer el-Askalânî (1997), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî,* (I-XIII), Mektebetü Dâri's-Selâm, Dımeşk.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm (1990), *Sîretü'n-Nebeviyye* (I-IV), thk., Ömer Abdüsselâm Tedmurî, Dâru'l- Kitâbi'l-Arabî, 3. bsk., Beyrut.

İbn İshâk (1981), *Siyeru İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah, Hayra Hizmet Vakfı, Konya.

İbn Kayyım el-Cevziyye, Muhammed b. Ebî Bekr, (1989), *Zâdu'l-Meâd* (I-V), ter., Muzaffer Can, Cantaş Yay., İstanbul.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ (tsz.), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk., Muhammed İbrahim el-Bennâ, I-VIII, Dâru'ş-Şa'b, Kahire.

_____(1939), *el-Bidaye ve'n-Nihaye,*Ysz., Mısır.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah (tsz.), *Maarif,* thk., Servet Ukkâşe, Dâru'l-Maarif, Kahire.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed (1985), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, (I-VIII), Dâru Sâdır, Beyrut.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman (1992), *Telbîsu İblîs*, Ysz., Beyrut.

_____(1977), *Menakibu İmam Ahmed b. Hanbel,*Ysz., Beyrut.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdulhayy (1989), *Şezerâtü'z-Zeheb,* Dâru İbn Kesîr, Beyrut.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî (1992),) *es-Sünen*, (I-II), 2. bsk., Çağrı Yay., İstanbul.

İbn Manzur, Ebû'l Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrem (tsz.) *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrut.

İbn Nedim, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Yakub el-Varrâk (1994), *Kitabü'l-Fihrist*, Beyrut.

İhsanoğlu, M. Emin (1993), *Ahmed b. Hanbel Kitâbü'z-Zühd Tercümesi*, İz Yay., İstanbul.

İmâm-ı Rabbâni (1985), *Mektubat-ı Rabbanî*, çev., Abdulkadir Akçiçek, Cümle Yay., İstanbul.

Kandemir, M. Yaşar (1989), "Ahmed b. Hanbel Maddesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul.

Kâşânî, Abdurrezzâk (1992), *Mu'cemu Istılâhâti's-Sûfiyye*, s.216, thk., Abdulâl Şahin, Kahire.

Kara, Mustafa, (1999), *Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler Ve Zaviyeler*, Dergah Yay., İstanbul.

Kazancı, Ahmet Lütfi, (1993), *Peygamberler Tarihi*, Nil Yay., İzmir

Kelâbâzî, Ebu Bekir Muhammed (1992), *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, Mektebetu'l-Ezheriyyetu li't-Turâs, Kahire.

Kettâni, Muhammed b. Ca'fer (1986), *er-Risâletü'l-Müstadrefe*, İstanbul.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli (2006), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kasım Abdülkerim (1993), *er-Risâletu'l-Kuşeyrîyye fi İlmi't-Tasavvuf*, haz., Ma'ruf Zerrik, Ali Abdulhamid Baltacı, Daru'l-Hayr, Beyrut.

Koçyiğit, Talat (1998), *Hadis Tarihi*, TDV. Yay., Ankara.

Konuk, Ahmed Avni (1994), *Fîhi Mâ Fîh*, Selçuk Eraydın, İstanbul.

Köksal, M. Asım (1987), *İslâm Tarihi Hz. Muhammed ve İslâmiyet* (Mekke Devri), Şamil Yay., İstanbul.

Malâtî, Ebu'l-Huseyin (1968), *et-Tenbîh ve'r-Redd*, nşr., M. Zâhid el-Kevserî, Beyrut.

Malik b. Enes (tsz.), *Muvatta*, Thk., Muhammed Fuat Abdülbâkî, I-II, Dâru'l-Hadis, Kahire.

Maraşlı, Yusuf Abdurrahman (1988), *Fihristi Kitâbü'z-Zühd li'l-İmâm Ahmed*, Dâru'n-Nûru'l-İslâmî, Beyrut.

Muhammed Hamidullah (1965), *İslâm Peygamberi,* (I-II), ter., M. S. Mutlu, S. Tuğ, Yağmur Yay., İstanbul.

_____(1988),"Abd Maddesi", *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.

Muhâsibî, Hâris (1986), *Mesâil fi'z-Zühd*, tah., Mustafa Abdülkadir Ata, Mektebetu't-Türâsi'l-İslâmî, Kahire.

Münâvî, Muhammed Abdurrauf (1996), *Feyzu'l-Kadîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut.

Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddîn (tsz.), *et-Tergîb ve't-Terhîb*, thk., Mustafa Muhammed Ammâre, I-IV, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut.

Miras, Kamil (1975), *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, Diyanet İşleri Başkanlığı. Yay., Ankara.

Mustafa Sabri (1976), *Meseleler*, Sebil Yay., İstanbul.

Müslim, Ebu'l-Hüseyin el-Kuşeyr (1983), *Sahihu Müslim*, thk., Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut.

Müslîm, Ebul Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî (1954), *Câmiu's-Sahîh*, thk. M. Fuad Abdulbâkî, I-IV, Mısır.

Necmüddin, el-Kübra (1980), *Tasavvûfi Hayat*, haz. Mustafa Kara, Dergâh Yay., İstanbul.

Nevevî, Yahya b. Şeref (1997), *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut.

_____(tsz.), *Tehzîbu'l-Esma ve'l Lügât,* Mısır.

Nicholson (1956), *Fi't-Tasavvufi'l-İslâmi ve Tarihihi*, ter., Ebu'l-Ala Afifi, Kahire.

_____(1959), *The Mystıcs of Islam*, Oxford University Press, ABD.

Okiç, M.Tayyib (1979), *İslâmiyette Kadın Öğretimi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara.

Özek, Ali (1973), *Kitâbu'l-Haraç*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Yay., İstanbul.

Özköse, Kadir (2002), "Zühd ve Sûfîlerin Zühde Yükledikleri Anlam", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, Sayı:1, Sivas.

Sancaklı, Saffet (2001), "Fakirlik Ve Zenginlikle İlgili Hadisler Üzerine Bir Deneme", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.5 Sayı:1, Sivas.

Sağânî, el-Hasan b. Muhammed (1985), *Mevzûâtu's-Sağânî*, Thk. Necm Abdurrahman Halef, Ysz., Beyrut.

Saklan, Bilal (1995), "Esed b. Mûsâ Maddesi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul.

Sarmış, İbrahim (1999), *İslam kurumları*, Fecr yayınları, Ankara.

Schimmel, Annemarie (1992), *Tasavvufun Boyutları*, ter. Ender Güral, Kırkambar Yay., Ankara.

Serrâc, Ebu Nasr et-Tûsî (1960), *el-Luma*, thk., Abdulhâlim Mahmud-Abdulbaki Sürur, Dâru'l-Kütübi'l-Hadise, Kahire.

Sezgin, Fuad (1983), *Târîhu't-Turâsi'l-Arabî*, ter., Mahmud Fehmi Hicâzi, I, II (I-X), İdâratu's-Sekâfe, Beyrut.

Subkî, Tacuddîn Abdulvehhâb b. Ali (1964), *Tabakatu'ş-Şafiyyeti'l-Kübrâ,* nşr., Abdulfettâh Mahmud el-Huluvv M. Muhammed et-Tanahî, Kahire.

Suyutî, Celâuddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir (1993), *ed-Durru'l-Mensûr*, I-VIII, Beyrut.

Sühreverdi, Ebu Hafs Şihabuddin (1973), *Avârifu'l-Maarif*, Mektebetu'l-Kahire, Kahire.

Şafak, Ali (1976), *Ahkâmu's-Sultâniyye İslâm'da Hilâfet ve Devlet Hukuku*, Bedir Yay., İstanbul.

Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr, (tsz.), *Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Dâru'l-Kâlem, Beyrut.

Taftazânî, Ebu'l-Vefâ (1991), *Medhal ile't-Tasavvufi'l-İslâmî*, Daru's-Sekâfe, Kahire.

Tatçı, Mustafa (1998), *Tasavvuf ve Rumûz Yesevîlik Bilgisi*, Ahmet Yesevî Vakfı Yay., Ankara.

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ (1987), *es-Sünen*, thk., Kemâl Yusûf el-Hût, I-V, Dâru İhtiyâi't-Turâsi'l Arabî, Beyrut.

Tüfekçi, İbrahim (1996), *Şer'î Ölçü Birimleri ve Fıkhî Hükümleri*, Buruc Yay., İstanbul.

Veki' b. Cerrah (1994), *Kitâbu'z-Zühd*, Mektebetu'd-Dâr, Medine.

Yardım, Ali (2002), *Peygamberimiz'in Şemâili*, Damla Yayınevi, İstanbul.

Yavuz, Y. Vehbi (1992), *Çalışma Hayatı ve İslam*, Tuğra Yay. İstanbul

Yeniçeri, Celal, (1989), *Hz. Peygamber Âilesinin Gelirleri, Geçimi ve Bıraktığı Miras*, , İslami Araştırmalar Vakfı, İstanbul.

_____(1984), *İslamda Devlet Bütçesi*, Şamil Yay., İstanbul.

Yetik, Erhan, (1993), *Hz. Muhammed'in Zühd ve Takvası*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.

Yıldırım, Ahmet (2000), *Tasavvuf'un Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, TDV. Yay., Ankara.

_____(2008), "Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin İncelenmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 2008/1, Sayı: 20, Isparta.

_____(2000), *Kur'ân ve Sünnet Işığında Zühd ve Zühd Edebiyatı*, Semerkand yay., İstanbul.

Yılmaz, Hasan Kâmil (1991), *Kur'ân-ı Kerim ve Sünnette Tasavvuf*, Seha yay., İstanbul.

_____(1990),*Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevî'nin Kırk Hadis Şerhi*, Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yay., İstanbul.

Zebidî (1287), *Tâcu'l-Arûs*, Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed (1955), *Tezkiretü'l- Huffâz*, Haydarabad.

Ziriklî, Hayruddîn (1969), *el-A'lâm*, Ysz., Beyrut.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Mustafa Sabri YILMAZ

Doğum Yeri ve Tarihi: ADANA/ 21.02.1983

Medeni Durumu: Evli

Adres: Aydınlar Köyü Merkez Camii Lojmanı No:19 Kadirli / OSMANİYE

e-posta: msabriyilmaz@yahoo.com.

Telefon: 0530 345 45 44

EĞİTİM DURUMU

2004-2009 **:** Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Adana.

2000-2004 **:** Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İzmir.

1993-1999 **:** Kozan İmam-Hatip Lisesi, Kozan/Adana.

1988-1993 **:** Gazi İlkokulu, Kozan/Adana.

İŞ DENEYİMİ

2008-…… **:** Aydınlar Köyü Merkez Camii İmam-Hatipliği, Kadirli/Osmaniye.

2007-2008 **:** Danacık Köyü İmam-Hatipliği, Adilcevaz/Bitlis.

2006-2007 **:** Kozan Devlet Hastanesi Bilgisayar İşletmeni, Adana.

YABANCI DİL **:** İngilizce, Arapça.

BİLGİSAYAR **:** Windows, Ofis Uygulamaları ve Paket Proğramlar.